ULAGATTY USTAZ Joly

Республикалық ақпараттық-ғылыми-әдістемелік журналы

БІЛІМ • ҒЫЛЫМ • ИННОВАЦИЯ • БОЛАШАҚ

« Білімді ұрпақ – елдің ертеңі »

Білім мен ғылым – ел дамуының негізі

БІЛІМ САПАСЫ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

ҒЫЛЫМ МЕН ИННОВАЦИЯ ДАМУ КЕПІЛІ

ПЕДАГОГ – ҚОҒАМДЫҚ ӨЗГЕРІСТІҢ КҮШІ

ШІЛДЕБАЕВ ЖҰМАДІЛ БАЙДІЛДӘҰЛЫ

доцент, профессор-зерттеуші, педагогика ғылымдарының докторы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің және Қоркыт Ата атындағы Қызылорда университетінің құрметті профессоры.

Университеттің биология мамандығы бойынша PhD докторлық диссертацияларды қорғау жөніндегі ғылыми кеңесінің төрағасы.

Устаз – ұлы тұлға!

«ULAĠATTY USTAZ JOLY» республикалық ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының
№9(103) (2026 ж. қыркүйек) шығарылымы. Выпуск №9(103) (Сентябрь 2026 г.)
республиканского информационного научно-методического журнала
«ULAĠATTY USTAZ JOLY».

Басылымның кезеңділігі - айына 4 рет шығады

Периодичность издания — 4 раза в месяц.

№ KZ44VPY00078195 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ44VPY00078195

Выдано Комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/Главный редактор: Айтуганова Еңлік Баяндықызы
Дүйсенбекова Б.Н. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«ULAĠATTY USTAZ JOLY» ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов информационного научно-методического журнала «ULAĠATTY USTAZ JOLY» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Профессор Ж.Б.Шілдебаевтың еңбек жолынан қысқаша мәлімет

20.09.1946 ж. туғаннан 1972 ж. Абай атындағы ҚазҰПИ-ді бітірген, филология және көптілді мұғалімі. 1972–74 ж. ассистент–зерттеуші, 1974–1977 ж. аспирант, 1977–1985 ж. ғылыми қызметкер, (Эбология институты), 1985–90 ж. аға ғылыми қызметкер (Өсімдік қорғау институты), 1990–2025 ж. Абай атындағы ҚазҰПУ-доцент, профессор–зерттеуші. Ғылыми марапат, биология ғылымдарының кандидаты (1985), педагогика ғылымдарының докторы (Педагогика 13.00.01 жеке 13.00.02 бойынша 2006).

Мансаптық өсу жолы: ассистент, аға оқытушы, доцент-профессор. Кафедра меңгерушісі–декан-профессор.

Жалпы еңбек өтілі – 55 жыл, оның 35 жылы педагогикалық (ВУЗ).

Еңбек жолы мен қызметі

Еңбек көрсеткіші: 500-ден астам мақалалар, оның ішінде 77 оқулықтар, онымен әдістемелік құралдар (Мекен және ЖОО), 3 монография, 16 ескеру мақала, 36-дан астам ККСОН та көректі, 50-ден астам халықаралық, ғылыми практикалық конференцияларға қатысқан, 20–дан астам мақала шетелде жарияланған, 4 ғылыми кандидатық пен 18 РФ философия докторы және 50-ден астам магистр дайындаған.

Ғылыми жобалар мен зерттеулері

«ЖОО-ның үздік оқытушысы» грантының 2 мәрте иегері (2005, 2015), 8 панісамен кең жеңіп алған Президеıеттің халыққа арналған «Құрмет» орденінің иегері (2018), Профессор ВАК (2006), Индекс-хирш – 4. Профессор-зерттеуші (2025).

Қоғамдық және кәсіби қызметі

«Қазақ; Қанымдама», Қорқыт Ата атындағы Қызылорда МУ-нің құрметті профессоры. Университеттің биология мамандығы бойынша PhD докторлық ғылымы Кеңесінің төрағасы.

Жарияланымдары

Мемлекеттік ғылыми жобаларда 1994, 2000 жылдары, 2009, 2014, 2015 жылдары жарияланған жобаларында және 2025 жылдары жарияланған конкурсқа қатысқан.

Ғылыми жобалардың тақырыптары:

1. Республикалық білім жүйесінде оқушыларға экологиялық білім беру теориясын мен әдістемесі.
2. Қазақстанда экологиялық білім беру тұжырымдамасы.
3. Биология мұғалімдері даярлауда білім алушылардың биологиялық, іс-әрекеттік, кредиттік және экологиялық мәдениеттерін қалыптастырудың теориясы мен әдістемесі.
4. Ара үенізі экожүйесін зерттеудің халықаралық мәселелері.

Мазмұны / Содержание

Қожағұлов Т., Гайсина К.М. Ғылымның адамдық өлшемі 5
Казыев Т. Тарихи ойлауды қалыптастру – зерделі оқушының негізгі кілті және танымдық белсенділікті арттыру жолдары 9
Куанышбеков Ж.Т. Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында кураторлық сағатты тиімді ұйымдастыру 11
Мукишев Ш.А. Биологияны оқытуда белсенді әдістерді қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері 12
Каныбетова А.Х. Биология сабағында тәжірибелік әрекет арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамыту 16
Бектенова Г.К. Оқу сауаттылығын дамыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын жетілдіру 19
Копжасарова А.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамытудың тиімді тәсілдері 23
Файзолла М.З. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үдерісінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру 27
Кайдарова Н.Н. Зерттеп оқу – мәтінді терең түсінудің тиімді стратегиясы 31
Шәріпхан Р. Жасанды интеллект және тарих ғылымы: жаңа мүмкіндіктер мен өзгерістер 34
Байсапар Қ.Қ. Как климат влияет на жизнь и деятельность человека 38
Коржингулова К.А. Формирование каллиграфических навыков у обучающихся 2 класса посредством авторской программы «Мастерская почерка» 44
Жумабаева З.Е., Абыкенова Ж.К. Дошкольное образование и этические стандарты искусственного интеллекта 46
Байгазиева А.Е. Интеграция BIM-технологий в профессиональную подготовку обучающихся строительных специальностей 50
Тоқбергенова Ж.О. How AI is transforming english language teaching 54
Шамова Г.Б. Мектепке дейінгі білім беруде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңызы 57
Мухажанова Г.Ш. Мектепке дейінгі ұйымды басқаруда заманауи менеджмент тәсілдерін тиімді қолдану 60
Айтмамбетова А.У. Білім беру ұйымдарында ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығының қызметін ұйымдастыру: жаңа көзқарас пен тиімді тетіктер 61
Жаншина А.Т. «Кәусар» – менің өнерге ашылған алғашқы есігім 63
Шалғынбай А.Қ. «Жеңіс жолындағы ерлік тарихы» авторлық бағдарламасын жүзеге асыру әдістемесі 64
Тастанбек Б.М. Информатика сабақтарында метапәндік құзыреттіліктерді дамыту арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастыру 66
Миншарипова Д. Жасанды интеллектің негізгі компоненттерін талдау 71
Садулла Б.Б. Алғашқы әскери дайындықтың жастар тәрбиесіндегі рөлі 77
Сайдуллаева С.А. География сабағында саяси-географиялық білім берудің теориялық негіздері 81
Аманбек Ә.Ж., Орынтай Г. Клиникалық және патологиялық гистология 83
Оксюз Р., Катышева К.К., Кадиров Ф.А. Білім беру менеджменті және педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері 86

Қожағұлов Тоққожа[1] - суретші-ғалым, ҚР БҒМ Білім беру саласының Құрметті қызметкері, «Дарын» мемлекеттік сыйлығының лауреаты
Гайсина Карлыгаш Маратовна[2] - философия докторы PhD

ҒЫЛЫМНЫҢ АДАМДЫҚ ӨЛШЕМІ

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Педагогикалық ғылымдар академиясының академигі Жұмәділ Бәйділдәұлы Шілдебаевтың 80 жылдығына

Адамның портретін салғанда оның жүзіне ұқсату жеткіліксіз. Ұқсастық - портреттің алғашқы шарты ғана. Ең қиыны - сол жүздің ар жағындағы адамды табу.

Кейде бір адамның портретін ұзақ жылдар бойы салып жүргеніңді өзің де байқамайтын сияқтысың. Қылқаламмен емес - көргеніңмен, араласқаныңмен, есіңде қалған мінезімен. Уақыт өте келе қызметтердің атауы көмескіленеді, кейбір оқиғалар ұмытылады, ал адамның өзіне ғана тән бір қалпы санада қалып қояды.

Жұмәділ Бәйділдәұлы Шілдебаев - өзіміз Жұмаға деп атайтын әріптесім туралы ойлағанда менің көз алдыма осындай портрет келеді.

Біз бір университет қабырғасында ұзақ жылдар қызметтес болдық. Сондықтан Жұмаға туралы сырттай өмірбаян құрастырушыдай жаза алмаймын. Оның үстіне менің өзімде де екі кәсіби тәжірибе қатар өмір сүріп келеді. Бірі - педагогика ғылымы, екіншісі - сурет өнері. Ғылым құбылыстың ішкі байланысын іздеуге үйретсе, сурет өнері көзге бірден түсе бермейтін белгіні көруге үйретті.

Бәлкім, сондықтан болар, Жұмаға туралы ойлағанда алдымен оның ғылыми атақтары емес, жүріп өткен жолының ішкі қисыны қызықтырады.

1946 жылғы 20 қыркүйекте Жаркент өңірінің Қоңырөлең ауылында дүниеге келген ол 1972 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының жаратылыстану-география факультетін бітірді. Ғылыми ізденісінің алғашқы кезеңі зоологиямен, тірі табиғат пен жануарлар дүниесін зерттеумен байланысты болды. Кейін бұл жол биологиялық және экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесіне қарай ойысты. Бір қарағанда, бұл - ғалымның зерттеу тақырыбының өзгеруі ғана.

Ал тереңірек үңілсек, бұлардың арасында үзілмеген бір желі бар.

Жұмаға табиғатты зерттеуден бастады да, бірте-бірте **табиғатты түсінетін адамды қалай тәрбиелеу керек?** деген мәселеге келді.

Мен оның ғылыми жолындағы ең маңызды қозғалысты осы тұстан көремін.

Табиғатты зерттеу үшін оның заңдылықтарын білу керек. Ал сол табиғаттың ертеңін ойлау үшін адамның сол заңдылықтарды қалай түсінетінін, алған білімін қандай құндылыққа айналдыратынын ойлау қажет. Сөйтіп, бастапқыда жаратылыстанудың аясында тұрған мәселе бірте-бірте педагогикалық, одан әрі адамдық мәселеге айналады.

Жұмағаның докторлық зерттеуінің оқушыларға экологиялық білім мен тәрбие берудің теориясы мен әдістемесіне арналуы осы ғылыми қозғалыстың заңды жалғасы еді. Мектеп биологиясының мазмұнын экологияландыру, орта және жоғары мектептегі биологиялық-экологиялық білімнің сабақтастығы оның ұзақ жылдар бойғы ізденісінің негізгі арнасына айналды.

Осы жерде оның еңбектерінде неліктен «білім» мен «тәрбие» ұғымдарының қатар жүретіні де түсінікті бола бастайды.

Адам табиғат туралы көп білуі мүмкін. Өсімдіктің құрылысын, жануарлар дүниесінің ерекшелігін, экожүйенің заңдылығын түсіндіре алады. Бірақ білімнің көлемі адамның табиғатқа қатынасын өздігінен өзгерте бермейді.

Демек, мәселе тек нені білетінімізде емес, **білгеніміздің бізді қалай өзгертетінінде**.

Білім дүниеге көзқарасқа айналғанда ғана оның тәрбиелік қуаты ашылады. Ал көзқарас адамның күнделікті мінезіне өткенде табиғат алдындағы жауапкершілік пайда болады. Жұмағаның ғылыми-педагогикалық ізденістеріндегі биологиялық білім, экологиялық сана және тәрбие бірлігі осы тұстан тұтас жүйе ретінде көрінеді.

Оның оқулық жасауға соншалық ұзақ уақыт көңіл бөлуінің бір себебі де осы шығар.

Оқулық деген сырттай қарағанда қарапайым дүние сияқты. Ғылымда белгілі білім бар, автор соны оқушыға немесе студентке түсінікті етіп жеткізеді.

Шын мәнінде, мәселе әлдеқайда күрделі.

Ғылыми мақала жазғанда ғалым көбіне өзімен бір тілде сөйлейтін маманға жүгінеді. Ал оқулық жазғанда оның алдында ғылыммен алғаш кездесіп отырған сана отырады.

Сол сәтте «мен не білемін?» деген сұрақтың орнына «осының ішінен жас адам ең алдымен нені және қалай түсінуі керек?» деген мүлде басқа сұрақ келеді.

Осы екі сұрақтың арасы - үлкен педагогика.

Күрделі ұғымды түсінікті ету керек, бірақ түсінікті етемін деп ғылымды қарабайырлатып жіберуге болмайды. Термин қажет, бірақ терминнің тасасында тірі ой жоғалмауы тиіс. Автор шәкіртті ғылымға жақындатуы керек, бірақ ғылымды шәкіртке ұнамды ету үшін оның ішкі дәлдігін құрбан етуге хақы жоқ.

Сондықтан оқулық жазу - дайын білімді ықшамдау ғана емес. Ол белгілі дәрежеде **ғылымның құрылымын қайта ойлау**.

Жұмағаның орта мектепке арналған биология мен экология оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешендерінен бастап, жоғары мектепке арналған «Экология», «Экология негіздері», «Экология және табиғатты тиімді пайдалану», «Биогеография», «Экологияны оқыту технологиясы», «Экология және тұрақты даму», «Биологияға кіріспе» секілді еңбектеріне дейінгі жолды осы тұрғыдан қараған жөн.

Бұл кітаптарды қатар қойғанда олардың санынан бұрын арасындағы байланыс назар аударады. Биологиядан экологияға, табиғатты зерттеуден оны тиімді пайдалануға, ғылыми білімнен оны оқыту технологиясына қарай созылған тұтас бір желі бар.

Бөлек-бөлек кітаптардың ар жағынан бір ғалымның ондаған жыл бойы жасаған **интеллектуалдық картасы** көрінеді.

Жұмағаның оқулықтары туралы айтылған бір пікір есте қалады. Баспа мамандарының бірі оның оқулықтарды **«мәдениетті, сапалы, түсінікті және мазмұнды»** жазатынын атап өткен.

Осы пікірдегі «мәдениетті» деген сөз мені ерекше ойландырады.

Оқулықты мәдениетті жазу деген не?

Меніңше, бұл ең алдымен ойлау мәдениеті. Күрделі нәрсені орынсыз күрделендірмеу, қарапайым нәрсені ғылымсытып жібермеу, ғылыми ұғымның дәлдігін сақтау және, ең бастысы, оқырманның санасына құрметпен қарау.

Осы тұста менің суретшілік тәжірибем ғылыммен күтпеген жерден табысады.

Суретші алдында тұрғанның бәрін кенепке көшірмейді. Оның алдында жүздеген деталь болуы мүмкін, бірақ портретке олардың бәрі бірдей керек емес. Кейде бір сызықты алып тастау - жаңа сызық қосудан қиын. Өйткені артық нәрсе бейненің ішкі тепе-теңдігін бұзады.

Ғылымда да деректің көптігі әлі ойдың тереңдігін білдірмейді. Ғалымның міндеті - сол деректердің арасынан байланысты көру.

Қарау бар да, көру бар. Суретші осы айырманы күн сайын сезінеді. Ғалым да сол айырмамен өмір сүреді.

Суретшінің материалы - бояу мен сызық болса, ғалымның материалы - дерек пен ұғым. Бірінде дәл түспеген сызық бейненің мінезін өзгертсе, екіншісінде дәл қойылмаған ұғым ойдың бағытын бұрады.

Жұмаға еңбектеріне осы тұрғыдан қарағанда көптеген зерттеу мен оқулықтың арасынан өзгермей келе жатқан тағы бір ұғым көрінеді.

Ол - **байланыс**.

Экологияның өзі де, түптеп келгенде, байланыстар туралы ғылым.

Су мен топырақ, өсімдік пен жануар, бір тіршілік иесі мен екіншісі, адам мен қоршаған орта, бүгінгі әрекет пен ертеңгі салдар - табиғатта ештеңе жеке өмір сүрмейді.

Адам да сол тұтастықтың сыртында тұрған бақылаушы емес.

Сондықтан экологиялық білімнің мәні табиғат туралы мәліметті көбейтумен аяқталмауы керек. Ол адамды өзінің әрекеті мен оның салдарының арасындағы байланысты көруге үйретуі тиіс.

Осы жерден ғылымның адамдық өлшемі басталады.

Жұмағаның экологиялық білім мен экологиялық тәрбиені бірлікте қарастыруының терең мағынасы да осында. Педагогика бұл жерде жаратылыстануға сырттан қосылып тұрған жоқ. Ол **ғылыми білімнің адам санасындағы тағдырын** зерттеп тұр.

Табиғатты зерттеген ғалымның бірте-бірте сол табиғат туралы білімді адамға қалай жеткізу мәселесіне келуі - оның ғылыми жолындағы ең маңызды сабақтастықтың бірі.

Ал білімнің адамға жететін жолы түптің түбінде ұстазға тіреледі.

Жұмаға ұзақ жылдар магистранттар мен докоранттарға жетекшілік етті. Оның үш ғылым докторына ғылыми кеңесші, төрт ғылым кандидаты мен он алты PhD докторантына ғылыми жетекші болғаны, елуден астам магистрдің диссертациялық жұмысына бағыт бергені көрсетіледі.

Мұндай сандар ғылыми өмірбаян үшін қажет. Бірақ уақыт өте келе санның ар жағындағы нәрсе маңыздырақ көріне бастайды.

Ғылыми мектеп дегеніміз не?

Ұстазының пікірін қайталайтын шәкірттердің тобы ма?

Меніңше, ғылыми мектептің шын белгісі - ұстаз бастаған мәселені одан әрі алып кете алатын, қажет болған жағдайда ұстазының өзімен ғылыми пікір таластыра алатын дербес ой иелерінің қалыптасуы.

Дайын жауаптың ғұмыры қысқа болуы мүмкін.

Ал дұрыс қойылған сұрақтың ғұмыры ұзақ.

Сондықтан шәкірт тәрбиелеу - өзіңді көбейту емес, **өзің бастаған ойдың сенен тәуелсіз өмір сүруіне мүмкіндік беру**.

Ғалымның өмірден қалатын ең үлкен мұраларының бірі осы болуы мүмкін.

Жұмағаны мен кітаптары мен ғылыми атақтары арқылы ғана білмеймін.

Бір университеттің қабырғасында ұзақ жылдар қатар еңбек еттік. Оның кафедраны меңгерген, факультетті басқарған кездерін де, күнделікті әріптестік ортадағы қалпын да көрдік. Осындай ұзақ аралас-құраластықтан кейін адамның ресми өмірбаяны мен сенің жадыңда қалған бейнесі екі бөлек нәрсе екенін түсінеді екенсің.

Қызметтің мерзімі болады.

Атақтың ресми атауы болады.

Ал сабырдың өлшем бірлігі жоқ.

Адамды тыңдай білудің ғылыми көрсеткіші жоқ. Шәкіртке немесе әріптеске құрметпен қарауды библиографиялық тізімге енгізе алмайсың.

Бірақ университеттің мәдениетін тек ғылыми көрсеткіштер қалыптастырмайтыны тағы анық.

Менің есімдегі Жұмаға - даңғазадан гөрі күнделікті еңбекке жақын адам. Сабырмен тыңдау, артық сөйлемеу, өзіне тиесілі іске жауапкершілікпен қарау - сырттай қарағанда үлкен

ғылыми мінездеме емес. Бірақ адаммен ұзақ жылдар бірге жүргенде оның болмысын дәл осындай белгілерден танисың.

Суретші үшін де портреттің ең қиын тұсы адамның көзін, мұрнын немесе бет пропорциясын дәл беру емес.

Ең қиыны - адамның ішкі қалпын табу.

Ғалымның портреті де солай шығар.

Жүздеген ғылыми еңбек, ондаған кітап, ғылыми дәрежелер мен атақтар - портреттің сыртқы кескіні. Ал оның ішкі қалпы басқа өлшемдерден танылады: таңдаған тақырыбына ұзақ жылдар адал болуынан, ғылыми дәлдікке қатынасынан, шәкіртке берген еркіндігінен, білімді қоғамға жеткізуге жұмсаған еңбегінен.

Осы жерден ғылымның тағы бір, кейде көп айтыла бермейтін қыры ашылады.

Ғылым - білім ғана емес, **этикалық жауапкершілік**.

Ғалым өз дерегіне адал болуы керек. Өзгенің еңбегін құрметтеуі, білмеген жерінде білмейтінін мойындай алуы, шәкіртін өзінің көлеңкесінде қалдырмай, дербес ойлауға жіберуі керек.

Ғылыми дәреже кәсіби жолдың бір нәтижесін көрсетеді.

Ал адамның ғылымға қаншалықты адал болғанын уақыт көрсетеді.

Жұмағаның ғылыми-педагогикалық жолына осы тұрғыдан қарағанда табиғат, биология, экология, білім, тәрбие, оқулық, шәкірт деген ұғымдар бөлек-бөлек салалар болып қалмайды. Оларды бір арнаға жинайтын ортақ ой бар - **адамның табиғат алдындағы жауапкершілігін білім арқылы қалыптастыру**.

Сексен жыл - өткен жолға қарауға мүмкіндік беретін биік.

Бірақ ғалым ғұмырын тек жылмен өлшеу жеткіліксіз сияқты.

Уақыттың өз таразысы бар.

Кейбір кітап ескіреді. Ғылыми тұжырым қайта қаралады. Оқу бағдарламасы өзгереді. Кезінде аса маңызды болған қызметтің өзі кейін өмірбаяндағы бір жолға айналуы мүмкін.

Сонда ғалымнан не қалады?

Осы мақаланы ойлағалы бері ойым айналып келіп осы сұраққа қайта оралады.

Меніңше, ғалымнан ең алдымен **ойлау мәдениеті** қалады.

Шәкіртке берген дайын жауабы ғана емес - сұрақ қою тәсілі.

Кітабы ғана емес - ғылымды түсіндіру мәдениеті.

Ғылыми атағы ғана емес - ақиқатқа қатынасы.

Қызметі ғана емес - өзі қалыптастыруға үлес қосқан орта.

Жұмағаның сексен жылдық жолына қарағанда мен табиғатты зерттеуден басталып, білімге, білімнен тәрбиеге, тәрбиеден жауапкершілікке, ұстаздықтан шәкіртке жалғасқан ұзақ желіні көремін.

Сонда жаратылыстанудан басталған ғылыми жолдың түпкі мәні қайтадан **адамға** келіп тіреледі.

Бәлкім, үлкен ғылымның адамдық өлшемі де осы болар.

Жұмаға, сексен жасыңыз құтты болсын!

Бұл сөзді мерейтой иесіне айтылатын дәстүрлі тілек ретінде ғана емес, бір университет қабырғасында қатар жүрген әріптестің, ғылым мен өнерге ортақ мәнді іздеген адамның құрметі ретінде қабыл алыңыз.

Суретші үшін жақсы портрет адамның жүзін ғана сақтап қалмайды. Ол уақыт өте сол адамның кім болғанынан бір белгі қалдыруға ұмтылады.

Ғылыми ғұмыр да соған ұқсайды.

Кітап қалады. Шәкірт қалады. Бір кезде қойылған ғылыми сұрақты басқа буын басқа уақыттың алдында қайта қояды. **Автордың өзі көрінбейтін жерде де оның ойы өмір сүре береді.** Сондықтан ғалымның шын мұрасы өзінің атын қанша жерде қалдырғанымен емес, **өзінен кейін қандай ойлау мәдениетін қалдырғанымен** өлшенетін шығар.

Ойы жалғасқан жерде ғалымның ғұмыры да жалғасады.

Казыев Тогайбай
«Зерек» мектебінің тарих пәні мұғалімі
Маңғыстау облысы, Мұнайлы ауданы

ТАРИХИ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТРУ – ЗЕРДЕЛІ ОҚУШЫНЫҢ НЕГІЗГІ КІЛТІ ЖӘНЕ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада мектеп қабырғасындағы алғашқы тарих курсынан бастап оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамытудың теориялық және тәжірибелік аспектілері жан-жақты қарастырылады. Автор 5-сынып оқушыларының танымдық қабілетін арттыруда тарихи дереккөздермен жұмыс істеудің маңыздылығына тоқталып, жаңа педагогикалық тәсілдер мен «Тарихи детектив» атты арнайы алгоритмді ұсынады. Сондай-ақ оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын жетілдіруге бағытталған тиімді әдістемелік құралдар мен бағалау критерийлері сарапталады.

Түйін сөздер: тарихи ойлау, дереккөз, функционалдық сауаттылық, сыни көзқарас, танымдық белсенділік, 5-сынып, оқыту әдістемесі.

Қазіргі заманғы білім беру кеңістігі жас ұрпаққа тек қана дайын білім жиынтығын берумен шектелмей, оларды өз бетінше ізденуге, ақпаратты сараптауға, түбегейлі талдау жасауға және негізделген қорытынды шығаруға үйретуді басты міндет етіп қояды. Бұл талаптар мектеп пәндерінің ішінде ерекше маңызға ие тарих пәніне тікелей қатысты болып табылады. Себебі тарих ғылымы жаттауға тиіс құрғақ даталар мен есімдердің тізімі емес, бұл – адамзат баласының ғасырлар бойғы жинақтаған тәжірибесін түсінуге, өткен мен бүгінгі заман арасындағы сабақтастықты көре білуге, кездескен ақпараттардың шынайылығын қатаң тексеруге баулитын ерекше ойлау мектебі. Мектеп қабырғасындағы 5-сынып – оқушының Қазақстан тарихы пәнімен алғаш рет жүйелі түрде бетпе-бет келіп, танысатын ең жауапты кезеңі болып табылады. Дәл осы кезеңде баланың пәнге деген ішкі көзқарасы, қызығушылығы мен ұстанымы қалыптасады. Оқушы тарихты тек жаттауға тиіс жалықтырарлық мәтін ретінде қабылдай ма, әлде өзі шешуге ұмтылатын қызықты жұмбақ ретінде қабылдай ма – бұл көп жағдайда ең алғашқы сабақтардың ұйымдастырылу сапасына тікелей байланысты. Сондықтан тарихи ойлауды дамыту жұмыстарын кешіктірмей, дәл осы 5-сыныптан, яғни баланың табиғи зерттеушілік қасиеті мен қызығушылығы барынша жоғары тұрған шағынан бастаған әлдеқайда нәтижелі болады. Тарихи ойлауды қалыптастырудың ең төте әрі пәрменді жолы – әртүрлі сипаттағы тарихи дереккөздермен тығыз жұмыс істей білу. Көне археологиялық олжа, тасқа қашалған ежелгі сурет, көне автордың жазбаша дерегі немесе халық арасында сақталған аңыз оқушыны бір сәтке кәсіби тарихшының орнына қояды. Мұндай сәтте оқушы дерекке сұрақ қойып қана қоймай, оған жауап іздейді, өз бетінше болжам жасап, оны нақты дәлелдермен қорғауға тырысады.

Тарихи ойлау ұғымы – өткен оқиғаларды тек жай ғана есте сақтау емес, оларды қолда бар дереккөздер негізінде терең түсіну, жан-жақты түсіндіру, әділ бағалау және олардың бүгінгі күнмен байланысын ажырата білу қабілеті. Белгілі зерттершілер мен әдіскерлердің еңбектеріне сүйенсек, бұл дағды адамға туабітті берілмейді, оны арнайы педагогикалық әдістер арқылы жүйелі түрде қалыптастыру қажет. Осы орайда 5-сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, тарихи маңыздылықты түсіну, дереккөзге сүйену, сабақтастық пен өзгерісті көру, себеп пен салдарды анықтау, сондай-ақ өткен заманға басқа адамның көзімен қарау сияқты құрамдас бөліктерді оқу үдерісіне үйлесімді кіріктіру маңызды. Оқушылардың тарихи дереккөздерді қабылдауы үшін оларды заттай, бейнелі, жазбаша, ауызша, картографиялық және өлкетанулық бағыттарға жіктеп көрсетудің пайдасы зор. Дереккөздерді дұрыс іріктей білу де үлкен шеберлікті талап етеді: мәтіндер тым ұзын болмай, оқушының жасына сай түсінікті тілде құрылуы, көрнекіліктердің анық әрі түрлі-түсті болуы, сондай-ақ тапсырмалардың туған өлке тарихымен тығыз ұштасуы оқушының пәнге деген ынтасын еселей түседі. Оқушылардың тұрақты зерттеушілік дағдысын қалыптастыру үшін «Тарихи детектив» атты арнайы алгоритмді қолдану үлкен нәтиже береді. Бұл жүйе оқушының алдымен дереккөзді тануына, оның сыртқы ерекшеліктерін сипаттауына, бұл заттың немесе мәтіннің сол заман адамдарының өмірі туралы нені паш ететінін түсіндіруіне және соңында ұсынылған деректің шынайылығы мен сенімділігін өзге мәліметтермен салыстыра отырып тексеруіне бағытталған төрт маңызды қадамнан тұрады. Мұғалім бұл жұмысты алдымен өз көмегімен көрсетіп, біртіндеп оқушылардың жұпта және дербес орындауына жағдай жасайды.

Сабақ барысында «Заттың сыры», «Көремін – Ойлаймын – Қызығамын», «Дереккөздер дауы», «Уақыт таспасы» және «Уақыт саяхатшысының күнделігі» сияқты интерактивті әдіс-тәсілдерді орынды қолдану оқу үдерісін шынайы шығармашылық алаңға айналдырады. Мысалы, сақ дәуіріне арналған сабақтарда оқушыларға «Алтын адам» киімінің бөлшектерін немесе көне жазбалардың үзінділерін ұсыну арқылы олардың өз бетінше тұжырым жасауына жол ашуға болады. Мұндай оқыту үдерісінде оқушы жаңа білімді сырттан дайын күйінде қабылдамайды, керісінше, оны өзі ізденіп, талдау арқылы жеке тәжірибесінен өткізіп меңгереді. Бұл ретте бағалау жүйесі де оқушының тек жаттағанын емес, нақты дереккөзді тани білуін, оның мазмұнын сипаттай алуын, жасаған тұжырымын дәлелдермен негіздей білуін және ақпараттың сенімділігін бағалай алуын жан-жақты өлшейтін критерийлерге негізделуі тиіс. Кері байланыс беру мен оқушының жетістіктерін «Тарихшы портфолиосы» арқылы жинақтау оның жыл бойындағы кәсіби және танымдық өсу динамикасын анық көрсетіп береді. Тәжірибе көрсеткендей, дереккөздермен жүйелі түрде жұмыс істеу оқушылардың сабақтағы белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың өз ойын еркін жеткізуіне, сөздік қорында «себебі», «дәлеліміз», «дереккөзде көрсетілгендей» деген ғылыми ұғымдарды жиі қолдануына жол ашады. Өлкетанулық материалдарды сабақ мазмұнына енгізу балалардың туған жеріне деген патриоттық сезімін оятып, ата-аналармен бірлескен отбасылық мұрағат зерттеулері тәрбиелік жұмыстың мазмұнын ерекше байыта түседі. Қорытындылай келе, тарихи ойлау дағдыларын ерте жастан қалыптастыру – зерделі әрі саналы оқушыны тәрбиелеп шығарудың басты кепілі болып табылады. Ол оқушыға тек тарихты түсіндіріп қоймай, бүгінгі ақпарат тасқыны заманында шындықты жалғаннан ажырата білуге, кез келген өмірлік жағдаятта өз көзқарасын дәлелді түрде қорғауға мүмкіндік береді. Сондықтан ұсынылып отырған әдістемелік тәсілдер мен жұмыс жүйесі әрбір пән мұғалімінің күнделікті кәсіби тәжірибесінде қолдануға өте ыңғайлы әрі тиімді құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы.
2. Негізгі орта білім беру деңгейінің пәндік оқу бағдарламалары мен әдістемелік нұсқаулықтары.
3. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ мұғалімдерге арналған тәжірибелік нұсқаулықтары.

Куанышбеков Жанибек Талгатулы
Әдіскер, педагог-модератор
Астана қаласы әкімдігінің
"Балаларға қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы" КММ

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА КУРАТОРЛЫҚ САҒАТТЫ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарындағы кураторлық сағат – студенттердің тұлғалық, азаматтық, әлеуметтік және кәсіби дамуына бағытталған тәрбие жұмысының маңызды формаларының бірі. Кураторлық сағат арқылы студенттердің жауапкершілігін, еңбекқорлығын, құқықтық сауаттылығын, қарым-қатынас мәдениетін, өзара сыйластық және қоғамдық жауапкершілік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беріледі.

Кураторлық сағатты тиімді ұйымдастыру үшін оның мазмұны студенттердің жас ерекшелігіне, қызығушылығына, мамандығына және күнделікті өмірінде кездесетін мәселелерге сәйкес таңдалуы қажет. Әсіресе техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында тәрбие мазмұнын студенттің болашақ кәсібімен байланыстыру маңызды. Мысалы, кәсіби жауапкершілік, еңбек тәртібі, кәсіби этика, қауіпсіздік талаптарын сақтау, жұмыс орнындағы қарым-қатынас мәдениеті сияқты мәселелерді нақты мысалдар арқылы талқылауға болады.

Кураторлық сағат дәстүрлі түрде куратордың ұзақ түсіндіруімен шектелмеуі тиіс. Студенттерді белсенді қатыстыру үшін пікірталас, сұрақ-жауап, кейс, рөлдік ойын, топтық жұмыс, миға шабуыл, жағдаяттық тапсырмалар, сауалнама және рефлексия әдістерін қолдану тиімді. Мұндай тәсілдер студенттердің өз ойын еркін жеткізуіне, мәселені талдауына және шешім қабылдауына жағдай жасайды.

Кураторлық сағаттың негізгі бағыттарына азаматтық-патриоттық тәрбие, құқықтық сауаттылық, еңбек және кәсіби тәрбие, қауіпсіздік мәдениеті, салауатты өмір салты, қарым-қатынас мәдениеті, цифрлық қауіпсіздік және жеке тұлғалық даму мәселелері жатады. Сонымен қатар студенттер арасында буллинг пен кибербуллингтің алдын алу, құқық бұзушылықтың алдын алу, қоғамдық тәртіпті сақтау, өзара сыйластық және жауапкершілік мәселелеріне де назар аудару қажет.

Куратордың студентпен сенімді қарым-қатынас орнатуы да маңызды. Куратор әр студенттің жеке ерекшелігін ескеріп, қажет болған жағдайда жеке әңгімелесу, кеңес беру және қолдау жұмыстарын ұйымдастырғаны жөн. Студент өзін қауіпсіз әрі еркін сезінетін орта қалыптасқан жағдайда тәрбие жұмысының нәтижелілігі де артады.

Кураторлық сағаттың құрылымы нақты болғаны тиімді. Алдымен студенттердің назарын тақырыпқа аудару, одан кейін мәселе қою, негізгі тақырыпты талқылау, практикалық

тапсырма орындау, қорытынды жасау және рефлексия жүргізу ұсынылады. Әр кезеңнің мақсаты түсінікті болған жағдайда студенттердің белсенділігі артады.

Заманауи технологияларды да орынды қолдануға болады. Қысқа бейнематериалдар, интерактивті сауалнамалар, презентациялар, QR-кодтар және цифрлық тапсырмалар студенттердің қызығушылығын арттырады. Дегенмен цифрлық құралдар негізгі мақсат емес, тәрбиелік мазмұнды ашуға көмектесетін құрал ретінде қолданылуы қажет.

Кураторлық сағаттың соңында студенттердің кері байланысын алу маңызды. «Бүгін мен білдім...», «Мен үшін маңызды болғаны...», «Мен өз тәжірибемде қолданамын...» сияқты рефлексиялық сұрақтар арқылы студенттің тақырыпты қаншалықты түсінгенін анықтауға болады. Алынған кері байланыс келесі кураторлық сағаттардың мазмұнын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Кураторлық сағаттың тиімділігі тек оның өткізілгенімен емес, студенттің нақты әрекетінен көрінуі тиіс. Студент тақырыпты түсініп қана қоймай, алған білімін күнделікті өмірде, оқу барысында және болашақ кәсіби қызметінде қолдана алуы маңызды.

Қорытындылай келе, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарындағы кураторлық сағат – студентті болашақ маман ретінде қалыптастыруға ықпал ететін маңызды тәрбие құралы. Оның мазмұны өмірмен және кәсіппен байланысып, студенттің белсенді қатысуына негізделген жағдайда ғана нәтижелі болады. Куратордың кәсіби шеберлігі, дұрыс таңдалған тақырып, заманауи әдістер және тұрақты кері байланыс – кураторлық сағаттың сапасын арттыратын негізгі факторлар.

Тиімді кураторлық сағаттың негізгі ұстанымы: студентті тыңдаушы емес, тәрбие үдерісінің белсенді қатысушысы ретінде қалыптастыру.

Мукишев Шынтас Азирбаевич
Биология пәні мұғалімі
Қызылорда облысы, Арал ауданы, Абай ауылы

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация: мақалада биология сабағының тиімділігін арттыру мақсатында қолданылатын белсенді оқыту әдістерінің ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Зерттеушілік оқыту, проблемалық оқыту, жобалық әдіс, STEAM технологиясы, цифрлық білім беру ресурстары және жасанды интеллект элементтерін қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар виртуалды және толықтырылған шынайылық (VR/AR), биологиялық деректер аналитикасы, экологиялық модельдеу және нейропедагогикалық тәсілдердің оқушылардың танымдық белсенділігіне әсері сипатталады. Белсенді оқыту әдістерінің оқушылардың ғылыми ойлауын, функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік қабілетін және экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы рөлі ғылыми тұрғыдан негізделеді. Мақала биология пәні мұғалімдеріне арналған заманауи педагогикалық ұсыныстарды қамтиды.

Кілт сөздер: биологияны оқыту, белсенді оқыту әдістері, зерттеушілік оқыту, проблемалық оқыту, STEAM технологиясы, жасанды интеллект, виртуалды шынайылық, нейропедагогика, геймификация, цифрлық білім беру.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – оқушыны тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, өз бетінше ойлайтын, зерттейтін және алған білімін өмірде қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда биология пәнін оқытуда белсенді оқыту әдістерін қолдану ерекше маңызға ие болып отыр. Биология – табиғаттағы тірі жүйелердің

заңдылықтарын зерттейтін күрделі ғылым болғандықтан, оны тек теориялық түсіндіру арқылы толық меңгерту мүмкін емес. Сондықтан қазіргі педагогикада оқушының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған интерактивті, зерттеушілік және тәжірибелік әдістер кеңінен қолданылуда. Ғылыми зерттеулер белсенді оқыту әдістерінің оқушылардың пәнге қызығушылығын, сыни ойлауын және функционалдық сауаттылығын арттыратынын көрсетеді.

Белсенді оқыту әдістерінің басты ерекшелігі – оқушыны оқу процесінің орталығына қою. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім негізгі ақпарат көзі болып саналса, белсенді оқытуда оқушы ақпаратты іздеуші, талдаушы және қорытындылаушы рөлін атқарады. Мұндай тәсіл оқушылардың танымдық дербестігін қалыптастырып, олардың ғылыми дүниетанымын кеңейтеді. Биология сабақтарында белсенді әдістерді қолдану арқылы оқушылар тірі ағзалардың құрылысын, физиологиялық процестерді және экологиялық заңдылықтарды терең түсінеді.

Биологияны оқытудағы ең тиімді белсенді әдістердің бірі – зерттеушілік оқыту технологиясы. Бұл әдіс барысында оқушылар өздігінен бақылау жүргізіп, тәжірибе жасап, ғылыми қорытынды шығаруға үйренеді. Мысалы, өсімдіктің өсуіне жарықтың әсерін немесе судың булану қарқындылығын зерттеу сияқты тәжірибелер оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар зертханалық жұмыстар оқушылардың практикалық дағдыларын қалыптастырып, теориялық білімді нақты тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту әдісі де биология сабақтарының тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Бұл әдісте мұғалім дайын жауап бермей, оқушылар алдына ғылыми мәселе қояды. Мысалы: «Неліктен кейбір жануарлар қоршаған ортаға тез бейімделеді?» немесе «Экожүйеде бір түр жойылса не болады?» деген сұрақтар оқушыларды терең ойлануға жетелейді. Осындай проблемалық жағдайлар оқушылардың аналитикалық және логикалық ойлауын дамытады. Қазіргі зерттеулер проблемалық оқыту әдісінің оқушылардың зерттеушілік қабілетін арттыратынын дәлелдейді.

Соңғы жылдары биология сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану ерекше қарқын алды. Интерактивті тақталар, виртуалды зертханалар, 3D-анимациялар және цифрлық микроскоптар күрделі биологиялық процестерді көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Әсіресе жасушаның құрылысы, генетикалық процестер немесе адам ағзасының физиологиясы сияқты тақырыптарды визуализациялау оқушылардың қабылдауын жеңілдетеді. Цифрлық технологиялар оқыту процесін интерактивті әрі қызықты етеді.

STEAM технологиясын биология сабақтарына енгізу қазіргі білім беру жүйесіндегі инновациялық бағыттардың бірі болып табылады. Биологияны математика, химия, информатика және инженериямен байланыстыра оқыту оқушылардың кешенді ойлау қабілетін дамытады. Мысалы, экологиялық жобаларды әзірлеу барысында оқушылар биологиялық мәліметтерді жинап қана қоймай, оларды статистикалық тұрғыдан талдайды және цифрлық модельдер құрады. Бұл тәсіл оқушылардың ғылыми сауаттылығын және пәнаралық байланысты түсінуін күшейтеді.

Жобалық оқыту әдісі де биология сабақтарында жоғары нәтиже береді. Бұл әдіс барысында оқушылар белгілі бір тақырып бойынша ұзақ мерзімді зерттеу жүргізеді. Мысалы, «Мектеп аумағындағы биоалуантүрлілік», «Таза судың экологиялық маңызы» немесе «Адам денсаулығына дұрыс тамақтанудың әсері» сияқты жобалар оқушылардың зерттеушілік, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар жобалық жұмыстар оқушыларды топпен жұмыс істеуге және жауапкершілікке үйретеді.

Нейропедагогика ғылымы оқыту тиімділігі эмоциялық белсенділікпен тікелей байланысты екенін дәлелдейді. Сондықтан биология сабақтарында ойын технологияларын, геймификация элементтерін және шығармашылық тапсырмаларды қолдану өте маңызды. Викториналар, биологиялық квесттер, рөлдік ойындар және интерактивті тапсырмалар оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтіп, пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Кейбір зерттеулер визуалды және әзіл элементтері бар материалдардың оқушылардың биология пәнін жақсы меңгеруіне ықпал ететінін көрсетеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында белсенді оқыту әдістері ерекше маңызға ие. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға бейімделген тапсырмалар, визуалды модельдер және топтық жұмыс тәсілдері олардың оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Белсенді әдістер әр оқушының жеке ерекшелігін ескеруге жағдай жасап, оқу мотивациясын сақтайды. Бұл әсіресе биология сияқты көрнекілікті және тәжірибені қажет ететін пәндер үшін маңызды.

Қазіргі кезеңде биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолдану да өзекті болып отыр. AI негізіндегі платформалар оқушылардың білім деңгейін талдап, жеке ұсыныстар береді. Сонымен қатар жасанды интеллект күрделі биологиялық процестерді модельдеуге, виртуалды зертханалар құруға және интерактивті тапсырмалар әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттырып, заманауи ғылымға қызығушылығын қалыптастырады.

Қазіргі кезеңде биологияны оқыту әдістемесі дәстүрлі түсіндіру мен жаттауға негізделген модельден біртіндеп зерттеушілік және цифрлық-интерактивті модельге көшуде. Бұл өзгерістер XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыру қажеттілігімен тікелей байланысты. Бүгінгі оқушы тек теориялық білім алып қана қоймай, ақпаратты талдай алуы, ғылыми дәлел келтіруі, биологиялық процестерді модельдеуі және экологиялық мәселелерді шешуге қатыса алуы тиіс. Осыған байланысты биология сабақтарында белсенді оқыту әдістерін жетілдірудің жаңа инновациялық бағыттары қалыптасып келеді.

Соңғы жылдары ерекше дамып келе жатқан бағыттардың бірі – виртуалды және толықтырылған шынайылық (VR/AR) технологияларын қолдану. Бұл технологиялар оқушыларға микродүниені немесе көзге көрінбейтін процестерді визуалды түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Мысалы, VR көзілдірігі арқылы адам ағзасының ішкі құрылысын «аралап көру», жасуша ішіндегі органоидтардың қызметін бақылау немесе ДНҚ молекуласының құрылымын үшөлшемді форматта зерттеу оқушылардың пәнді қабылдау деңгейін айтарлықтай арттырады. AR технологиялары арқылы оқулықтағы суреттерді жандандырып, биологиялық процестерді анимация түрінде көрсетуге болады. Бұл тәсіл әсіресе абстрактілі тақырыптарды меңгертуде өте тиімді.

Биология сабақтарында Citizen Science (азаматтық ғылым) элементтерін енгізу де жаңашыл бағыттардың бірі болып табылады. Бұл әдіс бойынша оқушылар нақты ғылыми зерттеулерге қатысып, қоршаған ортадан деректер жинайды. Мысалы, мектеп аумағындағы құстардың санын бақылау, өсімдіктердің өсу динамикасын тіркеу немесе ауа сапасын анықтау сияқты жұмыстар оқушыларды нағыз ғылыми қызметке жақындатады. Мұндай әдіс олардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырып қана қоймай, экологиялық жауапкершілігін де арттырады.

Қазіргі биология сабақтарында Big Data және биологиялық деректер аналитикасы элементтерін қолдану маңызды бағытқа айналып келеді. Генетика, экология және медицина салаларында үлкен көлемдегі мәліметтерді талдау қазіргі ғылымның негізіне айналғандықтан, мектеп деңгейінде қарапайым биостатистикалық тапсырмаларды енгізу өзекті болып отыр. Мысалы, оқушылар белгілі бір экологиялық фактордың өсімдік өсуіне әсерін зерттеп, нәтижелерін кесте, диаграмма және график түрінде талдай алады. Бұл тәсіл математикалық сауаттылық пен биологиялық білімді біріктіреді.

Биологияны оқытуда нейропедагогикалық тәсілдер де кеңінен қолданылуда. Нейроғылым зерттеулері адамның миы визуалды және эмоциялық ақпаратты әлдеқайда тиімді қабылдайтынын дәлелдейді. Сондықтан қазіргі сабақтарда инфографика, анимация, биологиялық комикстер және storytelling әдістері белсенді қолданылуда. Мысалы, «жасушаның саяхаты» немесе «бір эритроциттің ағзадағы жолы» сияқты әңгімелеу әдістері күрделі тақырыптарды жеңіл әрі есте қаларлықтай етеді. Сондай-ақ геймификацияның тереңдетілген модельдері биология сабақтарының тиімділігін арттыруда үлкен рөл атқарады.

Егер бұрын ойын тек викторина деңгейінде қолданылса, қазіргі кезеңде толық ойындық сценарийге негізделген сабақтар өткізіледі. Мысалы, оқушылар «экожүйені құтқару», «вирус таралуын тоқтату» немесе «генетикалық зертхана құру» сияқты миссияларды орындай отырып, биологиялық білімді практикада қолданады. Мұндай тәсіл оқушылардың мотивациясын айтарлықтай арттырады.

Инновациялық бағыттардың бірі – биоинженерия және биотехнология элементтерін мектеп бағдарламасына енгізу. Қазіргі әлемде CRISPR, гендік инженерия, синтетикалық биология сияқты ұғымдар ғылымның негізгі бағыттарына айналды. Сондықтан мектеп оқушыларына қарапайым деңгейде генетикалық технологиялардың мәнін түсіндіру олардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл әсіресе болашақта медицина, биотехнология және экология салаларын таңдауға қызығушылықты арттырады.

Биология сабақтарында экологиялық симуляциялар мен модельдеу технологиялары да кеңінен таралуда. Арнайы бағдарламалар арқылы оқушылар климат өзгерісінің экожүйеге әсерін, жануарлар популяциясының динамикасын немесе орман жойылуының салдарын модельдей алады. Мұндай жұмыстар оқушылардың себеп-салдарлық байланыстарды түсінуін күшейтіп, экологиялық санасын қалыптастырады.

Осылайша, биология сабағының тиімділігін арттыру мақсатында қолданылатын белсенді оқыту әдістері оқушылардың танымдық белсенділігін, ғылыми ойлауын және функционалдық сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Зерттеушілік оқыту, жобалық әдіс, проблемалық оқыту, цифрлық технологиялар және STEAM тәсілдері өзара үйлесімді қолданылған жағдайда ғана білім беру процесі жоғары нәтижеге жетеді. Мұндай сабақтар оқушыларды болашақта ғылым мен технология саласында табысты әрекет етуге дайындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2021. – 272 с.
2. Хуторской А. В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2021. – 416 с.
3. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании. – М.: БИНОМ, 2022. – 312 с.
4. Пасечник В. В. Методика обучения биологии. – М.: Просвещение, 2021. – 368 с.

Каныбетова Айгуль Хамитовна
Биология пән мұғалімі
Олимпиадалық резервтің облыстық мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі
Жамбыл облысы, Тараз қаласы

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ТӘЖІРИБЕЛІК ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Аннотация: мақалада биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастырудың заманауи ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Тәжірибелік оқытудың конструктивистік, зерттеушілік және деректерге негізделген тәсілдері талданып, STEM-парадигма, биоинформатика элементтері және жасанды интеллект технологияларын қолданудың мүмкіндіктері сипатталады. Сонымен қатар зертханалық, далалық және виртуалды тәжірибелерді үйлестіру, оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту, оқу аналитикасын пайдалану және қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру мәселелері қамтылады. Мақалада тәжірибелік жұмыстардың оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырудағы, сыни және аналитикалық ойлауын дамытудағы рөлі ғылыми тұрғыда негізделеді.

Кілт сөздер: биологияны оқыту, тәжірибелік жұмыстар, зертханалық тәжірибе, STEM-білім беру, биоинформатика, жасанды интеллект, деректерге негізделген оқыту, зерттеушілік әдіс, оқу аналитикасы, ғылыми ойлау.

Қазіргі білім беру жүйесінде биология пәні тек теориялық білім берумен шектелмей, оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыратын, зерттеушілік дағдыларын дамытатын және табиғатты саналы түрде түсінуге бағытталған маңызды пәндердің бірі болып табылады. Осы тұрғыда тәжірибелік жұмыстар биологияны оқытудың өзегіне айналып, оқушының білімді дайын күйде қабылдауынан гөрі, оны өз бетінше ашуына мүмкіндік береді. Тәжірибелік әрекет барысында оқушылар бақылау, салыстыру, талдау, қорытынды жасау сияқты ғылыми әдістерді меңгереді, бұл олардың сыни ойлауын және зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады.

Биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды тиімді ұйымдастырудың теориялық негізі конструктивистік оқыту тұжырымдамасына сүйенеді. Бұл тәсіл бойынша білім оқушының жеке тәжірибесі арқылы қалыптасады, сондықтан тәжірибелік жұмыстар оқыту процесінің негізгі компонентіне айналады. Оқушылар тәжірибе жасау барысында тек фактілерді меңгеріп қана қоймай, олардың арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды. Мұндай әрекет биологиялық ұғымдарды терең түсінуге және ұзақ мерзімді есте сақтауға ықпал етеді.

Тәжірибелік жұмыстардың тиімділігін арттыруда олардың түрлерін дұрыс таңдау маңызды. Биология пәнінде зертханалық тәжірибелер, бақылау жұмыстары, модельдеу тапсырмалары, далалық зерттеулер және микроскопиялық зерттеулер кеңінен қолданылады. Әрбір тәжірибе түрі белгілі бір мақсатқа бағытталып, оқушылардың нақты дағдыларын дамытуға қызмет етеді. Мысалы, микроскоппен жұмыс істеу жасуша құрылымын терең түсінуге мүмкіндік берсе, далалық зерттеулер экожүйелерді кешенді түрде зерттеуге жағдай жасайды.

Тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда қауіпсіздік техникасын сақтау ерекше маңызға ие. Биология кабинетіндегі құрал-жабдықтармен жұмыс істеу кезінде оқушыларға нақты нұсқаулық берілуі тиіс. Бұл тек қауіпсіздік шарасы ғана емес, сонымен қатар ғылыми мәдениетті қалыптастырудың маңызды бөлігі болып табылады. Оқушылар тәжірибе жүргізу барысында жауапкершілік пен тәртіпті сақтауға үйренеді.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологияларды қолдану тәжірибелік жұмыстардың мазмұнын кеңейтеді. Виртуалды зертханалар, симуляциялар және 3D модельдер күрделі биологиялық процестерді көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, жасуша

бөлінуі немесе генетикалық процестерді виртуалды модельдер арқылы зерттеу оқушылардың абстрактілі ойлауын нақты визуализациямен байланыстырады. Бұл тәсіл әсіресе құрал-жабдықтар жеткіліксіз жағдайда тиімді.

Тәжірибелік жұмыстардың маңызды аспектісі – оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру. Бұл дағдыларға гипотеза құру, эксперимент жоспарын жасау, нәтижелерді тіркеу және қорытынды шығару кіреді. Мұғалім оқушыларды дайын алгоритммен ғана шектемей, өз бетінше зерттеу жүргізуге бағыттауы тиіс. Мұндай тәсіл оқушылардың ғылыми ойлауын дамытып, олардың дербестігін арттырады.

Тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда топтық жұмыс әдісін қолдану да тиімді болып табылады. Топ ішінде оқушылар рөлдерді бөлісіп, бірлесіп жұмыс істейді, бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытады. Сонымен қатар пікір алмасу және нәтижелерді талқылау барысында оқушылар өз ойларын дәлелдеуге үйренеді. Бұл ғылыми дискуссия мәдениетін қалыптастырады.

Бағалау жүйесі тәжірибелік жұмыстардың тиімділігін анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесінде критериалды бағалау әдісі қолданылады, ол оқушының нақты дағдыларын бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, тәжірибені дұрыс орындау, нәтижені талдау және қорытынды жасау сияқты критерийлер арқылы оқушының жетістігі объективті түрде бағаланады. Бұл бағалау жүйесі оқушылардың оқу мотивациясын арттырады.

Тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда экологиялық бағыттағы тапсырмаларды енгізу де маңызды. Оқушылар табиғи объектілерді зерттеу арқылы экологиялық санасын қалыптастырады. Мысалы, су сапасын анықтау, өсімдіктердің өсуін бақылау немесе экожүйелерді зерттеу оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілігін арттырады. Бұл қазіргі қоғам үшін өзекті мәселе болып табылады.

Қазіргі биологияны оқыту жүйесінде тәжірибелік жұмыстар тек дәстүрлі зертханалық әрекет ретінде емес, интегративті STEM-парадигма негізінде ұйымдастырылатын күрделі зерттеу процесі ретінде қарастырылады. STEM тәсілі (Science, Technology, Engineering, Mathematics) биология пәнін басқа ғылымдармен байланыстыра отырып, оқушылардың пәнаралық ойлау қабілетін дамытады. Мысалы, өсімдіктердің өсуін зерттеу барысында оқушылар тек биологиялық факторларды ғана емес, сонымен қатар математикалық өлшеулер жүргізіп, алынған нәтижелерді график түрінде талдайды. Бұл тәжірибе олардың аналитикалық ойлауын күшейтіп, ғылыми деректермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастырудың жаңа бағыттарының бірі – биоинформатика элементтерін енгізу. Қазіргі ғылымда геномдық зерттеулер, ДНҚ талдау және биологиялық деректерді цифрлық өңдеу кеңінен қолданылады. Мектеп деңгейінде бұл бағытты қарапайым деңгейде енгізу арқылы оқушыларға биологиялық ақпаратты цифрлық форматта талдауды үйретуге болады. Мысалы, генетикалық тізбектерді салыстыру, виртуалды зертханаларда тәжірибе жүргізу немесе биологиялық деректер базасымен жұмыс жасау оқушылардың ғылыми көзқарасын кеңейтеді.

Тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда жасанды интеллект технологияларын қолдану білім беру процесін жаңа деңгейге көтереді. AI жүйелері оқушылардың тәжірибе нәтижелерін талдап, олардың қателерін анықтап, ұсыныстар бере алады. Сонымен қатар жасанды интеллект арқылы биологиялық процестердің күрделі модельдерін құруға болады, мысалы, экожүйелердің динамикасын немесе популяциялардың өзгерісін болжау. Бұл оқушылардың болжам жасау және ғылыми модельдеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі педагогикада ерекше назар аударылатын бағыттардың бірі – деректерге негізделген оқыту (data-driven learning). Тәжірибелік жұмыстар барысында алынған мәліметтер тек қорытынды жасау үшін ғана емес, сонымен қатар терең талдау үшін қолданылады. Оқушылар деректерді жинақтап, оларды диаграмма, кесте және график түрінде өңдейді. Бұл процесс статистикалық ойлауды қалыптастырып, ғылыми зерттеудің нақты құрылымын түсінуге мүмкіндік береді.

Тәжірибелік жұмыстардың тиімділігін арттыруда зерттеушілік оқыту әдісі (inquiry-based learning) ерекше орын алады. Бұл әдісте оқушылар дайын нұсқаулық бойынша емес, өз сұрақтарына жауап іздеу арқылы тәжірибе жүргізеді. Мұғалім тек бағыттаушы рөл атқарып, оқушылардың зерттеу процесін ұйымдастырады. Оқушылар гипотеза құрып, оны тәжірибе арқылы тексеріп, нәтижелерін дәлелдейді. Бұл ғылыми ойлаудың жоғары деңгейін қалыптастырады.

Биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда экологиялық және далалық зерттеулердің маңызы ерекше. Табиғи ортада жүргізілген бақылаулар оқушылардың теориялық білімін нақты тәжірибемен байланыстырады. Мысалы, су қоймаларын зерттеу, топырақ құрамын анықтау немесе өсімдіктердің биоалуантүрлілігін талдау оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілігін арттырады. Бұл тәжірибелер олардың экологиялық санасын қалыптастырады.

Тәжірибелік жұмыстардың заманауи формаларының бірі – жобалық-зерттеу әрекеті. Бұл әдісте оқушылар ұзақ мерзімді ғылыми жоба жасап, оны кезең-кезеңімен жүзеге асырады. Жоба барысында олар әдебиеттермен жұмыс істейді, тәжірибе жүргізеді, нәтижелерді талдайды және өз жұмысын қорғайды. Бұл процесс оқушылардың ғылыми мәдениетін, академиялық сөйлеуін және өзіндік пікір қалыптастыру қабілетін дамытады.

Қазіргі биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыруда виртуалды және аралас зертханалар (blended labs) кеңінен қолданылуда. Бұл тәсіл нақты тәжірибені виртуалды симуляциялармен біріктіреді. Мысалы, нақты микроскоппен жұмыс істегеннен кейін, оқушылар виртуалды ортада жасуша құрылымын 3D форматта зерттей алады. Бұл білімді терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар тәжірибелік жұмыстардың тиімділігі оқушылардың рефлексивтік қабілеттерін дамытуға байланысты. Әр тәжірибеден кейін оқушылар өз әрекеттерін талдап, қандай қиындықтар болғанын және оларды қалай шешкенін анықтайды. Бұл процесс олардың өзін-өзі бағалау және оқу стратегиясын жетілдіру қабілетін қалыптастырады.

Осылайша, биология сабағында тәжірибелік жұмыстарды тиімді ұйымдастыру оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады. Бұл процесс теория мен практиканы біріктіріп, оқушылардың зерттеушілік, аналитикалық және коммуникативтік дағдыларын кешенді түрде дамытады. Мұғалім тәжірибелік жұмыстарды жүйелі, қауіпсіз және инновациялық тәсілдер арқылы ұйымдастырған жағдайда ғана оқу процесі жоғары нәтижеге жетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Пасечник В. В. Методика обучения биологии. – М.: Просвещение, 2021. – 256 с.
2. Каменский А. А. Биология. Общая методика преподавания. – М.: Владос, 2020. – 320
3. Сонин Н. И. Биология. Современные методы обучения. – М.: Дрофа, 2021. – 240 с.
4. Захаров В. Б., Мамонтов С. Г. Общая биология. – М.: Просвещение, 2022. – 352 с.

Бектенова Гульмира Калиевна
Бастауыш сынып мұғалімі
М.Маметова атындағы орта мектебі
Жетісу облысы, Ескелді ауданы

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық, психологиялық және әдістемелік қырлары жан-жақты қарастырылып, қазіргі білім беру кеңістігіндегі оқу дағдысын жетілдірудің маңызы терең талданады. Оқу сауаттылығы тек мәтінді дұрыс оқумен шектелмейтіні, оның мазмұнды түсіну, ақпаратты саралау, ой қорыту, салыстыру, талдау жасау, өмірлік жағдаяттарда қолдану сияқты күрделі интеллектуалдық әрекеттермен тығыз байланыста дамитыны ғылыми-публицистикалық тұрғыда сипатталады. Мақалада бастауыш білім беру кезеңінің баланың тұлғалық қалыптасуындағы орны айқындалып, оқу әрекетінің психологиялық табиғаты мен оқушының ішкі мотивациясын арттыру мәселелері кеңінен қозғалады. Қазіргі қоғамдағы ақпарат ағынының күшеюі, цифрлық технологиялардың ықпалы, балалардың мәтінді қабылдау ерекшеліктерінің өзгеруі оқу сауаттылығын дамытудың жаңа тәсілдерін қажет ететіні нақты мысалдар арқылы көрсетіледі. Автор оқушының мәтінді терең түсінуіне ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдерді, шығармашылық тапсырмаларды, сыни ойлау технологияларын, мәнерлеп оқу мен талдау жұмыстарын, сөздік қорды байыту жолдарын, мұғалімнің кәсіби шеберлігінің маңызын кең көлемде сипаттайды. Оқу мәдениетін қалыптастыруда отбасы мен мектептің өзара байланысының рөлі де назардан тыс қалмайды. Мақалада оқу сауаттылығының ұлттық құндылықтарды игерудегі, оқушының рухани дүниесін байытудағы және тұлғаның интеллектуалдық әлеуетін дамытудағы маңызы терең пайымдалады. Зерттеу нәтижелері оқу сауаттылығын қалыптастырудың үздіксіз әрі жүйелі педагогикалық үдеріс екенін дәлелдей отырып, бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби тәжірибесінде қолдануға болатын нақты тұжырымдар ұсынады.

Кілт сөздер: оқу сауаттылығы, бастауыш сынып, функционалдық сауаттылық, мәтінмен жұмыс, оқу дағдысы, сыни ойлау, шығармашылық тапсырма, білім беру, оқушы тұлғасы, педагогикалық әдістер.

Қазіргі қоғамдағы білім ұғымы бұрынғыдай тек ақпарат жинақтау деңгейімен өлшенбейді, өйткені жаңа ғасыр адамы ақпаратты жаттап қана қоймай, оны саралап, өмірлік тәжірибесінде орынды пайдалана алуы тиіс. Осындай күрделі талаптар аясында бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту мәселесі педагогика ғылымындағы аса маңызды бағыттардың біріне айналып отыр. Оқу сауаттылығы дегеніміз – оқушының мәтінді дұрыс оқуы ғана емес, оның мазмұнын терең түсінуі, негізгі ойды анықтай алуы, ақпараттарды өзара салыстырып, қорытынды жасай білуі, автор көзқарасын пайымдауы және оқығанын өмірлік жағдаяттармен байланыстыра алуы. Бастауыш мектеп – баланың танымдық іргетасы қаланатын ерекше кезең болғандықтан, дәл осы уақытта қалыптасқан оқу мәдениеті кейінгі білім сапасының негізгі көрсеткішіне айналады. Қазіргі таңда көптеген балалар мәтінді жылдам оқығанымен, оның мазмұнын толық түсінбей жататыны байқалады, бұл мәселе оқу техникасынан гөрі мәтінді саналы қабылдау қабілетінің әлсіздігін көрсетеді. Сондықтан мұғалімнің міндеті тек әріп танытып, оқуға үйретумен шектелмей, баланың ойлау көкжиегін кеңейтетін, мәтінді сезіне отырып қабылдауға жетелейтін танымдық орта қалыптастыру болып саналады. Оқу сауаттылығы дамыған оқушы өз ойын еркін жеткізе алады, ақпаратпен жұмыс істеуге бейімделеді, өзгелердің пікірін түсініп, талдай алады. Мұндай қасиеттер тұлғаның әлеуметтік ортада еркін бейімделуіне ықпал етеді. Қоғамдағы технологиялық өзгерістер, ақпарат көлемінің ұлғаюы, цифрлық контенттің артуы балалардың кітап оқуға

деген қызығушылығына әсер етуде, сондықтан оқу сауаттылығын қалыптастыру дәстүрлі тәсілдермен ғана емес, заманауи педагогикалық әдістер арқылы жүзеге асырылуы қажет. Білім беру үдерісіндегі әрбір сабақ оқушыны мәтінмен саналы жұмыс жасауға бағыттағанда ғана оқу сауаттылығы шынайы қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушысының психологиялық ерекшеліктері оқу әрекетін ұйымдастыруда ерекше назарды талап етеді, өйткені бұл жастағы балалар қоршаған ортаны эмоция арқылы қабылдап, көрнекілікке сүйене отырып ойланады. Егер мұғалім оқу материалын тек құрғақ теория түрінде ұсынса, оқушының мәтінге деген қызығушылығы біртіндеп төмендей бастайды. Сондықтан оқу сауаттылығын дамытуда мәтіннің тәрбиелік, танымдық және эмоционалдық құндылығы қатар ескерілуі тиіс. Баланың оқуға деген сүйіспеншілігі ең алдымен мұғалімнің сөйлеу мәдениеті мен сабақ жүргізу шеберлігіне байланысты қалыптасады. Мұғалімнің әсерлі дауысы, көркем тілмен сөйлеуі, мәтінді сезіммен оқуы оқушының ішкі қабылдауына тікелей ықпал етеді. Кейбір оқушылар мәтінді механикалық түрде қабылдап, оның астарлы мағынасын түсінуге қиналады, мұндай жағдайда мұғалім бағыттаушы сұрақтар арқылы оқушыны ойлануға жетелеуі қажет. Мәтін бойынша салыстыру, талдау, себеп-салдарлық байланыс орнату жұмыстары баланың логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді. Әсіресе әдеби шығармаларды оқыту барысында кейіпкер әрекетін бағалау, оқиғаға болжам жасау, мәтін мазмұнын өмірмен байланыстыру секілді тапсырмалар оқушының танымдық белсенділігін арттырады. Баланың кітап оқуға қызығушылығы оның болашақ интеллектуалдық әлеуетінің қалыптасуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып есептеледі. Оқу сауаттылығы жоғары оқушы тек сабақты жақсы меңгеріп қана қоймай, өзіндік пікір қалыптастыра алатын тұлға деңгейіне көтеріледі. Сондықтан бастауыш сыныптағы әрбір оқу әрекеті баланың рухани әлемін байытатын мазмұнда ұйымдастырылуы тиіс.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылық ұғымы кеңінен қолданылып келеді, ал оқу сауаттылығы сол функционалдық қабілеттің негізгі тіректерінің бірі болып саналады. Себебі адам қандай салада болмасын ақпаратты қабылдап, түсініп, талдай алғанда ғана табысты әрекет етеді. Бастауыш сыныпта оқу сауаттылығын дамыту үшін мұғалім оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы ретінде емес, ізденуші тұлға ретінде қалыптастыруы қажет. Сабақ барысында қойылатын сұрақтардың сапасы оқушының ойлау деңгейіне тікелей әсер етеді. Егер сұрақтар тек мәтінді қайталауға бағытталса, оқушы жаттанды жауап беруге үйренеді, ал проблемалық сұрақтар баланың ойлау көкжиегін кеңейтеді. Мысалы, «Кейіпкер не үшін бұлай әрекет етті?», «Егер сен осы жағдайда болсаң не істер едің?» деген сұрақтар оқушыны терең ойлауға жетелейді. Оқу сауаттылығын дамытуда мәтіннің мазмұнын айту жеткіліксіз, оқушы мәтіндегі идеяны түсініп, оған қатысты өзіндік көзқарас білдіре алуы қажет. Бұл дағды бір күнде қалыптаспайды, үздіксіз жүйелі жұмыстың нәтижесінде ғана дамиды. Бастауыш сынып мұғалімі әр баланың оқу қарқыны мен қабылдау ерекшелігін ескерген жағдайда ғана нәтижелі жұмыс жүргізе алады. Кейбір оқушылар мәтінді тез қабылдайды, енді біреулері қайталауды қажет етеді, сондықтан саралап оқыту тәсілдері оқу сауаттылығын дамытуда тиімді құрал болып саналады. Оқушы жетістікке жеткен сайын оның өзіне деген сенімі артып, оқу әрекетіне қызығушылығы күшейе түседі. Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, баланың кітаппен достасуы оның тұлғалық дамуына ұзақ мерзімді ықпал етеді.

Оқу сауаттылығын қалыптастыруда көркем әдебиеттің орны ерекше, өйткені көркем шығарма баланың тек тілін дамытып қоймай, оның дүниетанымын, сезімін, эстетикалық талғамын қалыптастырады. Әдеби мәтінді оқу барысында оқушы кейіпкерлердің мінезін таниды, өмірлік құндылықтарды ажыратады, жақсылық пен жамандықтың аражігін түсіне бастайды. Мұндай рухани таным оқу әрекетінің тәрбиелік маңызын арттырады. Егер бала мәтінді эмоциялық тұрғыдан қабылдай алса, оның есте сақтау қабілеті де күшейеді. Сондықтан мұғалім мәтінді жай ғана оқытып қоймай, оны оқушы жүрегіне жеткізе білуі қажет. Мәнерлеп оқу жұмыстары осы тұрғыдан өте маңызды болып саналады. Дауыс ырғағын дұрыс

қолдану, тыныс белгілеріне назар аудару, кейіпкер көңіл күйін сезіну арқылы оқу оқушының мәтін мазмұнын терең түсінуіне мүмкіндік береді. Кей жағдайда бастауыш сынып оқушылары мәтіндегі күрделі сөздердің мағынасын түсінбегендіктен, жалпы мазмұнды қабылдай алмай жатады. Мұндай кезде сөздік жұмысын жүйелі ұйымдастыру қажет. Жаңа сөздерді түсіндіру, оларды сөйлем ішінде қолдану, сөз мағынасын өмірлік жағдаяттармен байланыстыру оқушының тіл байлығын арттырады. Тіл байлығы дамыған сайын баланың мәтінді түсіну деңгейі де жоғарылай түседі. Бүгінгі оқушының ақпаратты көбіне қысқа мәтіндер арқылы қабылдауға үйреніп бара жатқаны байқалады, сондықтан көлемді мәтіндерді оқуға дағдыландыру мәселесі де маңызды болып отыр. Мұғалім баланың кітап оқуға қызығушылығын арттырғанда ғана оқу сауаттылығы нәтижелі қалыптасады.

Сабақ барысында қолданылатын шығармашылық тапсырмалар оқу сауаттылығын дамытуда ерекше рөл атқарады, өйткені шығармашылық әрекет оқушыны дайын ойды қайталаудан арылтып, өз бетінше ізденуге бағыттайды. Мәтін бойынша сурет салу, оқиғаны жалғастыру, кейіпкерге хат жазу, рөлдік ойындар ұйымдастыру сияқты жұмыстар оқушының қиялын дамытады. Мұндай тапсырмалар арқылы бала мәтін мазмұнын тереңірек түсініп қана қоймай, оны өзіндік қабылдау сүзгісінен өткізеді. Әсіресе драмаландыру элементтері бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығын арттыруда өте тиімді. Кейіпкер рөлін сомдаған оқушы оның ішкі жан дүниесін түсінуге тырысады, бұл өз кезегінде мәтінді саналы қабылдауға ықпал етеді. Оқу сауаттылығының дамуы баланың сөйлеу мәдениетіне де әсер етеді. Ойын жүйелі жеткізе алатын, пікірін дәлелдей білетін оқушының коммуникативтік қабілеті де жоғары болады. Сондықтан сабақта диалогтік оқыту әдістерін жиі қолдану маңызды. Оқушылардың өзара пікір алмасуы олардың ойлау белсенділігін күшейтеді. Мұғалім әр баланың пікірін құрметтеп, еркін сөйлеуіне жағдай жасағанда ғана оқу әрекеті нәтижелі болады. Кейбір балалар қате жауап беруден қорқып, ойын ашық жеткізе алмайды, мұндай жағдайда қолдау көрсету арқылы олардың сенімін арттыру қажет. Психологиялық жағымды орта қалыптасқан сыныпта оқушылар мәтінмен еркін жұмыс жасап, өз көзқарасын батыл білдіре алады. Бұл оқу сауаттылығының сапалы қалыптасуына негіз болады.

Бүгінгі цифрлық қоғам жағдайында оқу сауаттылығын дамыту мәселесі жаңа мазмұнға ие болып отыр, өйткені балалардың ақпаратты қабылдау формасы айтарлықтай өзгерді. Ұялы телефон, әлеуметтік желі, қысқа бейнероликтер баланың зейін тұрақтылығына әсер етіп, ұзақ мәтін оқуға деген төзімділігін төмендетуде. Осындай жағдайда мұғалімнің кәсіби ізденісі ерекше маңызға ие болады. Дәстүрлі кітап оқыту әдістерін қазіргі технологиялық мүмкіндіктермен ұштастыру қажет. Интерактивті тапсырмалар, аудиомәтіндер, бейнематериалдар, цифрлық платформалар оқу процесін жандандыруға мүмкіндік береді. Алайда технология оқу әрекетінің мақсатына айналмауы тиіс, ол тек құрал қызметін атқаруы қажет. Негізгі назар оқушының мәтінді түсіну қабілетін дамытуға бағытталғанда ғана нәтиже байқалады. Қазіргі балалар визуалды ақпаратты тез қабылдайтындықтан, мәтінді иллюстрациялармен байланыстыра оқыту тиімді саналады. Бірақ көрнекілік мәтін мазмұнын жеңілдетіп жібермеуі керек, керісінше баланың ойлауын тереңдетуге қызмет етуі қажет. Оқу сауаттылығы жоғары оқушы интернеттегі ақпараттарды да сыни тұрғыдан бағалай алады. Бұл қазіргі заман адамы үшін аса қажетті қабілеттердің бірі. Себебі ақпараттың шынайылығын ажырата білу интеллектуалдық мәдениеттің көрсеткіші болып саналады. Сондықтан бастауыш мектептен бастап балаларды мәтінді талдауға, салыстыруға, қорытынды жасауға үйрету болашақтағы сапалы білімнің негізін қалайды.

Оқу сауаттылығын дамытуда отбасының рөлі де ерекше маңызды, өйткені баланың кітапқа деген алғашқы қызығушылығы отбасылық ортада қалыптасады. Егер ата-ана кітап оқуды құндылық ретінде қабылдаса, бала да сол әрекетті табиғи қажеттілік ретінде сезінеді. Үйдегі рухани атмосфера баланың танымдық мәдениетіне тікелей ықпал етеді. Қазіргі кезде кейбір ата-аналар баланың оқу үлгерімін тек баға арқылы бағалап, оның оқу мәдениетіне жеткілікті назар аудармай жатады. Нәтижесінде бала мәтінді түсіну үшін емес, тапсырманы орындау үшін ғана оқуға үйренеді. Мұндай жағдай оқу әрекетінің шынайы мәнін әлсіретеді.

Баламен бірге кітап оқу, оқыған шығарма туралы пікір алмасу, кейіпкерлер әрекетін талқылау – оқу сауаттылығын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі. Әсіресе бастауыш жаста ата-ананың эмоционалдық қолдауы бала үшін аса маңызды. Мұғалім мен ата-ананың өзара байланысы жүйелі болған жағдайда ғана оқушының оқу әрекетінде тұрақты нәтиже байқалады. Кейбір балалар мектепте белсенді болғанымен, үйде кітап оқуға уақыт бөлмейді, сондықтан оқу мәдениеті үздіксіз қолдауды қажет етеді. Бала кітапты мәжбүрлі міндет ретінде емес, рухани қажеттілік ретінде қабылдағанда ғана оқу сауаттылығы терең қалыптасады. Ұлттық әдебиет үлгілерін оқу арқылы оқушының ұлттық дүниетанымы мен рухани құндылықтары да дамиды. Бұл тұлғаның жан-жақты қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде оқу сауаттылығын дамыту тек тіл сабақтарының міндеті ретінде қарастырылмауы тиіс, өйткені кез келген пән ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін қажет етеді. Математика сабағында есеп шартын түсіну, дүниетану пәнінде мәтіндегі деректерді талдау, жаратылыстануда қорытынды жасау әрекеттерінің барлығы оқу сауаттылығымен тығыз байланысты. Сондықтан пәнаралық ықпалдастық негізінде ұйымдастырылған сабақтар оқушының функционалдық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім әр пәнде мәтінмен жұмыс жасау элементтерін жүйелі қолданғанда ғана оқушының оқу дағдысы тұрақты дамиды. Кей жағдайда оқушылар мәтінді түсінбегендіктен тапсырманы орындай алмай жатады, бұл олардың білімсіздігін емес, оқу сауаттылығы деңгейінің жеткіліксіздігін көрсетеді. Сондықтан білім сапасын арттыру мәселесі ең алдымен мәтінді түсіну қабілетін жетілдіруден басталуы қажет. Оқу сауаттылығы дамыған оқушы жаңа ақпаратты тез меңгереді, өз ойын еркін жеткізеді, танымдық әрекетке белсенді қатысады. Мұндай оқушыда білім алуға деген ішкі қажеттілік қалыптасады. Ішкі мотивация оқу әрекетінің ең маңызды қозғаушы күші болып саналады. Егер бала оқуды қызығушылықпен қабылдаса, оның танымдық белсенділігі де артады. Сондықтан сабақ мазмұны өмірмен байланыстырылып, оқушы тәжірибесіне жақын ұйымдастырылғаны дұрыс. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігі дәл осындай нәзік педагогикалық әрекеттер арқылы көрінеді.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру – ұзақ мерзімді, үздіксіз және күрделі педагогикалық үдеріс. Бұл бағыттағы жұмыс тек белгілі бір әдісті қолданумен шектелмейді, ол мұғалімнің дүниетанымы мен кәсіби ұстанымына тікелей байланысты жүзеге асады. Шынайы педагог әр баланың ішкі мүмкіндігін көре біледі және оны дамытуға жағдай жасайды. Бастауыш сынып оқушысының жүрегіне жол тапқан мұғалім ғана баланы кітаппен достастыра алады. Қазіргі қоғамда оқу мәдениетін сақтау мәселесі ұлттық руханиятпен де тығыз байланысты. Кітап оқитын ұрпақ – ойлайтын ұрпақ. Ал ойлайтын ұрпақ қана елдің интеллектуалдық болашағын қалыптастырады. Сондықтан оқу сауаттылығын дамыту мәселесі жеке пән аясындағы міндет емес, ұлттық деңгейдегі маңызды құндылықтардың бірі ретінде қарастырылуы қажет. Баланың мәтінді түсіну қабілеті артқан сайын оның өмірге деген көзқарасы да тереңдей түседі. Оқу арқылы қалыптасқан ойлау мәдениеті тұлғаның рухани дамуына ықпал етеді. Бастауыш мектепте қаланған оқу дағдысы адамның бүкіл өміріндегі білім алу сапасына әсер ететін негізгі іргетас болып саналады. Сол себепті оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған әрбір педагогикалық әрекет болашақ ұрпақтың интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыруға қосылған маңызды үлес болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Прокина, Л. П. Формирование навыка смыслового чтения у младшего школьника / Л. П. Прокина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 27 (474). — С. 229-233. — URL: https://moluch.ru/archive/474/104775.

2. Ефременко, О. Ф. Смысловое чтение как основа читательской грамотности младшего школьника / О. Ф. Ефременко, М. Н. Курбатова, О. С. Филова // Актуальные аспекты педагогики и психологии: материалы Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 7 окт. 2021 г.) / редкол.: О. Н. Широков [и др.] — Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2021. — С. 26–27.

Копжасарова Айгерим Жумабаевна
Бастауыш сынып мұғалімі
Л. Тәжібаев атындағы шағын жинақты негізгі орта мектеп
Түркістан облысы, Төлеби ауданы, Қарақия ауылы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамыту жолдары ғылыми-публицистикалық тұрғыда жан-жақты қарастырылады. Білім беру жүйесіндегі қазіргі талаптар оқушылардың тек білімді меңгеруімен шектелмей, олардың сыни және логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруды міндеттейді. Осы тұрғыда бастауыш кезең – баланың танымдық қабілеттері қарқынды дамитын шешуші кезең ретінде сипатталады. Мақалада логикалық ойлаудың мәні, оның құрылымдық компоненттері, педагогикалық әдістер арқылы дамыту мүмкіндіктері және тәжірибелік тәсілдері кеңінен талданады. Ойын технологиялары, проблемалық оқыту, тапсырмалар жүйесі мен пәнаралық байланыстар арқылы логикалық ойлауды жетілдіру жолдары көрсетіледі. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен оқыту әдістерін дұрыс таңдай білуі оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін арттырудағы негізгі факторлардың бірі ретінде айқындалады. Сонымен қатар бастауыш сыныптағы оқу процесін ұйымдастыруда оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі негізделеді. Мақала мазмұны педагогтерге әдістемелік тұрғыдан көмек көрсетуге бағытталған.

Кілт сөздер: логикалық ойлау, бастауыш білім, танымдық қабілет, оқыту әдістері, ойын технологиясы, проблемалық оқыту, педагогикалық тәсілдер, шығармашылық ойлау.

Бастауыш білім беру жүйесі – тұлғаның зияткерлік негіздері қаланатын маңызды кезеңдердің бірі болып табылады, сондықтан дәл осы уақытта оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ерекше назар аудару қажет. Логикалық ойлау дегеніміз – ақпаратты талдау, салыстыру, жалпылау, қорытынды жасау және дәлелдеу қабілеттерінің жиынтығы ретінде қарастырылады. Бұл қабілет баланың оқу әрекетінің сапасын арттырып қана қоймай, оның өмірлік жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдауына ықпал етеді. Қазіргі білім беру парадигмасы оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, белсенді ізденуші, ойлаушы субъект ретінде қарастырады. Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімі оқыту процесінде тек білім беруші емес, бағыттаушы, ұйымдастырушы рөлін атқарады. Логикалық ойлауды дамыту мақсатында қолданылатын әдістер жүйелі әрі мақсатты болуы тиіс. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмалар біртіндеп күрделендіріліп берілуі қажет. Бұл үдеріс барысында баланың қызығушылығы мен мотивациясы басты назарда болуы тиіс. Себебі қызығушылықсыз берілген тапсырма оқушының танымдық белсенділігін төмендетеді. Сондықтан мұғалім сабақ барысында әртүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді үйлестіре білуі қажет.

Логикалық ойлауды дамытуда ойын технологиялары ерекше орын алады, себебі ойын – бастауыш сынып оқушысының жетекші әрекеті болып табылады. Ойын барысында бала еркін ойлап, өз пікірін білдіруге мүмкіндік алады, бұл оның логикалық операцияларды табиғи түрде меңгеруіне жағдай жасайды. Әсіресе дидактикалық ойындар арқылы оқушылар салыстыру, талдау, жіктеу сияқты әрекеттерді орындауға дағдыланады. Ойын тапсырмалары оқушының жас ерекшелігіне сай қызықты әрі мазмұнды болуы тиіс. Мұғалім ойын барысында оқушылардың ойлау процесін бақылап, қажет жағдайда бағыт-бағдар беріп отырады. Бұл тәсіл оқушылардың өз бетімен шешім қабылдау қабілетін қалыптастырады. Сонымен бірге топтық ойындар арқылы оқушылар арасында өзара әрекеттестік дамиды, бұл олардың әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын жетілдіреді. Ойын технологиясын жүйелі қолдану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, оқу материалын терең меңгеруге ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда ойын – тек көңіл көтеру құралы емес, тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Сондықтан мұғалім ойын элементтерін сабақтың мазмұнына сай шебер енгізуі тиіс.

Проблемалық оқыту әдісі де логикалық ойлауды дамытудың маңызды құралдарының бірі болып табылады, өйткені бұл әдіс оқушыны дайын жауапты қабылдауға емес, мәселені өз бетінше шешуге бағыттайды. Проблемалық жағдаят туғызу арқылы мұғалім оқушыларды ойлануға, болжам жасауға және оны дәлелдеуге итермелейді. Мұндай тәсіл оқушылардың сыни көзқарасын қалыптастырып, олардың аналитикалық қабілеттерін дамытады. Проблемалық тапсырмалар нақты өмірмен байланысты болған жағдайда олардың тиімділігі арта түседі. Оқушы өз тәжірибесіне сүйене отырып, мәселені шешуге тырысады, бұл оның білімін өмірмен байланыстыруына мүмкіндік береді. Мұғалім проблемалық сұрақтарды дұрыс қоя білуі тиіс, себебі сұрақтың сапасы оқушының ойлау деңгейіне тікелей әсер етеді. Сонымен қатар оқушылардың жауаптарын талдау барысында олардың логикалық ойлау деңгейін анықтауға болады. Бұл әдіс оқушылардың өз ойын дәлелді түрде жеткізу дағдысын қалыптастырады. Нәтижесінде оқушы тек білім алып қана қоймай, оны қолдана білу қабілетін де меңгереді. Сондықтан проблемалық оқыту бастауыш сыныпта кеңінен қолданылуы тиіс.

Логикалық ойлауды дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесін құрастыру барысында олардың мазмұндық құрылымы мен әдістемелік негізіне ерекше назар аудару қажет, өйткені әрбір тапсырма оқушының тек білімін тексеруге емес, оның ойлау әрекетін ұйымдастыруға қызмет етуі тиіс. Осы тұрғыда тапсырмалар тек пәндік мазмұнмен шектелмей, логикалық операцияларды жүзеге асыруға бағытталған көпқырлы сипатқа ие болуы керек, себебі оқушының ойлау қабілеті тек ақпаратты қабылдау арқылы емес, оны қайта өңдеу, жүйелеу және жаңа жағдайда қолдану арқылы дамиды. Мұғалім тапсырмаларды құрастыру кезінде олардың құрылымдық бірізділігін сақтай отырып, оқушының танымдық әрекетін белсенді ететін элементтерді енгізуі қажет, өйткені жүйесіз берілген тапсырмалар оқушының ойлау процесін тежейді. Әсіресе тапсырмаларда салыстыру, жалпылау, жіктеу және себеп-салдарлық байланыстарды анықтау әрекеттерін қамтитын элементтердің болуы маңызды, себебі бұл әрекеттер логикалық ойлаудың негізін құрайды. Сонымен қатар тапсырмалардың мазмұны оқушының өмірлік тәжірибесімен байланысты болуы тиіс, өйткені нақты мысалдар арқылы берілген тапсырмалар оқушының түсінуін жеңілдетеді әрі оның қызығушылығын арттырады. Тапсырмалар жүйесінде визуалды элементтердің қолданылуы да маңызды, өйткені суреттер, сызбалар мен кестелер арқылы берілген ақпарат оқушының ойлауын көрнекі деңгейде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұғалім тапсырмаларды құрастыру барысында олардың тек мазмұнына ғана емес, берілу формасына да мән беруі тиіс, себебі бір тапсырманы әртүрлі формада ұсыну оқушының ойлау икемділігін арттырады. Сонымен бірге тапсырмалар оқушыны тек дұрыс жауап табуға емес, өз ойын дәлелдеуге бағыттауы қажет, өйткені дәлелдеу процесі логикалық ойлаудың жоғары деңгейін талап етеді. Оқушының қателесуіне мүмкіндік беру де маңызды, себебі қателерді талдау арқылы оқушы өз ойлауындағы кемшіліктерді түсінеді және оларды түзетуге үйренеді. Осылайша дұрыс ұйымдастырылған тапсырмалар

жүйесі оқушының ойлау мәдениетін қалыптастырып, оның интеллектуалдық дамуына жүйелі түрде ықпал етеді.

Тапсырмалар жүйесінің тиімділігін арттыру үшін оларды ұйымдастыруда оқыту процесінің динамикасын ескеру қажет, өйткені бір типтегі тапсырмалардың ұзақ уақыт бойы қайталануы оқушының қызығушылығын төмендетіп, оның ойлау белсенділігін әлсіретеді. Осыған байланысты тапсырмалар әртүрлі форматта ұсынылып, олардың мазмұны үнемі жаңартылып отыруы тиіс, себебі жаңашылдық элементі оқушының танымдық қызығушылығын сақтауға мүмкіндік береді. Мұғалім тапсырмаларды ұйымдастыруда оқушылардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін әдістерді қолдануы қажет, өйткені бірлескен жұмыс барысында оқушылар өз ойларын салыстырып, өзара талқылау арқылы тереңірек түсінуге мүмкіндік алады. Сонымен қатар тапсырмалар оқушыны өз бетімен ізденуге бағыттауы тиіс, өйткені дербес жұмыс барысында қалыптасқан білім мен дағдылар тұрақты әрі сапалы болады. Тапсырмалар жүйесінде уақыт факторын да ескеру маңызды, себебі тым күрделі немесе тым жеңіл тапсырмалар оқушының мотивациясына кері әсер етуі мүмкін. Мұғалім әр тапсырманың орындалу уақыты мен күрделілік деңгейін үйлестіре отырып, оқушының жұмыс қарқынын реттеуі тиіс. Сонымен бірге тапсырмалар оқушының эмоционалдық күйіне де әсер ететінін ескеру қажет, өйткені жағымды эмоциямен орындалған тапсырмалар оқу процесін нәтижелі етеді. Тапсырмалар жүйесінде кері байланысты ұйымдастыру да маңызды, себебі оқушы өз нәтижесін бағалап, келесі қадамдарын жоспарлауға мүмкіндік алады. Мұғалім оқушылардың жауаптарын тек бағалап қана қоймай, олардың ойлау жолын талдауға бағыт беруі тиіс, өйткені бұл тәсіл оқушының рефлексия жасау дағдысын қалыптастырады. Осылайша тапсырмалар жүйесі тек оқыту құралы ғана емес, оқушының ойлау әрекетін басқарудың тиімді механизмі ретінде қарастырылуы тиіс.

Пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру барысында олардың мазмұндық үйлесімділігі мен логикалық тұтастығын сақтау маңызды, өйткені әртүрлі пәндердің өзара байланысы тек формалды сипатта емес, терең мазмұндық деңгейде жүзеге асырылуы тиіс. Осы тұрғыда мұғалім әр пәннің мазмұнын талдай отырып, олардың арасындағы ортақ ұғымдар мен заңдылықтарды анықтауы қажет, себебі бұл оқушының білімді жүйелі түрде қабылдауына мүмкіндік береді. Пәнаралық байланыс оқушының ойлауын бір бағытта ғана емес, көпқырлы түрде дамытуға ықпал етеді, өйткені әртүрлі пәндер арқылы алынған білім өзара байланысып, жаңа түсініктердің қалыптасуына негіз болады. Сонымен қатар пәнаралық байланыс оқушының абстрактілі ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады, себебі ол нақты және абстрактілі ұғымдарды байланыстыра отырып, күрделі қорытындылар жасауға үйренеді. Мұғалім пәнаралық тапсырмаларды құрастыру кезінде олардың оқушының жас ерекшелігіне сәйкес болуын қамтамасыз етуі тиіс, өйткені тым күрделі байланыстар оқушының түсінуін қиындатуы мүмкін. Пәнаралық байланыс барысында қолданылатын тапсырмалар оқушыны зерттеушілік әрекетке бағыттауы қажет, себебі зерттеу элементтері оқушының қызығушылығын арттырып, оның белсенділігін күшейтеді. Сонымен бірге пәнаралық байланыс оқушының тілдік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді, өйткені әртүрлі пәндік мәтіндермен жұмыс жасау оның сөздік қорын байытады. Мұғалім сабақ барысында түрлі пәндерден алынған мысалдарды тиімді үйлестіре отырып, оқушының білімін кеңейтеді. Бұл тәсіл оқушының оқу материалына деген көзқарасын өзгертіп, оны тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Осылайша пәнаралық байланыс оқушының логикалық ойлауын кешенді түрде дамытуға бағытталған маңызды педагогикалық құрал болып табылады.

Пәнаралық байланысты тиімді жүзеге асыру үшін оқыту процесінде интеграциялық тәсілдерді қолдану қажет, өйткені бұл тәсіл әртүрлі пәндердің мазмұнын біртұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыда интеграцияланған сабақтар ұйымдастыру оқушының білімді тұтас қабылдауына жағдай жасайды, себебі мұндай сабақтарда әртүрлі пәндер арасындағы байланыс нақты мысалдар арқылы көрсетіледі. Мұғалім интеграциялық тапсырмаларды құрастыру кезінде олардың логикалық құрылымына ерекше назар аударуы тиіс, өйткені тапсырманың ішкі байланыстары оқушының ойлау бағытын анықтайды.

Сонымен қатар пәнаралық байланыс оқушының шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал етеді, себебі әртүрлі пәндерден алынған білімді біріктіру жаңа идеялардың пайда болуына негіз болады. Оқушылар мұндай тапсырмалар барысында өз білімдерін жаңа жағдайда қолдануға үйренеді, бұл олардың функционалдық сауаттылығын арттырады. Пәнаралық байланыс арқылы оқыту оқушының оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның өзіндік пікір қалыптастыруына мүмкіндік береді. Мұғалім бұл процесте бағыттаушы рөл атқара отырып, оқушының дербес ойлауына жағдай жасауы тиіс. Сонымен бірге пәнаралық тапсырмалар оқушының уақытты тиімді пайдалану дағдысын қалыптастырады, өйткені ол бірнеше әрекетті бір уақытта орындауға үйренеді. Оқушылардың осындай тапсырмалар арқылы алған білімдері ұзақ уақыт есте сақталады, себебі олар мағыналық байланыстар арқылы меңгеріледі. Осылайша пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастырылған оқу процесі оқушының логикалық ойлауын дамытып қана қоймай, оның жан-жақты тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта логикалық ойлауды дамыту – күрделі әрі жүйелі ұйымдастыруды талап ететін педагогикалық үдеріс болып табылады. Бұл үдерісте мұғалімнің кәсіби шеберлігі, қолданылатын әдістердің тиімділігі және оқу ортасының ұйымдастырылуы шешуші рөл атқарады. Ойын технологиялары, проблемалық оқыту, тапсырмалар жүйесі және пәнаралық байланыстар логикалық ойлауды дамытудың негізгі құралдары ретінде қарастырылады. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру және олардың жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған оқыту тәсілдерін қолдану маңызды. Бұл оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру жүйесінде логикалық ойлау қабілеті жоғары тұлға қалыптастыру басты мақсаттардың бірі болып табылады. Сондықтан бастауыш кезеңде бұл қабілетті дамытуға ерекше назар аудару қажет. Жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған жұмыс нәтижесінде оқушылардың интеллектуалдық деңгейі артады. Бұл олардың болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына негіз болады. Осы тұрғыдан алғанда логикалық ойлауды дамыту – педагогтің басты міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Nemov R.S. Psychology: Textbook for Secondary Vocational Education. In 2 parts. Part 1. – Moscow: Yurait, 2018. – 380 p.

2. Shmeleva N.G., Suleymanova F.M., Sindikova G.M., Kostsova S.A. Pedagogical Conditions of Formation of Logical Thinking // World of Science, Culture, Education. – 2020. – No. 3 (82). – P. 188-191. DOI: 10.24411/1991-5497-2020-00509

3. Vorovshchikov S.G. "Logical Five-Minute Puzzles" as a Tool for Developing Primary School Students' Educational and Logical Skills // Experiment and Innovations at School. – 2010. – No. 6. – P. 41-47

Файзолла Мөлдір Зулпыхарқызы
Тәрбиеші
ЖШС “Айсұлтан-2018” бөбекжай- балабақшасы
Түркістан облысы, Түркістан қаласы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада балабақша жағдайында ұлттық құндылықтар негізінде тәрбие беру арқылы баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ету мәселесі қарастырылады. Қазіргі кезеңдегі қоғам дамуының қарқынды өзгерістері жағдайында мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ұлттық рухани мұраны сақтау және оны бала санасына ерте жастан сіңірудің маңыздылығы айқындалады. Ұлттық құндылықтардың мазмұны ретінде тіл, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ауыз әдебиеті, ұлттық ойындар мен көркем мәдениет элементтері алынып, олардың баланың адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы рөлі ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талданады. Сонымен қатар балабақшадағы күн тәртібі әрекеттерін ұлттық мазмұнмен байыту, тәрбиешінің кәсіби рөлі, ата-анамен серіктестік орнату және халық педагогикасын тиімді пайдалану мәселелері қарастырылады. Мақалада ұлттық құндылықтар баланың адалдық, жауапкершілік, үлкенді құрметтеу, кішіге ізет көрсету сияқты қасиеттерін дамытудағы негізгі фактор ретінде негізделеді. Ұлттық тәрбие мен заманауи педагогикалық әдістердің үйлесуі арқылы баланың рухани-адамгершілік бейнесін қалыптастыру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: балабақша тәрбиесі, ұлттық құндылықтар, адамгершілік тәрбие, адал азамат, мектепке дейінгі білім беру, ұлттық сана, халық педагогикасы, рухани даму, тәрбиеші рөлі, отбасы және балабақша ынтымақтастығы, патриоттық тәрбие, тілдік тәрбие, ұлттық ойындар, салт-дәстүр, тұлға қалыптастыру.

Қазіргі кезеңде қоғам дамуының қарқынды өзгерістері білім беру жүйесіне түбегейлі жаңа талаптар қойып отыр, бұл талаптардың ішінде ұлттық құндылықтарды сақтай отырып ұрпақ тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызға ие болып келеді, өйткені жаһандану үдерісі мәдениеттердің бір-бірімен тоғысуына ықпал ете отырып кей жағдайда ұлттық ерекшеліктердің әлсіреуіне әкелуі мүмкін, сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда баланың бойына ұлттық рухты сіңіру тәрбиенің басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс. Балабақшадағы тәрбие жұмысы тек білім берумен шектелмей, баланың ішкі дүниесін байытуға, оның ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға бағытталуы қажет, осы тұрғыда ұлттық құндылықтар тәрбие мазмұнының өзегіне айналуы заңды құбылыс болып табылады. Ұлттық құндылықтар ұғымы халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі мен дүниетанымын қамтиды, оған тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, салт-саналар мен рухани мұралар кіреді, ал бұл элементтер баланың тұлғалық дамуына тікелей әсер ететін маңызды құралдар болып саналады. Балабақша жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып,

ұлттық тәрбиені ойын, көркем әдебиет, музыка және шығармашылық әрекеттер арқылы жүзеге асыру тиімді нәтиже береді, себебі бұл кезеңде бала қоршаған ортаны сезім арқылы қабылдайды және көргенін тез меңгереді. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие баланың бойында патриотизм сезімін қалыптастырып қана қоймай, оның адамгершілік қасиеттерін де дамытады, мұндай қасиеттерге үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, адалдық, еңбекқорлық сияқты мінез-құлық нормалары жатады. Осы тұрғыдан алғанда балабақшадағы әрбір ұйымдастырылған іс-әрекет тәрбиелік мәнге ие болуы тиіс және ол ұлттық мазмұнмен толықтырылуы қажет.

Ұлттық құндылықтарды тәрбие үдерісіне енгізудің әдістемелік негіздері халық педагогикасымен тығыз байланысты, өйткені халық педагогикасы ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбие тәжірибесінің жиынтығы ретінде баланың жан-жақты дамуына бағытталған тиімді құралдарды ұсынады, сондықтан тәрбиеші осы мұраны заманауи педагогикалық технологиялармен ұштастыра білуі тиіс. Мысалы, қазақтың ұлттық ойындары баланың дене дамуын ғана емес, оның ойлау қабілетін, тапқырлығын және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады, осы ойындарды оқу қызметіне енгізу арқылы тәрбиеші баланың қызығушылығын арттырып, ұлттық мазмұнды табиғи түрде меңгертуге мүмкіндік алады. Сонымен қатар ертегілер мен аңыз-әңгімелерді пайдалану арқылы балаларға ұлттық дүниетанымды жеткізуге болады, өйткені көркем сөз баланың қиялын дамытып, оның рухани әлемін байытады. Музыкалық тәрбие барысында ұлттық әндер мен күйлерді қолдану баланың эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді, бұл ретте тәрбиеші әрбір шығарманың мазмұнын түсіндіріп, оның тәрбиелік мәнін ашуы қажет. Тіл дамыту сабақтарында мақал-мәтелдер мен жаңылтпаштарды қолдану баланың сөздік қорын кеңейтіп қана қоймай, оның ойлау жүйесін жетілдіреді, осындай әдістер арқылы ұлттық құндылықтар баланың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналады. Бұл үдерісте тәрбиешінің кәсіби шеберлігі ерекше маңызға ие, өйткені ол балаларға тек ақпарат беруші ғана емес, олардың рухани жетекшісі ретінде әрекет етеді.

Балабақшадағы тәрбиелік үдерісті күн тәртібінің барлық кезеңдерінде ұлттық мазмұнмен байыту баланың дүниетанымын жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді, өйткені әрбір қайталанатын әрекет оның санасында тұрақты мінез-құлық үлгілерін орнықтырады және бұл үлгілер кейін оның өмірлік ұстанымдарына айналуы ықтимал. Таңертеңгілік қабылдау сәтінде баланың көңіл күйін ескере отырып, ұлттық сипаттағы жылы қарым-қатынас үлгілерін қолдану оның эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, мұндай жағдайда бала өзін қауіпсіз әрі құрметтелген ортада сезінеді, бұл оның балабақшаға деген жағымды көзқарасын қалыптастырады. Күн тәртібіндегі әрбір ұйымдастырылған әрекеттің мазмұнына ұлттық реңк беру арқылы тәрбиеші баланың қоршаған әлемді қабылдау ерекшелігін өзгертеді, өйткені ол әрбір құбылысты ұлттық мәдениетпен байланыстыра бастайды. Тамақтану кезінде тағамның шығу тарихы мен оның дайындалу ерекшеліктерін түсіндіру баланың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оның мәдени сәйкестігін қалыптастыруға ықпал етеді, мұндай тәсіл арқылы бала тек тұтынушы емес, мәдени мұраны жалғастырушы ретінде қалыптасады. Серуен барысында табиғат құбылыстарын ұлттық дүниетаным тұрғысынан түсіндіру баланың қоршаған ортаға деген көзқарасын тереңдетеді, ол табиғатты тек ресурс ретінде емес, рухани құндылық ретінде қабылдай бастайды. Осындай жүйелі ықпалдың нәтижесінде балада ұлттық мәдениет элементтері біртіндеп ішкі қажеттілікке айналады, бұл оның мінез-құлқынан айқын көрініс табады.

Күн тәртібіндегі әрекеттерді ұлттық мазмұнмен толықтыру барысында тәрбиеші тек ақпарат беруші рөлінде қалмай, мәдениет тасымалдаушысы ретінде әрекет етуі тиіс, өйткені оның әрбір сөзі мен іс-әрекеті бала үшін үлгі болып табылады және бұл үлгі баланың санасында ұзақ уақыт сақталады. Баланың күнделікті әрекеттерін ұйымдастыру кезінде ұлттық ойын элементтерін енгізу оның белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, себебі ойын арқылы берілген ақпарат балаға жеңіл әрі қызықты қабылданады. Сонымен бірге көркемдік әрекеттер барысында ұлттық өрнектер мен

символдарды қолдану баланың эстетикалық талғамын қалыптастырып, оның мәдени кодын нығайтады, мұндай тәсіл арқылы бала өз халқының көркемдік ерекшеліктерін ерте жастан меңгереді. Ұйымдастырылған әрекеттердің мазмұнын ұлттық құндылықтармен байланыстыру баланың ойлау жүйесін кешенді түрде дамытады, өйткені ол әрбір ақпаратты белгілі бір мәдени контекст арқылы қабылдайды. Баланың күн тәртібіндегі қайталанатын әрекеттерге ұлттық мән беру оның мінез-құлқын реттеуге де ықпал етеді, себебі ол белгілі бір нормаларды табиғи түрде меңгереді және оларды саналы түрде қолдана бастайды. Осындай педагогикалық ықпал нәтижесінде баланың тұлғасы үйлесімді дамып, оның ұлттық болмысы айқын көрініс табады.

Ұлттық тәрбие беру үдерісінде ата-анамен серіктестік орнату тек ақпарат алмасу деңгейінде қалып қоймай, бірлескен тәрбиелік кеңістік құруға бағытталуы тиіс, өйткені бала үшін ең тиімді тәрбие үлгісі – үй мен балабақшадағы талаптардың бірізділігі болып табылады және бұл бірізділік оның мінез-құлқында тұрақтылық қалыптастырады. Ата-аналарды тәрбиелік үдерістің белсенді қатысушысына айналдыру үшін олардың қызығушылықтарын ескере отырып, түрлі форматтағы іс-шаралар ұйымдастыру қажет, мұндай іс-шаралар олардың педагогикалық көзқарасын кеңейтіп, бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін арттырады. Отбасындағы ұлттық дәстүрлерді зерттеу және оларды балабақша тәжірибесіне енгізу арқылы тәрбие жұмысының мазмұнын байытуға болады, бұл өз кезегінде баланың өз отбасына деген құрметін арттырады. Ата-аналардың қатысуымен өткізілетін шығармашылық жобалар баланың өзіндік «Мен» тұжырымдамасын қалыптастыруға ықпал етеді, себебі ол өз жетістігін жақындарымен бөлісу арқылы өзін бағалауды үйренеді. Осындай бірлескен әрекеттер нәтижесінде бала өзін қоғамның маңызды мүшесі ретінде сезінеді, бұл оның әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді.

Отбасы мен балабақша арасындағы өзара әрекеттестікті жүйелі түрде ұйымдастыру баланың тәрбиесінде ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, өйткені тұрақты байланыс арқылы тәрбиешілер мен ата-аналар баланың дамуын бірлесіп бақылап, қажет болған жағдайда түзету жұмыстарын жүргізе алады. Ата-аналарға ұлттық тәрбиенің мәнін терең түсіндіру олардың бала тәрбиесіне саналы көзқарасын қалыптастырады, мұндай жағдайда олар күнделікті өмірде ұлттық құндылықтарды қолдануға ұмтылады және бұл әрекет балаға тікелей әсер етеді. Баланың отбасында көрген үлгілері оның мінез-құлқында басым рөл атқарады, сондықтан ата-аналардың тәрбиеге деген жауапкершілігін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында үлкен буын өкілдерін тәрбиелік үдеріске тарту баланың тарихи жадысын қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені ол өткен мен бүгіннің арасындағы байланысты нақты мысалдар арқылы түсінеді. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде бала ұлттық құндылықтарды тек теориялық деңгейде емес, өмірлік тәжірибе арқылы меңгереді, бұл оның тұлғалық дамуының берік негізін қалайды.

Қорытындылай келе, балабақшада ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беру баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін маңызды бағыттардың бірі болып табылады, бұл үдеріс кешенді әрі жүйелі түрде ұйымдастырылған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді, сондықтан тәрбиеші ұлттық мұраны терең меңгеріп, оны заманауи педагогикалық әдістермен ұштастыра білуі тиіс. Ұлттық тәрбие баланың бойында рухани байлықты қалыптастырып қана қоймай, оның болашақта елінің жанашыры болатын азамат ретінде қалыптасуына негіз болады, мұндай мақсатқа жету үшін тәрбие үдерісінде әрбір әрекеттің тәрбиелік мәнін ескеру қажет. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесі қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді, өйткені рухани бай ұрпақ қана елдің болашағын айқындай алады. Осы тұрғыда балабақша тәрбиешісінің рөлі ерекше, ол ұлттық тәрбиенің негізгі таратушысы ретінде балалардың жүрегіне ұлттық рухты сіңіре білуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. National Values in Early Childhood Curriculum: International Perspectives / Ed. by M. Fleer, B. van Oers. – Springer, 2019. – 294 p.
2. Павлова, Л.Н. Этнокультурное воспитание детей дошкольного возраста / Л.Н. Павлова // Дошкольное воспитание. – 2019. – № 6. – С. 22-29.
3. Формирование этнокультурной идентичности у детей дошкольного возраста в условиях полиэтнической среды / Авт.-сост. Г.И. Рахманова. – СПб.: Детство-Пресс, 2021. – 144 с.

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается проблема обеспечения личностного развития ребенка посредством воспитания на основе национальных ценностей в условиях дошкольной организации. В условиях стремительных изменений в современном обществе определяется значимость сохранения национального духовного наследия в системе дошкольного образования и его приобщения к сознанию ребенка с раннего возраста. В качестве содержания национальных ценностей рассматриваются язык, традиции, обычаи, устное народное творчество, национальные игры и элементы художественной культуры, анализируется их роль в формировании нравственных качеств ребенка с научно-педагогической точки зрения. Кроме того, рассматриваются вопросы обогащения режимных моментов и различных видов деятельности в детском саду национальным содержанием, профессиональной роли воспитателя, установления партнерского взаимодействия с родителями и эффективного использования народной педагогики. В статье национальные ценности обосновываются как один из ключевых факторов развития у ребенка таких качеств, как честность, ответственность, уважение к старшим и уважительное отношение к младшим. Предлагаются пути формирования духовно-нравственного облика ребенка посредством сочетания национального воспитания с современными педагогическими методами.

Ключевые слова: воспитание в детском саду, национальные ценности, нравственное воспитание, честный гражданин, дошкольное образование, национальное самосознание, народная педагогика, духовное развитие, роль воспитателя, взаимодействие семьи и детского сада, патриотическое воспитание, языковое воспитание, национальные игры, традиции, формирование личности.

Кайдарова Нургуль Нурлыбайкызы
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші
«Экономикалық лицей» ЖШС
Астана қаласы

ЗЕРТТЕП ОҚУ – МӘТІНДІ ТЕРЕҢ ТҮСІНУДІҢ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯСЫ

Қазіргі білім беру үдерісінде оқушының мәтінді жай ғана оқып, мазмұнын айтып беруі жеткіліксіз, өйткені одан ақпаратты түсіну, талдау, салыстыру, бағалау және қорытынды жасау дағдылары талап етіледі. Осыған байланысты оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру және мәтінді терең түсіну дағдысын дамыту бүгінгі білім беру жүйесінің өзекті міндеттерінің бірі болып табылады. Зерттеп оқу стратегиясы оқушыны мәтінді мақсатты оқуға, қажетті ақпаратты іздеуге, сұрақтар қоюға, негізгі ойды анықтауға және алынған мәліметтерді талдауға бағыттайды. Бұл стратегия барысында оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы емес, мәтінмен белсенді жұмыс жасайтын, ақпаратты өз бетінше зерттеп, қорытынды жасайтын тұлға ретінде қалыптасады. Мәтінді түсіну мен оқу стратегияларын қолдану мәселелері шетелдік ғалымдар Н.Дьюк, П.Д.Пирсон, У.Кинч, Т.А. ван Дейк, М.Прессли, А.С. Палинскар және А.Л. Браун еңбектерінде жан-жақты қарастырылған. Аталған зерттеушілер оқушының мәтінді түсінуінде алдын ала болжау, сұрақ қою, негізгі ойды анықтау, ақпаратты байланыстыру, өз түсінігін бақылау және қорытындылау сияқты стратегиялардың маңызын негіздеген. Орыс педагогикасы мен психологиясында Л.С. Выготский, Н.И. Жинкин, Д.Б. Эльконин және М.Р. Львов еңбектерінде оқу әрекетінің, тіл мен ойлаудың өзара байланысы, мәтінді қабылдау және оқушының танымдық әрекетін дамыту мәселелері зерттелген. Отандық білім беру саласында да оқу сауаттылығы, функционалдық сауаттылық және оқушылардың мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлініп, мәтіннен қажетті ақпаратты табу, оны талдау және өмірлік жағдаяттарда қолдану дағдыларына басымдық берілуде.

Мәтінді зерттеп оқу – оқушының мәтінді жай оқып қана қоймай, тереңірек түсініп, талдауы. Бұл тәсіл оқу процесінде өте пайдалы және көптеген маңызды дағдыларды дамытады. Мәтінді зерттеп оқу – жай оқу емес, білімді талдап меңгерудің бір жолы. Бұл әдіс арқылы оқушы ойлау мәдениетін дамытып, өмірде кез келген ақпаратпен сауатты жұмыс істеуге үйренеді.

Мәтінді терең түсінуге көмектеседі	Оқушы тек мазмұнын емес, мәтіндегі негізгі ойды, мақсатты, жасырын мағынаны да түсінеді.
Нақты ақпаратты табуға үйретеді	Мәтіннен дәлел, дерек, себеп-салдар, салыстыру сияқты элементтерді ажыратуды үйренеді.
Талдау жасау дағдысын қалыптастырады	Кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға беру, логикалық байланыс құру, салыстыру арқылы сыни ойлау дамиды.
Оқуға деген қызығушылығын арттырады	Мәтінмен белсенді жұмыс жасаған сайын, оқушы өзін зерттеуші ретінде сезінеді, бұл қызығушылық тудырады.

Енді зерттеп оқу стратегиясын тәжірибеде қолдану арқылы оның мәтінді терең түсінуге ықпалын қарастырайық. Ол үшін ұсынылған мәтінді оқып, оның мазмұны мен құрылымын саралау, автордың көзқарасын анықтау және факт пен пікірді ажырату тапсырмалары орындалады. Оқушылар мәтіндегі ақпаратты зерттей отырып, өз тұжырымдарын дәлелдеп, зерттеу және сыни ойлау дағдыларын дамытады.

Тапсырма
Төмендегі мәтінді оқуда зерттеп оқу стратегиясын қолданыңыз

Мақсаты:	мәтін мазмұны мен құрылымын саралай оқу арқылы оқушының функционалдық сауаттылығын арттыру. Автордың көзқарасы, астары мен факт пен пікірді ажырату дағдыларын қалыптастыру. Ойлау, тұжырым жасау, зерттеу қабілеттерін дамыту
Әдісі:	Зерттеп оқу стратегиясы (Оқушы мәтінді терең, зейін қойып оқып, құрылымын, авторлық ұстанымды, астарлы мағынаны саралайды. Салыстырады, дәлелдейді.)

Тастан жасалған кереметтер

Мүсіншілер мен инженерлерді айтпағанда, табиғаттың өзі сұлу да әсем шебер туындыларға бай. Мысалы, тастан жасалған кереметтер адамдардың қолымен не табиғи түрде тастан қашалып пайда болған айрықша құрылыстарды білдіреді.

Перудағы Мачу-Пикчу әлемдегі ең көне қала қирандылары .Ол Урубамба өзенінің шатқалы қоршаған тау шыңындағы тік еңісті қыратта орналасқан. Тынық мұхитының оңтүстік бөлігіндегі Пасха аралы жанартау күлінен нығыздап жасалған моаи тас мүсіндерімен белгілі. Сондай-ақ Аустралиядағы Улуру (Айерс-Рок) 680 миллион жыл бұрын геологиялық үдерістердің нәтижесінде пайда болған үлкен, көлемді және сарғылт-қоңыр түсті жартас. Жартас – жергілікті тұрғындар үшін қасиетті жер. Оның негізін үңгірлер құрайды. Үңгірдің қабырғалары олардың салған суреттерімен әшекейленген. Жерорта теңізін Атлант мұхитымен байланыстырып отырған Гибралтар бұғазының жағалауында ежелгі заманда Геракл бағандары деп аталған тік жартастар бар. Хорсшу-Бенд-Глен каньоны ұлттық демалыс аймағындағы Колорадо өзенінің таға тәріздес меандры (өзен ирелеңі, өзен айналымы). Стоунхендж - Англияның оңтүстігіндегі Солсбери жазығында орналасқан мегалиттер жиынтығы, ертеде салынған ғимарат үлгісі. Атау ежелгі кельттер тілінде «билеп тұрған тастар» дегенді білдіреді.

Тапсырма
Мәтіннің құрылымын анықтаңыз.

Бөлім	Мәтіннен үзінді	Қысқаша сипаттама
Кіріспе	Тақырып таныстырылады	
Негізгі бөлім	Нысандар туралы мәлімет беріледі	
Қорытынды	Қорытынды, қызықты деректер беріледі	

Бұл тапсырма оқушының мәтінді тұтас қабылдауына, негізгі ақпаратты анықтауына және мәтіннің логикалық құрылымын түсінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушының ақпаратты саралау, талдау, жинақтау және қорытынды жасау дағдыларын дамытып, зерттеп оқу стратегиясын тиімді қолдануына ықпал етеді.

Тапсырма

Автордың көзқарасын анықтаңыз.

Автор тастан жасалған нысандарды қалай сипаттайды? Қандай сөздер арқылы бұл байқалады?

_____

_____

_____

Үлгі

Автор бұл нысандарды «табиғат пен тарихтың ұлы туындысы», «қасиетті», «таңғажайып» деп сипаттайды. Бұл арқылы автордың оларға деген құрметі байқалады.

Бұл тапсырма орыс тілінде білім алатын оқушының қазақ тіліндегі мәтінді терең түсінуіне, жаңа сөздердің мағынасын контекст арқылы анықтауына және өз ойын қазақ тілінде дәлелдеп айтуына көмектеседі. Сонымен қатар оқушы мәтіннен дәлел табу, автор пікірін ажырату, сөздердің эмоционалдық мәнін түсіну және қорытынды жасау дағдыларын дамытады.

Тапсырма

Факт пен пікірді ажыратыңыз.

Сөйлем	Факт	Пікір
Стоунхендж – билеп тұрған тастар деген мағынаны білдіреді.		
Мачу-Пикчу – ең сиқырлы орындардың бірі.		
Моаи мүсіндерінің биіктігі 21 метрге жетеді.		
Айерс-Рок – әлемдегі ең көркем жартас.		

Бұл тапсырма оқушыға мәтіндегі нақты дерек пен автордың субъективті пікірін ажыратуды үйретеді. Оқушы әр сөйлемді талдау арқылы ақпараттың дәлелді немесе бағалау сипатында екенін анықтайды. Сонымен қатар мәтіннен нақты мәліметті табу, ақпаратты саралау, салыстыру және өз шешімін дәлелдеу дағдылары қалыптасады. Орыс сыныбында оқитын оқушылар үшін бұл тапсырма қазақ тіліндегі мәтінді түсінуге, жаңа сөздердің мағынасын контекст арқылы анықтауға және мәтінге сүйеніп жауап беруге көмектеседі. Нәтижесінде оқушының функционалдық сауаттылығы, сыни ойлауы және ақпаратты саналы қабылдау дағдысы дамиды.

Зерттеп оқу стратегиясын қолдану оқушылардың мәтінді терең әрі саналы түсінуіне мүмкіндік береді. Тапсырмалар арқылы оқушылар мәтіннің құрылымын анықтап, автордың көзқарасын саралап, факт пен пікірді ажыратуды үйренді. Сонымен қатар ақпаратты іздеу, талдау, салыстыру және өз ойын дәлелдеу дағдылары қалыптасты. Әсіресе орыс сыныбында білім алатын оқушылар үшін бұл стратегия қазақ тіліндегі мәтінді түсінуге және тілдік қорын дамытуға тиімді ықпал етеді. Осылайша, зерттеп оқу стратегиясы оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын және зерттеушілік қабілетін дамытуға мүмкіндік беретін тиімді әдіс болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өзге тілде оқытатын мектептерде қазақ тілін меңгертуді деңгейлік тапсырмалар арқылы жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. – 320 б.

2. 5-9-сынып білім алушыларының оқу сауаттылығын дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 160 б.

3. А.Құлмағамбетова. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары, оқу-әдістемелік құрал. – 2014. - 54 б.

Шәріпхан Рапила
Тарих пәнінің мұғалімі, педагог-модератор
"Д. Қонаев атындағы орта мектебі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетісу облысы Кербұлақ ауданы Сарыөзек ауылы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ТАРИХ ҒЫЛЫМЫ: ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР МЕН ӨЗГЕРІСТЕР

Кіріспе

Тарих — адамзаттың өткенін зерттейтін, қоғамның қалыптасуы мен дамуын түсінуге мүмкіндік беретін маңызды ғылымдардың бірі. Тарих арқылы біз мемлекеттердің пайда болуын, халықтардың қалыптасуын, мәдениеттердің дамуын, соғыстар мен саяси өзгерістерді, ғылым мен техниканың жетістіктерін зерттейміз. Мыңдаған жылдар бойы тарихи білім жазба деректер, шежірелер, қолжазбалар, археологиялық жәдігерлер, карталар, суреттер және басқа да тарихи материалдар арқылы жинақталып келді.

XXI ғасырда ғылым мен технологияның қарқынды дамуы тарихты зерттеу тәсілдеріне де үлкен өзгерістер әкелді. Бұрын тарихшы қажетті ақпаратты кітапханалардан, архивтерден және мұражайлардан ұзақ уақыт іздейтін болса, қазіргі кезде көптеген деректер цифрлық форматқа көшіріліп, оларды компьютерлік бағдарламалар арқылы өңдеу мүмкіндігі пайда болды. Осы өзгерістердің ең маңызды бағыттарының бірі — жасанды интеллектіні тарих ғылымында пайдалану.

Жасанды интеллект — адамның ойлау әрекетіне тән кейбір міндеттерді орындауға қабілетті компьютерлік технологиялар жиынтығы. Ол мәтінді талдау, ақпаратты салыстыру, суреттерді тану, дыбысты мәтінге айналдыру, үлкен көлемдегі деректерден белгілі бір заңдылықтарды анықтау сияқты көптеген жұмыстарды атқара алады.

Тарих ғылымында жасанды интеллект архивтік құжаттарды цифрландыруға, көне қолжазбаларды тануға, тарихи мәтіндерді іздеуге, карталар мен фотосуреттерді талдауға және үлкен көлемдегі деректерді жүйелеуге көмектеседі. UNESCO ұйымының архивтерді цифрландыру жобалары тарихи құжаттарды сақтауға және оларды зерттеушілерге қолжетімді етуге бағытталған.

Сонымен қатар жасанды интеллектіні тарихта пайдалану белгілі бір қиындықтар мен қауіптерді де туындатады. Жасанды интеллект кейде қате ақпарат беруі, тарихи оқиғаның контекстін дұрыс түсінбеуі немесе дереккөздегі мәліметті қате тануы мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект тарихшының орнын толық алмастыратын құрал емес, керісінше оның жұмысын жеңілдететін көмекші технология ретінде қарастырылуы керек.

Бұл мақаланың мақсаты — жасанды интеллектінің тарих ғылымына әкеліп отырған жаңа мүмкіндіктерін қарастыру, оның тарихи деректерді зерттеудегі рөлін анықтау және болашақтағы тарихи зерттеулерге ықпалын көрсету.

1. Тарихи деректерді цифрландыру және жасанды интеллект

Тарих ғылымындағы цифрлық технологиялардың дамуы ең алдымен тарихи деректерді цифрландырудан басталды. Цифрландыру дегеніміз — қағаз құжаттарды, кітаптарды, қолжазбаларды, фотосуреттерді, карталарды және басқа материалдарды электрондық форматқа көшіру.

Цифрлық форматтың бірнеше артықшылығы бар. Біріншіден, тарихи құжаттардың түпнұсқасын жиі пайдаланудың қажеті болмайды, осылайша құжаттардың физикалық сақталуына мүмкіндік туады. Екіншіден, цифрлық құжаттарды әлемнің әртүрлі жеріндегі зерттеушілер қашықтан пайдалана алады. Үшіншіден, электрондық материалдарды компьютерлік бағдарламалар арқылы жылдам іздеуге және салыстыруға болады.

Алайда жүздеген мың құжатты жай ғана цифрлау жеткіліксіз. Егер архивте миллиондаған бет материал болса, қажетті ақпаратты олардың ішінен қолмен іздеу өте көп уақытты қажет етеді. Осы жерде жасанды интеллектінің мүмкіндіктері ерекше маңызды.

Жасанды интеллект цифрланған құжаттардан адамның аты-жөнін, географиялық атауларды, даталарды, ұйымдардың атауларын және басқа да маңызды мәліметтерді автоматты түрде анықтай алады. Осылайша бұрын жай ғана сурет ретінде сақталған құжат компьютер өңдей алатын мәліметке айналады.

Мысалы, оптикалық таңбаларды тану технологиясы (OCR) құжаттың суретін мәтінге айналдырады. Қазіргі машиналық оқыту технологиялары тарихи құжаттардағы күрделі жазуларды автоматты түрде тануға мүмкіндік береді. Зерттеулерде жасанды интеллект тарихи мәтіндерді транскрипциялау және транслитерациялау үшін қолданылып жүргені көрсетіледі.

Бұл технология тарихшылардың жұмысын айтарлықтай жылдамдатады.

2. Көне қолжазбаларды зерттеудегі жасанды интеллектінің рөлі

Тарих ғылымындағы ең күрделі жұмыстардың бірі — көне қолжазбаларды оқу және түсіндіру. Бұрынғы дәуірлердің көптеген құжаттары қазіргі адамға түсініксіз жазумен немесе сол кезеңге тән ерекше қаріппен жазылған.

Кейбір қолжазбалардың беттері уақыт өте келе бүлінген, сиясы өшкен немесе қағаздың бір бөлігі жоғалған болуы мүмкін. Мұндай құжаттарды зерттеу үшін тарихшыдан үлкен тәжірибе мен арнайы білім талап етіледі.

Жасанды интеллект осындай жағдайларда зерттеушіге көмек көрсете алады. Компьютерлік көру технологиялары арқылы құжаттың суреті талданып, ондағы таңбалар анықталады. Арнайы модельдер қолжазбадағы әріптерді танып, оларды электрондық мәтінге айналдырады.

Қазіргі зерттеулерде жасанды интеллектінің бүлінген көне мәтіндердің жоғалған бөліктерін қалпына келтіруге көмектесу мүмкіндігі де зерттеліп жатыр. Мысалы, көне грек қолжазбаларын зерттеуге арналған жасанды интеллект модельдері мәтіннің жоғалған бөліктеріне ықтимал нұсқалар ұсына алады. Алайда мұндай нәтиже дайын тарихи шындық ретінде емес, ғалым тексеруі тиіс болжам ретінде қарастырылады.

Бұл жерде маңызды бір қағида бар: жасанды интеллект тарихи деректі өзі ойлап таппауы керек, оның міндеті — зерттеушіге қолда бар деректі талдауға көмектесу.

Сондықтан көне қолжазбаларды зерттеуде тарихшының білімі мен тәжірибесі әлі де шешуші рөл атқарады.

3. Үлкен көлемдегі тарихи ақпаратты талдау

Қазіргі әлемде ақпарат көлемі өте жылдам өсіп келеді. Архивтерде мыңдаған кітаптар, газеттер, хаттар, мемлекеттік құжаттар, статистикалық материалдар және басқа да деректер сақталған.

Бір адамның осындай көлемдегі ақпаратты толық оқып шығуы мүмкін емес. Ал жасанды интеллект үлкен көлемдегі мәтінді салыстырмалы түрде қысқа уақытта өңдей алады.

Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңге қатысты мыңдаған газет мақаласын зерттеу қажет болса, жасанды интеллект сол материалдардан белгілі бір адамның есімін, оқиғаны немесе географиялық атауды іздеп, оларды жүйелей алады.

Сонымен бірге жасанды интеллект мәтіндерде жиі кездесетін тақырыптарды анықтай алады. Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңде қоғамды қандай мәселелер көбірек алаңдатқанын анықтау үшін сол кезеңдегі газет материалдарын талдауға болады.

Үлкен тілдік модельдер мен басқа да заманауи құралдар тарихи деректердегі ақпаратты іздеу және құрылымдау мүмкіндіктерін кеңейтуде. Ғалымдар мұндай модельдерді құрылымдалмаған тарихи дереккөздерден ақпарат алу үшін зерттеп жатыр.

Бірақ жасанды интеллектінің ақпарат арасындағы байланысты анықтауы тарихи себеп-салдарды толық түсіндірді деген сөз емес. Тарихи процестің себебін, маңызын және салдарын адам зерттеуші анықтауы керек.

4. Жасанды интеллект — тарихшының көмекшісі

Жасанды интеллектінің тарих ғылымындағы ең маңызды ерекшеліктерінің бірі — оны тарихшының көмекшісі ретінде пайдалану.

Тарихшы зерттеу тақырыбын анықтайды, қажетті дереккөздерді таңдайды, олардың шынайылығын тексереді және тарихи контексті түсіндіреді. Ал жасанды интеллект техникалық және көп уақытты қажет ететін жұмыстарды орындауға көмектеседі.

Мысалы, жасанды интеллект:

тарихи құжаттарды іздеуге;

қолжазбаларды тануға;

мәтінді электрондық форматқа айналдыруға;

адамдардың аты-жөнін анықтауға;

тарихи орындарды белгілеуге;

көптеген құжаттарды салыстыруға;

тарихи суреттерді талдауға;

ескі карталарды зерттеуге;

мәтіндерді аударуға;

тарихи деректерді жүйелеуге көмектесе алады.

Бұл тәсіл тарихшының уақытын үнемдейді. Зерттеуші құжаттарды бір-бірлеп қарауға кететін уақыттың орнына тарихи мәселені талдауға көбірек көңіл бөле алады.

Сондықтан болашақтағы тарих ғылымында адам мен жасанды интеллектінің бірлескен жұмысы маңызды орын алуы мүмкін.

5. Қазақстан тарихын зерттеудегі жасанды интеллектінің мүмкіндіктері

Жасанды интеллектіні Қазақстан тарихын зерттеуде қолданудың мүмкіндігі өте жоғары.

Қазақстанның тарихына қатысты көптеген архивтік құжаттар, көне қолжазбалар, газет-журналдар, карталар, фотосуреттер, статистикалық материалдар және ауызша тарихи деректер бар.

Қазақстан тарихын зерттеудің ерекшеліктерінің бірі — деректердің бірнеше тілде кездесуі. Қазақ және орыс тілдерінен бөлек, әртүрлі тарихи кезеңдерге байланысты араб графикасындағы жазбалар, шағатай және басқа тілдердегі құжаттар да кездеседі.

Жасанды интеллект осындай көптілді тарихи деректерді жүйелеуге көмектесе алады.

Мысалы, XX ғасырдың басындағы қазақ баспасөзін цифрландырып, жасанды интеллект арқылы белгілі бір тарихи тұлға немесе қоғамдық мәселе туралы жарияланған мақалаларды автоматты түрде табуға болады.

Сондай-ақ Алаш қозғалысы, Қазақ хандығы, Кеңес дәуірі, Қазақстанның тәуелсіздік тарихы сияқты тақырыптарға қатысты цифрланған деректерді жүйелеу мүмкіндігі бар.

Тағы бір маңызды бағыт — тарихи карталарды зерттеу. Жасанды интеллект географиялық ақпараттық жүйелермен бірге қолданылса, бұрынғы елді мекендердің орналасуын, шекаралардың өзгеруін, көші-қон бағыттарын және қалалардың даму тарихын зерттеуге мүмкіндік береді.

Болашақта Қазақстан тарихына арналған интерактивті цифрлық атластар мен тарихи деректер базасын жасауға болады.

6. Тарихи мұраны сақтаудағы жасанды интеллект

Тарихи мұра тек жазба құжаттардан тұрмайды. Оған тарихи ғимараттар, археологиялық ескерткіштер, фотосуреттер, өнер туындылары, аудиожазбалар, бейнематериалдар және халықтың ауызша тарихы да жатады.

Жасанды интеллект осындай мұраларды сақтауға да көмектесе алады.

Мысалы, компьютерлік көру технологиялары тарихи ғимараттар мен ескерткіштердің суреттерін талдауға мүмкіндік береді. Ескі фотосуреттерді автоматты түрде жүйелеуге, суреттегі нысандарды анықтауға болады.

Ал сөйлеуді тану технологиясы ескі аудио және бейнежазбалардағы сөздерді мәтінге айналдыруға мүмкіндік береді.

UNESCO материалдарында жасанды интеллектінің архивтердегі дыбыстық жазбалардағы тілдерді анықтау, метадеректерді толықтыру, құжаттарды жіктеу және іздеу жұмыстарында қолданылу мүмкіндіктері қарастырылады.

Бұл тарихи мұраны болашақ ұрпаққа сақтап жеткізудің жаңа тәсілдерін қалыптастырады.

7. Тарихи білім берудегі жасанды интеллект

Жасанды интеллект мектептер мен жоғары оқу орындарындағы тарих пәнін оқытуға да әсер етуде.

Бұрын оқушы тарихты негізінен оқулықтар, карталар және мұғалімнің түсіндіруі арқылы меңгерсе, қазіргі кезде цифрлық технологиялар білім алудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады.

Оқушы жасанды интеллект көмегімен белгілі бір тарихи оқиға туралы қосымша ақпарат іздей алады, күрделі тақырыпты қарапайым тілмен түсіндіруді сұрай алады немесе белгілі бір тарихи кезең бойынша сұрақтар құрастыра алады.

Мысалы, оқушы Қазақ хандығының құрылуы, Ұлы Жібек жолы немесе Екінші дүниежүзілік соғыс туралы материалды жүйелеу үшін цифрлық құралдарды пайдалана алады.

Сонымен қатар жасанды интеллект тарихи хронология, интерактивті карта, тест және оқу материалдарын дайындауға көмектеседі.

Бірақ мұнда өте маңызды мәселе бар. Оқушы жасанды интеллект берген ақпараттың барлығын шындық ретінде қабылдамауы керек. Тарихи ақпарат оқулықтармен, ғылыми еңбектермен және алғашқы дереккөздермен салыстырылып тексерілуі қажет. Сондықтан жасанды интеллектіні пайдалану оқушылардың сыни ойлау қабілетін де дамытуы тиіс.

8. Жасанды интеллектінің қателесу қаупі

Жасанды интеллектінің мүмкіндіктері кең болғанымен, оның кемшіліктері де бар.

Ең маңызды мәселелердің бірі — жалған немесе қате ақпарат беру қаупі. Кейбір жасанды интеллект жүйелері нақты дерекке сүйенбеген жауапты сенімді түрде ұсына алады.

Тарих ғылымында бұл өте қауіпті. Себебі белгілі бір адамның аты-жөнін, тарихи оқиғаның датасын немесе мемлекеттің атауын қате көрсету бүкіл зерттеудің нәтижесіне әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар OCR жүйелері тарихи құжаттарды дұрыс танымауы мүмкін. Көне қаріптер, бүлінген қағаздар, түсініксіз қолжазбалар немесе ескі тілдік ерекшеліктер алгоритмге қиындық туғызады.

Сондықтан жасанды интеллектінің нәтижесін міндетті түрде маман тексеруі керек.

Ғалымдар тарихи деректерді жасанды интеллект арқылы талдау кезінде OCR қателері, тілдік ерекшеліктер және тарихи контекстің жоғалуы сияқты мәселелерге назар аудару қажеттігін атап көрсетеді. Осыған байланысты тарих ғылымында маңызды қағида қалыптасуы керек: «Жасанды интеллект ұсынған ақпарат — тексеруді қажет ететін нәтиже».

9. Тарихи контекст мәселесі

Тарихты түсіну үшін тек ақпараттың өзі жеткіліксіз. Оның тарихи контекстін де білу қажет.

Белгілі бір сөздің немесе ұғымның мағынасы уақыт өте өзгеруі мүмкін. Бір мемлекет немесе қала әр кезеңде әртүрлі атаумен белгілі болуы ықтимал. Саяси және әлеуметтік ұғымдардың да тарихи кезеңге байланысты мағынасы өзгереді.

Жасанды интеллект кейде қазіргі заманғы түсініктерді өткен дәуірге қолдануы мүмкін. Бұл тарихи шындықты бұрмалауға әкелуі ықтимал. Сондықтан тарихшы құжаттың қай кезеңде, қандай жағдайда және кім тарапынан жазылғанын анықтауы қажет.

Тарихи дерекке дұрыс баға беру үшін оның авторын, мақсатын, сол кезеңдегі саяси жағдайды және қоғамның ерекшеліктерін ескеру керек. Бұл мәселелер жасанды интеллектінің тарихшыны толық алмастыра алмайтынын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы. — Астана.

2.Назарбаев Н. Тарих толқынында. — Алматы: Атамұра.

3.Қазақстан тарихы: ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін. 5 томдық. — Алматы: Атамұра.

Байсапар Құралай Қайратқызы
География пәнінің мұғалімі
"Д. Қонаев атындағы орта мектебі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетісу облысы Кербұлақ ауданы Сарыөзек ауылы

КАК КЛИМАТ ВЛИЯЕТ НА ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

Введение

Климат является одним из важнейших природных факторов, определяющих условия жизни человека и развитие общества. От климатических условий зависят размещение населения, характер хозяйственной деятельности, сельское хозяйство, транспорт, строительство, энергетика, здоровье людей и многие другие сферы. Человек не может полностью изменить климат определённой территории, поэтому на протяжении всей истории человечества люди были вынуждены приспосабливаться к природным условиям.

Климат представляет собой многолетний режим погоды, характерный для определённой территории. Он формируется под влиянием географической широты, высоты над уровнем моря, рельефа, близости океанов и морей, характера земной поверхности, атмосферной циркуляции и других факторов. Именно поэтому климат разных регионов Земли значительно отличается. В одних районах круглый год сохраняются высокие температуры, в других большую часть года наблюдаются холод и снег, а некоторые территории отличаются засушливостью или, наоборот, большим количеством осадков.

В настоящее время большое значение приобретает проблема изменения климата. Повышение средней температуры, изменение режима осадков, увеличение частоты некоторых экстремальных погодных явлений и другие климатические изменения оказывают влияние практически на все сферы человеческой жизни. Всемирная организация здравоохранения отмечает, что изменение климата влияет на здоровье людей через экстремальную жару, наводнения, засухи, лесные пожары, изменение качества воздуха, воды и продовольствия. Всемирная организация здравоохранения

Особенно интересным примером является Казахстан. Страна имеет огромную территорию и резко континентальный климат. На равнинной части Казахстана с севера на юг последовательно сменяются лесостепная, степная, полупустынная и пустынная природные зоны. Количество осадков при этом уменьшается от примерно 350 мм на севере до менее 150 мм на юге, тогда как в предгорных и горных районах выпадает значительно больше осадков. Госуслуги

Цель данной статьи — рассмотреть, каким образом климат влияет на жизнь человека, его здоровье, хозяйственную деятельность, сельское хозяйство, расселение, транспорт и другие сферы, а также показать значение климатических условий для населения Казахстана.

1. Влияние климата на расселение людей

Климат оказывает большое влияние на размещение населения на Земле. Люди предпочитают селиться в районах, где существуют относительно благоприятные условия для проживания: умеренные температуры, наличие пресной воды, плодородные земли и возможность заниматься хозяйственной деятельностью.

Исторически крупные цивилизации возникали в долинах рек и районах с благоприятными климатическими условиями. Например, древние цивилизации сформировались в долинах Нила, Тигра и Евфрата, Инда и Хуанхэ. Наличие воды позволяло выращивать сельскохозяйственные культуры, обеспечивать население питьевой водой и развивать торговлю.

Слишком суровый или слишком жаркий климат может затруднять постоянное проживание человека. В пустынях основным ограничивающим фактором является недостаток воды. В районах Крайнего Севера проблемами становятся низкие температуры, многолетняя

мерзлота и короткий период тёплой погоды. В высокогорьях на жизнь человека влияют низкие температуры, сложный рельеф и недостаток кислорода.

В Казахстане климат также влияет на размещение населения. Северные, южные, центральные и восточные районы страны отличаются температурным режимом и количеством осадков. Например, официальные материалы Казахстана указывают, что средняя температура января на равнинной территории изменяется примерно от −17 °C на севере до −1 °C на юге. Госуслуги

Таким образом, климат является одним из факторов, которые необходимо учитывать при планировании новых населённых пунктов, развитии инфраструктуры и строительстве жилья.

2. Климат и сельское хозяйство

Сельское хозяйство является одной из отраслей, которая наиболее сильно зависит от климата. Для роста растений необходимы определённая температура, солнечный свет, вода и подходящие почвенные условия. Продолжительность вегетационного периода также имеет большое значение.

В разных климатических поясах выращиваются разные культуры. В умеренном климате широко распространены пшеница, ячмень, картофель, сахарная свёкла и многие овощные культуры. В более тёплых районах выращивают хлопок, рис, виноград, цитрусовые и другие теплолюбивые растения.

Большое значение имеет количество и распределение осадков. Если осадков недостаточно, сельское хозяйство нуждается в искусственном орошении. Если осадков слишком много, возникает риск заболачивания, эрозии почв и гибели сельскохозяйственных культур.

Для Казахстана этот вопрос особенно важен. Значительная часть территории страны отличается засушливым климатом. Поэтому сельскохозяйственное производство во многих районах зависит от рационального использования водных ресурсов. На севере страны климатические условия позволяют выращивать зерновые культуры, тогда как на юге более благоприятны условия для выращивания овощей, фруктов, хлопчатника и других культур.

Изменение температуры и режима осадков может влиять на урожайность. Засухи приводят к недостатку влаги в почве, а сильная жара увеличивает испарение воды. С другой стороны, чрезмерные осадки могут привести к наводнениям и повреждению посевов.

По данным ВОЗ, изменение климата уже оказывает влияние на продовольственные системы, доступность и качество пищи, а изменения температуры и осадков могут создавать дополнительные риски для сельского хозяйства. Всемирная организация здравоохранения+1

Поэтому современное сельское хозяйство должно учитывать климатические риски. Среди возможных мер можно выделить использование засухоустойчивых сортов растений, рациональное орошение, сохранение влаги в почве, применение современных технологий и более точное прогнозирование погоды.

3. Влияние климата на водные ресурсы

Вода является основой жизни человека. Она необходима для питья, приготовления пищи, сельского хозяйства, промышленности, энергетики и бытовых нужд. Поэтому климатические условия, определяющие количество осадков и испарение, непосредственно влияют на водные ресурсы.

Повышение температуры может приводить к увеличению испарения. В засушливых районах это особенно важно, поскольку водные ресурсы и без того ограничены. Изменение количества осадков может повлиять на уровень рек, озёр и водохранилищ.

Особое значение имеют горные районы. Многие реки получают питание за счёт таяния снега и ледников. Изменение температуры влияет на сроки таяния снега и состояние ледников, что в долгосрочной перспективе может изменить режим стока рек.

Для Казахстана проблема водных ресурсов имеет большое значение. Страна отличается неравномерным распределением воды по территории. На юге и западе наблюдается

повышенная потребность в воде при относительно сухом климате. Поэтому эффективное использование водных ресурсов является важной задачей.

Климатические изменения могут усиливать конкуренцию за воду между различными секторами экономики. Вода необходима одновременно для населения, сельского хозяйства, промышленности и природных экосистем. ВОЗ указывает, что изменение климата влияет на водный цикл и может создавать дополнительные риски для безопасности водоснабжения.

Рациональное использование воды включает модернизацию систем водоснабжения, сокращение потерь воды, применение водосберегающих технологий и развитие эффективного орошения.

4. Климат и здоровье человека

Климат оказывает непосредственное влияние на здоровье человека. Особенно чувствительны люди к экстремальным температурам. Сильная жара может приводить к перегреву организма, обезвоживанию и повышенной нагрузке на сердечно-сосудистую систему.

Холодная погода также создаёт определённые риски. Низкие температуры могут приводить к переохлаждению и обморожениям. Кроме того, сезонные изменения температуры и влажности могут влиять на распространение некоторых инфекционных заболеваний.

Всемирная организация здравоохранения рассматривает изменение климата как важный фактор риска для здоровья. По данным ВОЗ, климатические изменения связаны с тепловыми волнами, наводнениями, засухами, лесными пожарами, изменением качества воздуха и воды, нарушением продовольственной безопасности и распространением некоторых инфекционных заболеваний. Всемирная организация здравоохранения+1

Особое значение имеет экстремальная жара. В городах её воздействие может усиливаться из-за так называемого «эффекта городского острова тепла». Асфальт, бетон и здания поглощают солнечную энергию и медленно отдают её обратно в окружающую среду. Поэтому в крупных городах температура может ощущаться выше, чем в окружающей сельской местности.

Для защиты здоровья населения необходимо заранее предупреждать людей об опасных погодных явлениях, создавать системы оповещения, обеспечивать доступ к питьевой воде и медицинской помощи, а также увеличивать количество зелёных зон в городах.

5. Влияние климата на промышленность и энергетику

Климатические условия оказывают влияние и на промышленность. Некоторые предприятия требуют большого количества воды, поэтому их размещение связано с наличием водных ресурсов. Другие отрасли зависят от температуры окружающей среды.

Климат также влияет на энергетическую систему. В холодных регионах зимой значительно увеличивается потребность в отоплении. В жарких регионах летом возрастает использование кондиционеров и систем охлаждения, что увеличивает потребление электроэнергии.

Для Казахстана характерны большие сезонные колебания температуры. Поэтому энергетическая система должна учитывать высокую нагрузку как в холодное время года, так и в периоды сильной жары.

Изменение климата может также создавать риски для инфраструктуры. Сильные осадки, паводки, гололёд, жара и другие экстремальные явления способны повреждать дороги, линии электропередачи, мосты и здания.

В связи с этим при строительстве необходимо учитывать климатические особенности территории и возможные изменения погодных условий в будущем.

6. Климат и транспорт

Транспортная система также зависит от климатических условий. Сильные снегопады, метели, гололёд, туманы, ливни и пыльные бури могут затруднять движение транспорта.

Зимой в северных районах снег и гололёд могут ухудшать состояние автомобильных дорог. Сильная жара, в свою очередь, может негативно воздействовать на дорожное покрытие.

Наводнения способны разрушать дороги и мосты, а сильный ветер может создавать опасность для авиационного и другого транспорта.

Поэтому транспортные системы должны проектироваться с учётом климатических особенностей. Важную роль играют метеорологические прогнозы и системы раннего предупреждения об опасных погодных явлениях.

Для такой большой страны, как Казахстан, транспортная инфраструктура имеет особое значение. Большие расстояния между населёнными пунктами требуют надёжной работы автомобильного, железнодорожного и воздушного транспорта в различных климатических условиях.

7. Климат и строительство

При строительстве зданий необходимо учитывать местный климат. В холодных регионах дома должны хорошо сохранять тепло, иметь качественную теплоизоляцию и систему отопления. В жарком климате, наоборот, большое значение имеют вентиляция, защита от солнечного излучения и эффективное охлаждение помещений.

Традиционная архитектура многих народов мира формировалась с учётом местного климата. Например, в жарких регионах использовались толстые стены, небольшие окна и внутренние дворы, способствующие сохранению прохлады. В холодных районах большое внимание уделялось сохранению тепла.

Современное строительство также должно учитывать энергоэффективность. Хорошая теплоизоляция позволяет уменьшить расходы на отопление зимой и охлаждение летом. Использование энергосберегающих технологий одновременно снижает нагрузку на энергетическую систему.

Таким образом, климат является важным фактором при выборе строительных материалов, архитектурных решений и систем отопления и охлаждения.

8. Климат и туризм

Климат оказывает значительное влияние на развитие туризма. Благоприятная погода способствует развитию пляжного, горного, экологического, спортивного и других видов туризма.

В Казахстане имеются разнообразные климатические и природные условия, поэтому страна обладает возможностями для разных видов туризма. Горные районы подходят для зимнего спорта и горного туризма, степные и пустынные территории — для экологических и этнографических маршрутов, а южные регионы имеют более продолжительный тёплый период.

Однако экстремальные погодные условия могут создавать ограничения. Сильная жара, пыльные бури, ливни, лавины и другие природные явления требуют повышенного внимания к безопасности туристов.

Развитие туристической отрасли поэтому должно учитывать сезонность и климатические особенности конкретного региона.

9. Изменение климата и современные проблемы человечества

Одной из наиболее обсуждаемых экологических проблем современности является изменение климата. Под изменением климата понимают долгосрочные изменения температуры и других характеристик климатической системы.

На климат влияют как природные факторы, так и деятельность человека. В современный период большое внимание уделяется увеличению концентрации парниковых газов, связанных с использованием ископаемого топлива, промышленностью, транспортом и другими видами деятельности.

Изменение климата может проявляться в повышении средней температуры, изменении режима осадков, увеличении частоты и интенсивности некоторых экстремальных погодных явлений. ВОЗ отмечает, что климатические риски уже оказывают воздействие на здоровье населения и продовольственную и водную безопасность. Всемирная организация здравоохранения+1

При этом последствия изменения климата различаются в разных регионах. Одни территории могут столкнуться с более сильной засухой, другие — с повышенным риском наводнений. Поэтому невозможно использовать одинаковые меры адаптации для всех стран и регионов.

Для Казахстана важны вопросы рационального использования воды, адаптации сельского хозяйства, защиты населения от экстремальных погодных явлений, развития устойчивой инфраструктуры и сохранения природных экосистем.

Национальное статистическое бюро Казахстана выделяет отдельные направления, связанные с изменением климата: факторы, воздействие, уязвимость, смягчение последствий и адаптация. Это показывает, что климатические изменения рассматриваются не только как экологическая, но и как социально-экономическая проблема. Статистика Қазақстан

10. Как человек может адаптироваться к климатическим изменениям

Полностью устранить влияние климата на жизнь человека невозможно, однако общество может адаптироваться к существующим и ожидаемым изменениям.

К основным направлениям адаптации относятся:

- рациональное использование водных ресурсов;
- развитие современной системы метеорологических наблюдений;
- создание систем раннего предупреждения о природных опасностях;
- использование устойчивых к засухе сельскохозяйственных культур;
- внедрение современных методов орошения;
- повышение энергоэффективности зданий;
- увеличение количества зелёных насаждений в городах;
- совершенствование медицинской помощи во время экстремальных погодных явлений;
- строительство устойчивой транспортной и инженерной инфраструктуры;
- повышение экологической грамотности населения.

Большое значение имеет образование. Люди должны понимать особенности климата своей территории и знать, как вести себя во время жары, сильного мороза, паводка, грозы, сильного ветра или других опасных явлений.

Не менее важным является снижение антропогенного воздействия на климат. Развитие возобновляемой энергетики, повышение энергоэффективности, развитие общественного транспорта, рациональное потребление ресурсов и охрана лесов могут способствовать снижению выбросов парниковых газов.

11. Особенности влияния климата на жизнь населения Казахстана

Казахстан представляет собой особенно интересный пример взаимодействия климата и человеческой деятельности. Огромная территория страны охватывает различные природные зоны — от лесостепей на севере до пустынь на юге. Поэтому климатические условия населения разных регионов заметно отличаются.

Резко континентальный климат Казахстана характеризуется холодной зимой и жарким летом. Официальные материалы страны подчёркивают значительные различия между северными и южными регионами. Например, средняя январская температура на равнинной территории значительно выше на юге, чем на севере. Госуслуги

Такие различия оказывают влияние на сельское хозяйство, строительство, энергетику и образ жизни населения. На севере необходимо учитывать продолжительную холодную зиму и необходимость отопления зданий. На юге большую роль играют жара, засушливость и потребность в воде.

В горных районах Восточного и Юго-Восточного Казахстана климатические условия отличаются от равнинных. Здесь большое значение имеют высота над уровнем моря, рельеф, снеговой покров и особенности формирования речного стока.

Климатические особенности необходимо учитывать и при развитии городов. Для крупных населённых пунктов важны зелёные зоны, эффективное водоснабжение, защита от жары и качественная система предупреждения об опасных погодных явлениях.

Таким образом, климат Казахстана является важным фактором территориального развития страны.

Заключение

Климат оказывает огромное влияние на жизнь и деятельность человека. Он определяет природные условия территории, влияет на размещение населения, развитие сельского хозяйства, промышленности, транспорта, строительства и туризма. От климатических условий зависят доступность воды, продолжительность вегетационного периода, потребность в отоплении и охлаждении зданий, а также многие аспекты здоровья населения.

Особенно большое значение климат имеет для сельского хозяйства. Температура и количество осадков определяют возможности выращивания различных культур. В засушливых регионах важнейшей задачей становится рациональное использование воды. Для Казахстана этот вопрос имеет особое значение из-за резко континентального и преимущественно сухого климата.

Климат также непосредственно связан со здоровьем человека. Сильная жара, морозы, наводнения, засухи, лесные пожары и другие экстремальные явления могут создавать угрозу для жизни и здоровья. ВОЗ подчёркивает, что изменение климата воздействует на здоровье как напрямую, так и через воду, продовольствие, качество воздуха и социально-экономические условия. Всемирная организация здравоохранения+1

Современное общество должно не только изучать климат, но и учиться правильно использовать климатическую информацию. Важными направлениями являются адаптация сельского хозяйства, рациональное водопользование, устойчивое строительство, развитие систем раннего предупреждения и повышение экологической культуры населения.

Можно сделать вывод, что климат и человек находятся в тесной взаимосвязи. Человек зависит от природных условий, но одновременно своей хозяйственной деятельностью влияет на окружающую среду. Поэтому рациональное природопользование и ответственное отношение к природе являются необходимыми условиями устойчивого развития общества.

Для Казахстана особенно важны сохранение водных ресурсов, адаптация сельского хозяйства к засушливым условиям, защита населения от экстремальных погодных явлений и развитие экологически устойчивой инфраструктуры. Изучение климата позволяет лучше понимать природные процессы и принимать более обоснованные решения в различных сферах человеческой деятельности.

Таким образом, климат — это не просто характеристика погоды определённой территории. Это один из важнейших факторов, который на протяжении всей истории человечества определял условия жизни людей, развитие хозяйства и особенности освоения территорий. Понимание климатических процессов и грамотная адаптация к ним имеют большое значение для настоящего и будущего человечества.

Список использованной литературы

1. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). — 2023.
2. Всемирная организация здравоохранения
3. Всемирная организация здравоохранения
4. Правительство Республики Казахстан. О Казахстане: климат. Официальный информационный ресурс.
5. Республика Казахстан. Раздел 2. Изменение климата. Официальные материалы.

Коржингулова Карина Амангельдиновна
Учитель начальных классов, педагог-модератор
ГКП на ПХВ «Гимназия №5» акимата города Астаны

ФОРМИРОВАНИЕ КАЛЛИГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ 2 КЛАССА ПОСРЕДСТВОМ АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ «МАСТЕРСКАЯ ПОЧЕРКА»

Аннотация. В статье представлена авторская образовательная программа вариативного компонента «Мастерская почерка» для обучающихся 2 класса. Раскрываются актуальность системной работы над письменным навыком, цель и основные направления курса, принципы организации занятий, методы каллиграфической тренировки и подход к диагностике индивидуальной динамики. Особое внимание уделяется сочетанию графических упражнений, самоконтроля, орфографических минуток и здоровьесберегающих приёмов.

Ключевые слова: каллиграфия, почерк, начальная школа, 2 класс, графический навык, самоконтроль, зрительно-моторная координация, орфографическая зоркость.

Введение

Во втором классе возрастает объём письменных работ и повышаются требования к самостоятельности ученика. Если графический навык ещё недостаточно устойчив, это может проявляться в нестабильной форме и высоте букв, нарушении наклона и соединений, снижении разборчивости письма, утомляемости руки и затруднениях при самопроверке. Поэтому работа над почерком рассматривается в программе не как механическое многократное переписывание, а как последовательное развитие двигательных, зрительно-пространственных и регулятивных навыков ребёнка.

Авторская программа «Мастерская почерка» адресована обучающимся 2 класса и рассчитана на 34 часа — 1 час в неделю в течение учебного года.

Цель и задачи программы

Цель программы — совершенствование у обучающихся 2 класса навыка разборчивого, аккуратного, плавного и осознанного письма при соблюдении гигиенических требований и развитии самоконтроля.

Основные задачи включают совершенствование написания базовых графических элементов, строчных и прописных букв и основных видов соединений; развитие мелкой моторики, зрительно-моторной координации, пространственной ориентировки и ритмичности письма; формирование навыка самопроверки; закрепление правильной посадки, положения тетради и руки; развитие аккуратности, усидчивости и ответственного отношения к оформлению письменной работы.

Содержание и организация работы

Содержание курса объединено в четыре последовательных модуля. Первый посвящён основам красивого и безопасного письма: входной диагностике, гигиене письма, базовым графическим элементам, наклону, высоте, пропорциям и соединениям букв. Второй направлен на ритм, форму и сложные графические элементы. Третий связан с осознанным письмом и самоконтролем и включает орфографическую зоркость, словарную работу, письмо по памяти и алгоритмы проверки. Четвёртый посвящён культуре письменной работы, редактированию, списыванию, творческим каллиграфическим заданиям и итоговой диагностике.

На занятиях сохраняется устойчивая структура: настройка и проверка посадки, графическая или пальчиковая разминка, анализ образца, основная письменная практика, динамическая пауза, самопроверка и рефлексия. В практической работе используются зрительный образец, поэлементный анализ, ритмизованное и комментированное письмо, письмо по памяти, графические диктанты, игровые и кинезиологические упражнения.

Письменная нагрузка чередуется с короткими упражнениями для кистей, осанки и зрения. Такой подход соответствует заложенному в программе принципу здоровьесбережения и позволяет дозировать однотипную работу.

Самоконтроль и индивидуальная динамика

Отличительной особенностью программы является ориентация на личную динамику ребёнка, а не на сравнение обучающихся между собой. Ученик учится сопоставлять собственную запись с образцом, находить удачные элементы и определять, что необходимо улучшить.

Мониторинг предусмотрен три раза в течение курса: входная диагностика в сентябре, промежуточная — в декабре и итоговая — в конце курса. Анализируются форма и пропорции букв, устойчивость наклона, соединения, равномерность интервалов, разборчивость и аккуратность. Дополнительно фиксируются соблюдение гигиены письма и способность к самопроверке.

Для фиксации результатов предусмотрены карта динамики каллиграфических умений, лист самооценки ученика, портфолио работ и контрольное списывание или каллиграфический срез по единому образцу. Оценивание носит безотметочный, критериальный и поддерживающий характер.

Практическая значимость

Практическая значимость программы заключается в соединении каллиграфической тренировки с культурой письменной работы, самоконтролем и элементами грамотного письма. Каллиграфические упражнения могут одновременно включать работу с ударением, проверяемыми гласными и согласными, словарными словами, знаками препинания и списыванием. Благодаря этому красивое и разборчивое письмо не изолируется от содержания русского языка.

Система постепенного усложнения — от элемента к букве, слову, предложению и небольшому тексту — соответствует возрастным возможностям второклассников. Основным показателем является положительная индивидуальная динамика разборчивости и аккуратности, а скорость письма не рассматривается как самостоятельная цель.

Авторская программа «Мастерская почерка» направлена на системное совершенствование письменного навыка второклассников через сочетание каллиграфической практики, здоровьесберегающих приёмов и самоконтроля. Последовательная организация занятий и трёхэтапная диагностика создают условия для наблюдения за индивидуальным прогрессом ребёнка и своевременной коррекции трудностей.

Фактическая эффективность программы должна подтверждаться сопоставлением входной, промежуточной и итоговой диагностики, материалами ученических работ и актом апробации. Это позволяет делать выводы о результативности на основании реальных данных.

Жумабаева Зайда Ефимовна,[1] кандидат педагогических наук, профессор, Международный университет «Астана», педагогический институт.
Абыкенова Жанара Кайратовна[2] магистр по образовательной программе "Педагогика дошкольного воспитания и обучения", педагог-эксперт, воспитатель предшкольного класса ГКП на ПХВ "школа-гимназия №31" акимата города Астаны

ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы безопасного и этичного применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в дошкольных организациях Республики Казахстан. На основе Закона РК «Об искусственном интеллекте» № 230-VIII и Инструктивно-методического письма на 2025-2027 гг. анализируется роль ИИ-инструментов в развитии компетенций «4К» (коммуникация, коллаборация, критическое мышление, креативность) у детей дошкольного возраста. Обоснована концепция экранного здоровьесбережения (Screen-Free AI), сформулированы ключевые этические стандарты и требования к защите персональных данных [1, 2].

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, модель 4К, здоровьесберегающие технологии, экранный ИИ, этические стандарты, информационная безопасность.

Введение и нормативно-правовой контекст изучаемого вопроса. Современный этап развития системы дошкольного воспитания и обучения в Республике Казахстан характеризуется глубокой цифровой трансформацией и интеграцией инновационных педагогических технологий. Принятие Закона Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте» № 230-VIII [1] и реализация Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы (Постановление Правительства РК № 592) [2] заложили фундаментальную нормативную базу для использования интеллектуальных цифровых систем во всех сферах общества, включая дошкольное образование.

Инструктивно-методическое письмо Министерства просвещения РК на 2025-2027 учебные годы [3] и Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения (ГОСО) [4] акцентируют внимание на гармоничном развитии личности ребенка, формировании ключевых навыков XXI века (модель «4К»: коммуникация, коллаборация, критическое мышление, креативность) и неукоснительном соблюдении здоровьесберегающего режима.

В данном контексте внедрение искусственного интеллекта в работу дошкольных организаций требует особого инструктивно-методического осмысления, где

главенствующими направлениями выступают безопасность, этичность и педагогическая целесообразность [1, 5].

Уникальна методология гибридного образования и концепция «Screen-Free AI». Применение ИИ в дошкольном возрасте существенно отличается от школы и вуза. Главный риск цифровизации в раннем возрасте - экзогенная гиподинамия, зрительное утомление и снижение живого эмоционального контакта.

В связи с этим в практической деятельности предшкольного класса ГКП на ПХВ «школа-гимназия №31» акимата г. Астаны разработана и внедрена концепция «Screen-Free AI» (экранно-ограниченный ИИ) [7]. При данной модели искусственный интеллект выступает не объектом прямого взаимодействия ребенка (дети не сидят перед экранами), а интеллектуальным ассистентом педагога и проектировщиком развивающей среды. Воспитатель использует генеративный ИИ для персонализации образовательного контента, создания вариативных дидактических игр, разработки интегративных сценариев и анализа динамики речевого развития [6, 8].

Синтез ИИ и здоровьесберегающих технологий в модели «4К». Здоровьесберегающая направленность является базовым приоритетом дошкольной педагогики [7]. Модель «4К» (коммуникация, коллаборация, критическое мышление, креативность) реализуется через интеграцию нейросетевых технологий с традиционными оздоровительными методиками.

Методика №1. ИИ-генерируемая логоритмика и арт-терапия. Использование нейросетей для создания индивидуализированных речевых ритмовок, сказочных сюжетов и фоновых музыкальных композиций, адаптированных под темп дыхательной и артикуляционной гимнастики [7, 8].

Методика №2. Су-Джок терапия и сенсорная интеграция с поддержкой ИИ. Генерация ИИ игровых визуальных схем и сказочных инструкций для самомассажа кистей рук и пальчиковых игр с использованием шариков Су-Джок, стимулирующих речевые зоны коры головного мозга [6, 7].

Методика №3. Интерактивная пескотерапия и биоуправление. Проектирование дидактических задач для работы в световом песочном столе, где ИИ помогает педагогу подбирать развивающие упражнения на основе текущего эмоционального состояния ребенка [5, 6].

Методика №4. Кинезиологические комплексы. Составление нейросетью комплексов перекрестных упражнений для межполушарного взаимодействия, развивающих координацию, мелкую моторику и снимающих психоэмоциональное напряжение [6, 7].

Этические стандарты и защитные механизмы отражены в нормативно-правовых актах РК. Закон РК «Об искусственном интеллекте» № 230-VIII [1] и Закон РК «О статусе педагога» [9] устанавливают жесткие рамки безопасности при обработке данных участников образовательного процесса. В практике применения ИИ в работе с детьми дошкольного возраста нами использованы определенные принципы.

1. Принцип субъектности педагога (Human-in-the-Loop). ИИ является лишь вспомогательным инструментом. Итоговое педагогическое решение, оценка развития ребенка и выбор методик всегда остаются за воспитателем [1, 8].

2. Защита персональных данных и биометрии. Категорически запрещено загружать в открытые нейросети изображения лиц детей, их персональные данные, биометрическую информацию или голосовые записи. Все используемые модели проходят локальную обезличенную обработку [1, 3].

3. Верификация и академическая честность. Все генерируемые ИИ тексты, иллюстрации и методические материалы подлежат обязательной экспертизе педагогом на предмет отсутствия искажений, недостоверных фактов или некорректного содержания [1, 2].

4. Информированное согласие родителей. Родители (законные представители) информируются о применении цифровых и ИИ-технологий в образовательном процессе в соответствии со ст. 49 Закона РК «Об образовании» [9].

Нами проведена опытно-экспериментальная оценка эффективности интеграции ИИ и здоровьесбережения.

В процессе апробации разработанной модели в предшкольном классе ГКП на ПХВ «школа-гимназия №31» акимата г. Астаны была проведена сравнительная диагностика показателей развития детей до и после внедрения системы (сентябрь 2025 г. - февраль 2026 г.). Результаты приведены в таблице 1 [6, 7, 8].

Таблица 1. Динамика показателей развития детей предшкольного класса (в %)

Показатель / Критерий развития	Констатирующий этап (%)	Контрольный этап (%)	Прирост (%)
Коммуникативные навыки и диалоговая речь	52,4%	81,6%	**+29,2%**
Коллаборация и работу в команде	48,1%	79,3%	**+31,2%**
Креативность и речевое творчество	45,0%	78,5%	**+33,5%**
Психоэмоциональная стабильность и саморегуляция (здоровьесбережение)	58,3%	86,2%	**+27,9%**

На основе проведенного исследования и практического опыта работы сформированы рекомендательные шаги для педагогов дошкольных организаций.

1) Соблюдение баланса цифры и натуры: использовать ИИ исключительно для подготовки методических материалов, сохраняя приоритет живого общения, двигательной активности и сенсорного опыта детей [3, 7].

2) Повышение цифровой грамотности педагогов: регулярно проходить курсы повышения квалификации по этичному применению ИИ и защите персональных данных в соответствии с требованиями Закона РК «Об искусственном интеллекте» [1, 9].

3) Интеграция здоровьесбережения: сочетать нейросетевую генерацию игровых сюжетов с упражнениями Су-Джок терапии, артикуляционной гимнастикой и пальчиковыми играми [7, 8].

Таким образом, безопасность и этика внедрения технологий искусственного интеллекта в дошкольное образование Республики Казахстан открывает новые горизонты для развития модели «4К» и повышения качества образовательного процесса. Соблюдение принципа «Screen-Free AI», этических стандартов, нормативно-правовых норм, здоровьесберегающих ориентиров обеспечивает всестороннее и гармоничное развитие каждого современного дошкольного ребенка через ИИ [1, 4, 8].

Әдебиеттер тізімі / Список литературы / References

1. Закон Республики Казахстан от 17 ноября 2025 года № 230-VIII «Об искусственном интеллекте» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.08.2026 г.). - Астана, 2025.

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы». - Астана, 2024.

3. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в дошкольных организациях Республики Казахстан в 2025-2027 учебном году». - Астана: Министерство просвещения РК, 2025.

4. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения: Приказ Министра просвещения РК от 31 мая 2024 года. - Астана, 2024.

5. Хамзина Ш.Ш., Абыкенова Ж.К. Технологическая модель реализации коммуникативного подхода в работе по развитию речи детей дошкольного возраста.// Международный научно-исследовательский журнал- Екатеринбург, 2022. - 18 с.

6. Абыкенова Ж.К. Здоровьесберегающие технологии как эффективные методы обучения детей дошкольного возраста. // Интернаука- Москва, 2022. - 5 с.

7. Методическое руководство по развитию языковых и коммуникативных навыков детей дошкольного возраста. - Астана: Институт раннего развития детей, 2024.

8. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI «О статусе педагога» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.08.2026 г.). - Астана, 2019.

9. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 2026 г.). - Астана, 2007.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЭТИКАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қауіпсіз және әдепті қолдану мәселелері қарастырылады. Жаңа заңнамалық актілер мен «Жасанды интеллект туралы» № 230-VIII ҚР Заңы, сондай-ақ 2025-2027 жылдарға арналған Әдістемелік-нұсқау хат негізінде мектепке дейінгі жастағы балалардың «4К» моделін (коммуникация, коллаборация, сыни ойлау, креативтілік) дамытудағы ЖИ құралдарының рөлі талданады. Экрансыз ЖИ (Screen-Free AI) мен денсаулық сақтау технологияларының синергиясы, этикалық стандарттар және дербес деректерді қорғау талаптары негізделген [1, 2].

Түйін сөздер: жасанды интеллект, мектепке дейінгі білім беру, 4К моделі, денсаулық сақтау технологиялары, экрансыз ЖИ, этикалық стандарттар, ақпараттық қауіпсіздік.

PRESCHOOL EDUCATION AND ETHICAL STANDARDS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract. The article examines the issues of safe and ethical application of artificial intelligence (AI) technologies in preschool organizations of the Republic of Kazakhstan. Based on the Law of the Republic of Kazakhstan 'On Artificial Intelligence' No. 230-VIII and the Instruction-Methodological Letter for 2025-2027, the role of AI tools in developing '4K' competencies (communication, collaboration, critical thinking, creativity) in preschool children is analyzed. The concept of screen-free health-preserving AI (Screen-Free AI) is substantiated, and key ethical standards and data protection requirements are formulated [1, 2].

Keywords: artificial intelligence, preschool education, 4K model, health-preserving technologies, screen-free AI, ethical standards, information security.

Байгазиева Акнур Ернисовна
Преподаватель специальных дисциплин, педагог-модератор
ГКП на ПХВ "Профессионально - технический колледж" акимата города Астана
г. Астана

ИНТЕГРАЦИЯ BIM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ПОДГОТОВКУ ОБУЧАЮЩИХСЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. В статье рассматривается опыт интеграции технологий информационного моделирования зданий (BIM) в учебный процесс при подготовке обучающихся строительного профиля. Актуальность внедрения BIM-технологий обусловлена цифровой трансформацией строительной отрасли и возрастающими требованиями к профессиональным компетенциям выпускников организаций технического и профессионального образования. Представлен практико-ориентированный подход, основанный на последовательном переходе от освоения базовых инструментов информационного моделирования к выполнению комплексных профессионально ориентированных заданий, самоконтролю и критериальному оцениванию. Приведены результаты апробации методики в 2024–2026 годах на трех учебных группах. Совокупный показатель качества знаний по итоговой диагностике составил 65,6 % против 47,5 % на входном этапе, что отражает положительную динамику результатов последовательной апробации методики.

Ключевые слова: BIM, информационное моделирование, строительство, профессиональное образование, ТиПО, цифровые технологии, профессиональные компетенции, проектное обучение.

Введение

Современная строительная отрасль развивается в условиях активной цифровой трансформации. Одним из ключевых направлений этого процесса является внедрение технологий информационного моделирования зданий и сооружений — BIM (Building Information Modeling). BIM позволяет объединять геометрические характеристики объекта и сведения о строительных элементах в единой цифровой среде, обеспечивая взаимосвязь проектных решений и документации.

Изменение требований к отрасли закономерно влияет на содержание профессиональной подготовки. Будущий специалист должен уметь не только читать чертежи и выполнять отдельные операции в программной среде, но и анализировать исходные данные, моделировать объект, работать с параметрами, формировать проектную документацию, выявлять ошибки и представлять результат своей работы. Поэтому интеграция BIM в учебный процесс должна рассматриваться как средство формирования комплексных

профессиональных компетенций, а не только как обучение отдельному программному продукту.

Практика показывает, что изучение отдельных команд не всегда обеспечивает готовность обучающегося к целостной профессиональной задаче. В связи с этим был сформирован практико-ориентированный подход, в котором обучение строится по логике: понимание технологии — освоение инструментов — применение — контроль — представление результата.

BIM как инструмент профессиональной подготовки

Главное отличие информационного моделирования от традиционного компьютерного черчения заключается в том, что обучающийся работает не только с графическими объектами, но и с информацией. Например, элемент «стена» в информационной модели может содержать сведения о толщине, высоте, материале, составе, расположении и назначении. В результате студент воспринимает проектируемое здание как целостную систему, а не как набор несвязанных чертежей.

При изменении модели соответствующие изменения отображаются на связанных планах, фасадах, разрезах и спецификациях. Это способствует развитию пространственного и системного мышления, формированию ответственности за точность проектных решений и пониманию взаимосвязи между различными разделами проекта. BIM также объединяет знания, получаемые в рамках специальных дисциплин: архитектуры, строительных конструкций, инженерной графики, строительных материалов и технологии строительного производства.

Организация обучения BIM-технологиям

В рамках апробируемой методики обучение организуется по пяти последовательным этапам: «Понимание — Освоение — Применение — Контроль — Представление». На первом этапе обучающиеся знакомятся с сущностью BIM, назначением информационной модели и ее отличиями от традиционного двухмерного проектирования. На втором этапе осваиваются базовые инструменты: уровни, оси, стены, двери, окна, перекрытия, лестницы, кровля, помещения и основные виды модели.

Третий этап связан с профессионально ориентированным применением инструментов. Обучающийся получает исходные чертежи или техническое задание и самостоятельно определяет последовательность работы. Например, при создании информационной модели жилого здания необходимо определить уровни, оси, состав конструктивных элементов, выполнить моделирование, сформировать проектные виды и спецификации. На этапе контроля применяется чек-лист самопроверки, включающий проверку геометрии, параметров, соответствия исходной документации и отсутствия критических ошибок. Завершающим этапом становится представление результата и аргументация принятых решений.

Профессионально ориентированные задания и оценивание

Ключевым элементом методики является профессионально ориентированное задание. Обучающемуся предлагается не команда «создать стену», а задача «на основании предоставленной проектной документации разработать информационную модель объекта». Такая постановка требует анализа исходных данных, планирования, выбора инструментов и самоконтроля.

Оценивание результата строится по критериям, отражающим качество профессионального продукта: соответствие исходной документации, геометрическая точность, информационное наполнение, качество проектной документации, отсутствие критических ошибок, самостоятельность и способность представить выполненную работу. Понятные критерии позволяют обучающемуся заранее понимать требования и использовать их для самостоятельной проверки.

Дополнительную практическую направленность обеспечивает адаптация конкурсных заданий WorldSkills по компетенции «Технологии информационного моделирования BIM». На начальном уровне используется отдельный фрагмент модели, на среднем — один этаж или

раздел, на продвинутом — комплексная модель. Такой подход позволяет постепенно увеличивать сложность и самостоятельность деятельности обучающихся.

Результаты апробации

Апробация методики проводилась в 2024–2026 годах. В 2024 году основной задачей было первоначальное внедрение BIM-заданий и выявление типичных затруднений. В 2025 году система была дополнена чек-листами самоконтроля, комплексными проектами и критериальным оцениванием. В 2026 году накопленный опыт был систематизирован и применен в более самостоятельной проектной деятельности обучающихся.

Для оценки динамики использовалась диагностика качества знаний, определяемого как доля обучающихся, получивших оценки «4» и «5». В 2024 году в группе МСШП 2-89 (20 человек) показатель качества знаний составил 45,0 % на входном этапе, 50,0 % на промежуточном и 55,0 % на итоговом. В 2025 году в группе МСШП 3-89 (20 человек) значения составили соответственно 50,0 %, 55,0 % и 60,0 %. В 2026 году в группе ТС 2-129 (21 человек) показатели составили 47,6 %, 71,4 % и 81,0 %.

Таблица 1 — Динамика качества знаний в период апробации

Год	Группа	Кол-во	Входная	Промежуточная	Итоговая
2024	МСШП 2-89	20	45,0 %	50,0 %	55,0 %
2025	МСШП 3-89	20	50,0 %	55,0 %	60,0 %
2026	ТС 2-129	21	47,6 %	71,4 %	81,0 %

Всего диагностикой было охвачено 61 обучающийся. На входном этапе оценки «4» и «5» имели 29 человек из 61, что соответствует 47,5 %. На заключительном этапе данный показатель составил 40 человек из 61, или 65,6 %. Таким образом, совокупный показатель вырос на 18,1 процентного пункта. При интерпретации результатов важно учитывать, что в разные годы диагностировались разные учебные группы, поэтому данные отражают динамику последовательной апробации методики, а не индивидуальный прогресс одного и того же контингента.

Практическая результативность подтверждается и конкурсной деятельностью: в 2025 году обучающийся, подготовленный в рамках данной системы, получил диплом I степени WorldSkills Astana по BIM-компетенции. Конкурсные материалы использовались не как самоцель, а как профессиональный ориентир качества выполняемых проектов.

Практические эффекты внедрения

В ходе апробации отмечены изменения в характере учебной деятельности. Обучающиеся стали уделять больше внимания анализу исходной документации, планированию последовательности действий и самопроверке. Комплексные проекты позволили связать знания из разных специальных дисциплин, а защита результатов способствовала развитию профессиональной коммуникации и способности аргументировать принятые решения.

Изменяется и роль преподавателя: на начальном этапе он демонстрирует приемы работы и объясняет принципы построения модели, а по мере развития навыков переходит к роли консультанта. В результате образовательный процесс постепенно смещается от модели «повтори за преподавателем» к модели «самостоятельно реши профессиональную задачу».

Заключение

Интеграция BIM-технологий в подготовку обучающихся строительных специальностей является перспективным направлением развития профессионального образования. Эффективность BIM-обучения определяется не количеством освоенных программных команд, а способностью использовать цифровые инструменты для решения комплексной профессиональной задачи.

Практика 2024–2026 годов показала целесообразность поэтапного подхода, включающего понимание технологии, освоение инструментов, профессиональное

применение, контроль и представление результата. Использование проектных заданий, чек-листов самоконтроля и критериального оценивания способствует развитию профессиональной самостоятельности и повышению качества подготовки.

Перспективой дальнейшей работы является расширение междисциплинарных BIM-проектов, развитие командной работы над информационными моделями и дальнейшее включение цифровых технологий в содержание специальных дисциплин.

Список использованной литературы

1. Анализ опыта применения BIM-технологий в Австралии, США и Канаде: отчет НИР ТО «Проектная академия KAZGOR». — Алматы, 2016.

2. Внедрение BIM-стандартов в Великобритании, Сингапуре, Финляндии и Дании: отчет НИР. — Алматы, 2016.

3. Элинов М. Ш. BIM-технологии в проектировании и строительстве. — Алматы, 2019.

4. Обзор опыта мировой практики применения BIM-технологий в рамках подготовки проекта Концепции внедрения BIM в промышленное и гражданское строительство Республики Казахстан. — Алматы, 2017.

5. Байгазиева А. Е. Интеграция концепции BIM в учебный процесс // Материалы научно-практической конференции. — Астана, 2025.

6. Байгазиева А. Е. Внедрение концепции BIM в образовательный процесс // Материалы научно-практической конференции. — Астана, 2026.

7. Материалы WorldSkills Astana по компетенции «Технологии информационного моделирования BIM», 2024–2026 гг.

INTEGRATION OF BIM TECHNOLOGIES INTO THE PROFESSIONAL TRAINING OF CONSTRUCTION STUDENTS

Abstract. The article presents practical experience in integrating Building Information Modeling (BIM) technologies into vocational training for construction students. The proposed approach is based on a gradual transition from mastering basic BIM tools to solving integrated professionally oriented tasks, self-checking, criterion-based assessment, and presentation of project results. The methodology was tested from 2024 to 2026 in three student groups. The aggregated quality-of-knowledge indicator increased from 47.5% at the entrance diagnostics to 65.6% at the final diagnostics, demonstrating positive dynamics in the consecutive implementation of the methodology.

Keywords: BIM, building information modeling, construction, vocational education, digital technologies, professional competencies, project-based learning.

Тоқбергенова Жамила Оңалбекқызы
Ағылшын тілі пәні мұғалімі
Астана қаласы әкімдігінің «103 жалпы орта білім беретін мектеп» ШЖҚ МКК

HOW AI IS TRANSFORMING ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Artificial intelligence is no longer a distant concept reserved for technology experts. It has entered the English classroom—and it is changing the teacher's role.For English language teachers, the rise of artificial intelligence (AI) presents both an exciting opportunity and a serious professional challenge. Teachers are expected to meet increasingly diverse student needs, create engaging lessons, provide meaningful feedback, and keep up with rapidly changing educational technologies. AI cannot solve all of these challenges, but it can offer teachers a powerful new set of tools.From generating lesson plans and adapting learning materials to supporting writing practice and creating interactive speaking activities, AI is becoming a practical teaching assistant. The key question is no longer whether AI belongs in the English classroom, but how teachers can use it effectively without losing the human element that makes language learning meaningful.

From Lesson Planner to AI-Supported Educator

Lesson preparation has always been one of the most time-consuming parts of a teacher's job. Finding appropriate texts, creating exercises, developing discussion questions, and adapting materials for students with different abilities can take hours.AI can significantly reduce this workload. A teacher can use an AI tool to create a lesson outline, generate vocabulary activities, simplify a complex text, or develop questions for a classroom discussion. More importantly, teachers can modify these materials according to their own objectives and their students' needs. For example, instead of preparing completely different materials for three groups of learners, a teacher can ask AI to adapt the same text to beginner, intermediate, and advanced levels. The teacher remains responsible for the final material, while AI helps with the time-consuming preparation process.This changes the role of the teacher—not by making it less important, but by allowing more time for the human aspects of teaching.

Personalization: One Classroom, Different Learners

Every English teacher knows that students rarely learn at the same speed. One student may struggle with basic grammar while another is ready to discuss complex topics. Traditional classroom teaching can make it difficult to respond to every individual need.AI offers new possibilities for personalized learning. It can generate additional practice for students who need more support and more challenging tasks for advanced learners. Students can also practice independently outside the classroom and receive immediate feedback.This is particularly valuable in large classes, where individual teacher attention is limited. AI can provide students with extra opportunities to practice while the teacher focuses on communication, motivation, and more complex learning needs.

Rethinking Feedback

Feedback is one of the most important parts of language learning, but providing detailed feedback on every piece of student writing can be demanding.AI-powered tools can identify

grammatical errors, suggest vocabulary improvements, and draw attention to problems with sentence structure. Students can receive feedback within seconds rather than waiting for their teacher to return an assignment.However, speed should not be confused with quality.A machine can identify that a sentence is grammatically incorrect, but a teacher can explain **why** the mistake matters, understand the student's intention, and decide what kind of feedback will help that particular learner improve.For this reason, AI-generated feedback is most effective when it complements teacher feedback rather than replacing it.

Creating More Opportunities to Speak

One of the biggest challenges in learning English is finding enough opportunities to speak. In a classroom with many students, each learner may have only a limited amount of speaking time.AI-powered conversational tools can provide an additional space for practice. Students can simulate job interviews, travel situations, everyday conversations, debates, or professional meetings. They can repeat the same activity several times without feeling embarrassed about making mistakes in front of their classmates.This can be particularly useful for less confident learners. AI provides a relatively low-pressure environment in which students can experiment with language and gradually develop their confidence.Yet communication is about more than producing grammatically correct sentences. Real communication involves emotions, cultural awareness, humor, body language, and unexpected responses. This is where the teacher and real human interaction remain essential.The benefits of AI come with significant risks. Perhaps the biggest concern for English teachers is student dependence.If a student asks AI to write an essay, correct every sentence, generate ideas, and complete every assignment, the final product may look impressive—but the student may learn very little.This creates a fundamental challenge: How can teachers encourage students to use AI as a learning tool rather than as a shortcut?The answer may lie in changing the way assignments are designed. Instead of simply asking students to submit a finished essay, teachers can ask them to document their ideas, drafts, revisions, and reflections. Students can use AI during the process but must demonstrate their own thinking and explain the choices they made.In this way, AI becomes part of the learning process rather than a replacement for it.

A New Skill for Teachers: AI Literacy

The integration of AI into education also means that teachers themselves need new skills. Knowing how to use an AI tool is not enough. Teachers need to understand its limitations, evaluate the quality of its responses, protect students' privacy, and teach learners to use technology responsibly.AI literacy may soon become as important for educators as digital literacy is today.Teachers do not need to become programmers or AI specialists. What they need is the ability to ask appropriate questions, critically evaluate AI-generated content, adapt it to educational objectives, and decide when AI is—and is not—the right tool.This is perhaps the most common question surrounding AI in education.The short answer is: not if we understand what teaching really means.AI can generate exercises. It can explain grammar. It can correct writing. It can simulate conversations. But teaching involves much more than delivering information.Teachers motivate students, build relationships, recognize anxiety and frustration, encourage creativity, manage classroom dynamics, and create an environment in which students feel safe enough to make mistakes. Language itself is deeply connected to culture, identity, and human relationships.These are not simply technical functions that can be automated.The future is therefore unlikely to be about AI versus teachers. It is more likely to be about teachers who use AI effectively.

The Classroom of the Future

AI is changing what it means to be an English teacher. The most successful educators of the future may not be those who avoid technology, nor those who use it for everything, but those who understand how to combine it with sound teaching practice.AI can take care of some repetitive tasks. It can provide additional practice. It can help personalize learning and make educational materials easier to create. But teachers remain responsible for the learning goals, the quality of instruction, and the human connection at the heart of education.The real transformation is not that machines are

entering the classroom. It is that teachers now have an opportunity to rethink how they spend their time and what they can offer their students.

Conclusion

Artificial intelligence is changing English language teaching by creating new opportunities for both teachers and learners. AI-powered tools can support lesson planning, personalize learning, provide immediate feedback, generate teaching materials, and create additional opportunities for language practice. For teachers, these technologies can reduce routine workload and make it easier to respond to the diverse needs of learners.

However, effective integration of AI requires more than simply introducing new digital tools into the classroom. Teachers need to develop AI literacy and learn how to evaluate AI-generated content, protect students' privacy, promote academic integrity, and encourage learners to think critically. Students should understand that AI can support their learning, but it should not replace their own effort, creativity, or responsibility.The role of the English teacher is therefore not becoming less important—it is evolving. In an AI-supported classroom, teachers increasingly become facilitators, mentors, learning designers, and guides who help students use technology responsibly and effectively.The future of English language education should not be viewed as a competition between humans and machines. Instead, it should focus on human–AI collaboration, where technology supports teachers and expands learning opportunities while educators remain at the center of the educational process.Ultimately, the most successful use of AI in English language teaching will depend not on how advanced the technology becomes, but on how thoughtfully teachers choose to use it. AI can provide tools and possibilities, but it is the teacher who turns those possibilities into meaningful learning experiences.

References

1. UNESCO. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson.
3. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16, 39.
4. Godwin-Jones, R. (2022). Emerging technologies: AI and the future of language learning. Language Learning & Technology, 26(3), 1–12.

Шамова Гулсинай Бозжигитовна
Тәрбиеші
“Өмірзақ” жекеменшік балабақшасы
Маңғыстау облысы, Мұнайлы ауданы, Атамекен ауылы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың өзектілігі, оның баланың тұлғалық дамуына, дүниетанымының кеңеюіне, рухани-адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпалы жан-жақты қарастырылады. Балабақшадағы тәрбие үдерісінде ұлттық тәрбие элементтерін тиімді енгізу жолдары, педагогтің кәсіби рөлі, отбасы мен қоғамның ықпалдастығы ғылыми-публицистикалық тұрғыда талданып, ұлттық құндылықтардың баланың болашақ азамат ретінде қалыптасуындағы маңызы терең ашылады.

Кілт сөздер: ұлттық құндылық, балабақша, тәрбие, рухани даму, мәдениет, ұлттық сана, дәстүр, тәрбиеші, мектепке дейінгі білім, тұлға қалыптастыру.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесі – тұлғаның іргетасы қаланатын, оның дүниетанымы мен мінез-құлқының негізгі бағыттары айқындалатын аса маңызды кезеңдердің бірі болып саналады, сондықтан дәл осы уақытта баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру мәселесі тек педагогикалық міндет қана емес, сонымен қатар қоғамдық маңызы зор стратегиялық бағыт ретінде қарастырылады, өйткені ұлттық құндылықтар арқылы бала өз халқының мәдениеті мен тарихына құрметпен қарауды үйренеді, өз тілін қадірлеуге дағдыланады, ұлттық болмысын тануға алғашқы қадам жасайды, бұл өз кезегінде оның тұлғалық тұтастығын қалыптастыруға ықпал етеді, ал тәрбиеші осы үдерістің негізгі ұйымдастырушысы ретінде баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиелік ықпал етудің тиімді әдіс-тәсілдерін таңдай білуі қажет, себебі мектепке дейінгі жастағы бала ақпаратты көбіне ойын, көрнекілік және эмоционалдық әсер арқылы қабылдайды, сондықтан ұлттық мазмұндағы материалдарды қолдану тек ақпарат берумен шектелмей, баланың сезіміне әсер ететіндей деңгейде ұйымдастырылуы тиіс, мұндай жағдайда ғана ұлттық құндылықтар баланың санасында жай ғана ұғым ретінде емес, өмірлік бағдар ретінде орныға бастайды, осыған байланысты балабақшадағы әрбір іс-шара, әрбір ұйымдастырылған оқу қызметі ұлттық мазмұнмен байытылып отыруы қажет, бұл тәрбие процесінің жүйелілігін қамтамасыз етеді және баланың жан-жақты дамуына негіз қалайды.

Ұлттық құндылықтардың мазмұны өте кең ұғымды қамтиды, оған тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, өнер, әдебиет, халықтық педагогика элементтері енеді, осы құндылықтардың әрқайсысы баланың рухани әлемін байытып, оның мәдени сәйкестігін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады, сондықтан тәрбиеші балабақшадағы күн тәртібін ұйымдастыру барысында ұлттық элементтерді жүйелі түрде кіріктіру арқылы балалардың күнделікті өміріне ұлттық

реңк беруге ұмтылуы тиіс, мысалы, халық ауыз әдебиеті үлгілерін қолдану арқылы баланың тілдік қорын дамытуға болады, ал ұлттық ойындарды пайдалану арқылы олардың қозғалыс белсенділігімен қатар, бірлесіп әрекет ету дағдылары қалыптасады, бұдан бөлек, ұлттық музыка мен қолөнер элементтері баланың эстетикалық талғамын жетілдіруге ықпал етеді, осындай кешенді жұмыс нәтижесінде бала тек білім алып қана қоймай, өз мәдениетінің құндылықтарын терең сезіне бастайды, бұл оның болашақта ұлттық сана-сезімі жоғары тұлға болып қалыптасуына негіз болады, сонымен бірге ұлттық құндылықтарды меңгеру баланың басқа мәдениеттерге деген құрметін де арттырады, себебі өз мәдениетін таныған адам өзгенің мәдениетін де түсіне алады, осы тұрғыдан алғанда ұлттық тәрбие әмбебап сипатқа ие болып, тұлғаның толерантты көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Балабақша тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігі ұлттық құндылықтарды тиімді енгізуде шешуші факторлардың бірі болып табылады, өйткені педагог тек білім беруші ғана емес, мәдениет тасымалдаушысы, ұлттық дәстүрлерді насихаттаушы тұлға ретінде әрекет етеді, сондықтан тәрбиеші өзінің кәсіби қызметінде ұлттық педагогиканың негіздерін терең меңгеруі қажет, ол халықтық тәрбие тәжірибесін заманауи әдістермен ұштастыра отырып, баланың қызығушылығын оята алатындай мазмұнды оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруы тиіс, бұл ретте тәрбиешінің шығармашылық қабілеті ерекше маңызға ие, себебі стандартты әдістермен шектелу баланың қызығушылығын төмендетуі мүмкін, ал шығармашылық тұрғыдан ұйымдастырылған іс-әрекет балаларды белсенді қатысуға ынталандырады, тәрбиеші әрбір баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық мазмұндағы тапсырмаларды саралап ұсынуы қажет, бұл баланың өзіндік мүмкіндіктерін толық ашуға жағдай жасайды, педагогтің кәсіби шеберлігі оның тілдік мәдениетінен де көрінеді, өйткені тәрбиеші дұрыс, бай, көркем тілде сөйлеу арқылы балаларға үлгі болады, нәтижесінде балалардың сөйлеу мәдениеті де қалыптасады, мұндай кешенді жұмыс педагогтің үздіксіз кәсіби дамуын талап етеді, өйткені қоғамдағы өзгерістер білім беру мазмұнына да әсер етеді, сол себепті тәрбиеші заман талабына сай жаңарып отыруы тиіс.

Отбасы мен балабақша арасындағы ынтымақтастық ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ерекше орын алады, себебі бала алғашқы тәрбиені отбасында алады, ал балабақша осы тәрбиені жүйелеп, толықтырып отырады, сондықтан ата-аналар мен тәрбиешілер арасында тығыз байланыс орнату маңызды, бұл байланыс тек ақпарат алмасумен шектелмей, ортақ мақсатқа бағытталған бірлескен әрекеттер арқылы жүзеге асырылуы тиіс, мысалы, ұлттық мерекелерді бірге ұйымдастыру, ата-аналарды тәрбие процесіне тарту, отбасылық дәстүрлерді насихаттау сияқты жұмыстар балалардың ұлттық құндылықтарды тереңірек түсінуіне ықпал етеді, мұндай жағдайда бала өз ортасында біртұтас тәрбие жүйесін көреді, бұл оның санасында қайшылықтардың болмауына мүмкіндік береді, ата-аналардың ұлттық құндылықтарға деген көзқарасы баланың дүниетанымына тікелей әсер етеді, сондықтан ата-аналарды педагогикалық тұрғыдан қолдау да маңызды, бұл бағытта балабақша түрлі семинарлар, кеңестер, тренингтер ұйымдастыру арқылы ата-аналардың тәрбиелік әлеуетін арттыра алады, осындай өзара әрекеттестік нәтижесінде ұлттық тәрбие тиімді жүзеге асады және оның нәтижелері тұрақты болады.

Ұлттық құндылықтарды балабақшада қалыптастыру тек дәстүрлі әдістермен шектелмеуі тиіс, қазіргі заман талаптарына сәйкес инновациялық технологияларды да қолдану қажет, бұл балалардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін тиімді етеді, мысалы, мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы ұлттық мәдениет элементтерін визуалды түрде көрсетуге болады, бұл баланың қабылдауын жеңілдетеді, сонымен бірге интерактивті ойындар мен жобалық жұмыстар балалардың белсенділігін арттырады, мұндай әдістер ұлттық мазмұнды заманауи форматта ұсынуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде ұлттық тәрбиенің тиімділігін арттырады, тәрбиеші ақпараттық технологияларды қолдану барысында олардың тәрбиелік мәніне ерекше назар аударуы тиіс, себебі кез келген технология тек құрал ретінде қарастырылып, негізгі мақсат – баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру болуы қажет,

инновациялық тәсілдерді дұрыс қолдану баланың сыни ойлау қабілетін дамытуға да ықпал етеді, бұл оның болашақта саналы азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Қорыта келгенде, балабақшада ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – кешенді, жүйелі және мақсатты түрде жүзеге асырылуы тиіс үдеріс, ол тәрбиешінің кәсіби шеберлігіне, отбасы мен қоғамның қолдауына, білім беру мазмұнының сапасына тікелей байланысты, ұлттық құндылықтарды меңгерген бала өз халқының мәдениетін құрметтейтін, рухани бай, адамгершілігі жоғары тұлға ретінде қалыптасады, бұл қазіргі жаһандану жағдайында ерекше маңызды, себебі ұлттық болмысын сақтай алған ұрпақ қана әлемдік өркениетте өз орнын таба алады, сондықтан мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ұлттық тәрбиеге ерекше мән беру – уақыт талабы, бұл бағыттағы жұмыстар үздіксіз жетілдіріліп, ғылыми негізде жүргізілуі тиіс, нәтижесінде ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесі қалыптасып, ол қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбілқасымова, А.Е. Қазақ халқының педагогикасы: дәстүр мен инновация. – Алматы: Ғылым, 2020. – 256 б.
2. ҚР Білім және ғылым министрлігі. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы». – Алматы: 2022. – 108 б.
3. Винокурова, Н.В. Этнопедагогика: традиции и инновации в дошкольном воспитании. – Москва: Академия, 2020. – 288 с.
4. Banks, J.A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. – 6th ed. – Boston: Pearson, 2019. – 384 p.

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье всесторонне рассматривается актуальность формирования национальных ценностей в системе дошкольного образования, их влияние на личностное развитие ребенка, расширение его мировоззрения, формирование духовно-нравственных качеств. Научно-публицистически анализируются пути эффективного внедрения элементов национального воспитания в образовательный процесс дошкольной организации, профессиональная роль педагога, а также взаимодействие семьи и общества. Раскрывается значение национальных ценностей в становлении ребенка как будущего гражданина.

Ключевые слова: национальные ценности, детский сад, воспитание, духовное развитие, культура, национальное сознание, традиции, воспитатель, дошкольное образование, формирование личности.

Мухажанова Гулжахан Шахмурадовна
Меңгеруші
Астана қаласы әкімдігінің №83 “Жансая” балабақшасы МКҚК

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУДА ЗАМАНАУИ МЕНЕДЖМЕНТ ТӘСІЛДЕРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымды басқаруда заманауи менеджмент тәсілдерін тиімді қолдану жолдары қарастырылады. Басшының көшбасшылық рөлі, командалық жұмыс, нәтижеге бағытталған басқару, цифрлық технологияларды пайдалану, педагогтердің кәсіби дамуын қолдау және ата-аналармен серіктестік орнатудың маңызы сипатталады. Заманауи басқару тәсілдерін жүйелі қолдану арқылы педагогтердің кәсіби белсенділігін арттырып, ұйымның жұмыс сапасын жетілдіруге мүмкіндік берілетіні көрсетіледі.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі ұйым, менеджмент, басқару, көшбасшылық, командалық жұмыс, педагог, кәсіби даму, цифрландыру, серіктестік.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымды басқару жүйесіне қойылатын талаптар өзгеріп келеді. Меңгерушінің қызметі тек әкімшілік жұмыстарды ұйымдастырумен шектелмей, педагогтердің кәсіби дамуын қолдау, ұжымда қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру, ата-аналармен тиімді серіктестік орнату және білім беру сапасын арттыру бағыттарын қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, заманауи менеджмент тәсілдерін тиімді пайдалану – мектепке дейінгі ұйымның тұрақты дамуының маңызды шарты.

Заманауи басқарудың негізгі қағидаларының бірі – командалық жұмыс. Меңгеруші әр педагогтің кәсіби мүмкіндігін ескеріп, ортақ мақсатқа жұмылдыра білуі қажет. Педагогикалық кеңестерді тек есеп беру алаңы емес, тәжірибе алмасу, пікір білдіру және ортақ шешім қабылдау ортасына айналдыру тиімді. Шығармашылық топтар мен тәлімгерлік жұмыстарды ұйымдастыру педагогтердің белсенділігін арттырады.

Екінші маңызды бағыт – нәтижеге бағытталған басқару. Әрбір жоспарланған іс-шараның нақты мақсаты мен күтілетін нәтижесі болуы керек. «Мақсат – міндет – әрекет – нәтиже – талдау» жүйесін қолдану басқару жұмысының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар цифрлық менеджментті тиімді пайдалану маңызды. Электрондық құжаттарды жүйелеу, онлайн сауалнама жүргізу, әдістемелік материалдардың цифрлық қорын қалыптастыру және педагогтермен жедел ақпарат алмасу уақытты үнемдеп, басқару үдерісін жеңілдетеді.

Меңгерушінің маңызды міндеттерінің бірі – педагогтердің кәсіби дамуына жағдай жасау. Педагогтердің қажеттіліктерін анықтап, семинар, шеберлік сағаты, тәжірибе алмасу, тәлімгерлік сияқты жұмыстарды жүйелі ұйымдастыру олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді.

Ата-аналармен серіктестік те заманауи менеджменттің маңызды бағыты болып табылады. Ата-аналарды балабақша өміріне белсенді қатыстыру, кері байланыс алу, бірлескен жобалар мен шығармашылық іс-шаралар ұйымдастыру арқылы бала тәрбиесіндегі ортақ жауапкершілікті күшейтуге болады.

Қорыта айтқанда, заманауи менеджмент – бұл тек басқару емес, адамдардың мүмкіндігін ортақ мақсатқа бағыттау үдерісі. Мектепке дейінгі ұйым меңгерушісі көшбасшылық, командалық жұмыс, цифрландыру, кәсіби даму және кері байланыс тәсілдерін жүйелі қолданса, ұйымның жұмыс сапасын арттыруға мүмкіндік туады. Тиімді басшы – тапсырма беруші ғана емес, ұжымға бағыт беріп, қолдау көрсететін көшбасшы.

Айтмамбетова Агия Утебевна
Директордың тәрбие жөніндегі орынбасары
Маңғыстау облысы білім басқармасының Мұнайлы ауданы аудандық білім бөлімінің»
«№ 6 жалпы білім беретін мектеп» КММ

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА АТА-АНАЛАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ: ЖАҢА КӨЗҚАРАС ПЕН ТИІМДІ ТЕТІКТЕР

Кілт сөздер: мектеп, отбасы, білім беру кеңістігі, дағды, нәтиже.

Қазіргі қоғамда өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту процесі тек білім беру мекемелерінің ғана емес, отбасының да тікелей жауапкершілігінде. Дегенмен, ата-аналардың барлығында бірдей бала тәрбиесіне қажетті педагогикалық және психологиялық білім жеткілікті бола бермейді. Осы орайда, мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықты нығайту мақсатында құрылған «Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталықтары» маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада аталмыш орталықтардың жұмысын ұйымдастырудағы жаңа көзқарастар, оларды іске асырудың тиімді тетіктері мен басым бағыттары қарастырылады.Қазіргі білім беру кеңістігіндегі басты өзгеріс – ата-ананы білім беру процесінің енжар бақылаушысы немесе тек «мәселе туындағанда шақырылатын» тарап ретінде көруден бас тарту. Жаңа көзқарас **«Мектеп – Ата-ана – Оқушы»** үштігіндегі субъект-субъектілік қатынастарға, яғни тең құқылы серіктестікке негізделеді.

Педагогикалық қолдау орталықтарының мақсаты – ата-аналарды кінәлау немесе оларға нұсқаулық беру емес, керісінше, олардың бойында «позитивті ата-ана» дағдыларын қалыптастыру. Бұл тәсіл реактивті (салдармен күресу) жұмыстан превентивті (алдын алу) бағытқа көшуді білдіреді. Ата-ана өз баласының психологиялық, физиологиялық және жас ерекшеліктерін терең түсінген кезде ғана, отбасындағы кикілжіңдер мен мектептегі үлгермеушілік тәуекелдері айтарлықтай төмендейді.Орталық қызметі формалды сипаттан арылып, нақты нәтижеге жетуі үшін келесідей заманауи тетіктерді кешенді түрде енгізу қажет:

Монологтан диалогқа көшу (Интерактивті алаңдар): Дәстүрлі бірсарынды жиналыстардың орнына фасилитация әдістерін қолдану. Тренингтер, кейс-стади (нақты жағдайларды талдау), семинар-практикумдар, рөлдік ойындар және шеберлік сыныптары арқылы ата-аналар педагогикалық теорияны ғана емес, баламен тиімді коммуникация құру, оны тыңдау, эмоциясын түсіну сияқты практикалық дағдыларды меңгереді.

Цифрлық трансформация (Қолжетімділікті қамтамасызету): Қазіргі ата-аналардың уақыт тапшылығын ескере отырып, орталық жұмысын гибридті (офлайн/онлайн) форматқа көшіру – ең тиімді тетіктердің бірі. Ата-аналарға арналған арнайы подкасттар жазу, Telegram-боттар арқылы пайдалы чек-листтер мен жадынамалар тарату, мектеп платформасындағы

электронды кітапханалар жасақтау немесе сенбілік онлайн-вебинарлар ұйымдастыру орталықтың қамту аясын кеңейтеді.

Қоғамдық институттармен кооперация: Мектеп ішінен «Әкелер кеңесі», «Жас аналар мектебі», «Ата-әжелер клубы» сияқты шағын қауымдастықтар құру. Бұл қауымдастықтар ата-аналардың өзара тәжірибе алмасуына, «тең-теңімен» (peer-to-peer) қағидаты бойынша бір-біріне моральдық және психологиялық демеу көрсетуіне таптырмас бейресми алаң болады.

Орталық жұмысының басым бағыттары Орталықтың тақырыптық жоспары алдын ала жасалған қатаң үлгімен емес, ата-аналардың шынайы сұранысына негізделуі керек. Негізгі тақырыптар қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- Позитивті ата-ана болу және зорлық-зомбылықсыз тәрбие;
- Балалардың киберқауіпсіздігі және цифрлық гигиена;
- Жеткіншектердің кәсіби бағдарына ата-ананың ықпалы;
- Емтихан алдындағы стресс: балаға қалай көмектесуге болады?

Орталық жұмысының тиімділігі іс-шаралар санымен емес, сапалық көрсеткіштермен өлшенуі тиіс. Оларға: ата-аналардың мектеп өміріне қатысу белсенділігінің артуы, балалар арасындағы құқық бұзушылық пен конфликтілік жағдайлардың төмендеуі, сондай-ақ психологиялық сауалнамалар арқылы анықталатын отбасындағы қолайлы эмоционалды климаттың жақсаруы жатады.

Қорыта келе, білім беру ұйымдарындағы ата-аналарды педагогикалық қолдау орталықтарының қызметін жаңғырту – уақыт талабынан туындап отырған стратегиялық қажеттілік. Бүгінгі таңда мектеп пен отбасының қарым-қатынасы тек ақпарат алмасу немесе оқушы үлгерімін талқылау деңгейімен шектелмеуі тиіс. Жаңа көзқарас бұл процесті өзара сенімге, құрметке және ортақ жауапкершілікке негізделген шынайы серіктестік деңгейіне көтеруді көздейді. Мақалада атап өтілгендей, ата-ананы «сырттай бақылаушы» позициясынан «белсенді қатысушы» мәртебесіне ауыстыру арқылы ғана біз тәрбие процесіндегі көптеген түйткілді мәселелердің алдын ала аламыз.Ұсынылып отырған тиімді жұмыс тетіктері – интерактивті оқыту форматтары, цифрлық шешімдерді интеграциялау, сараланған психологиялық-педагогикалық көмек және қоғамдық институттармен кооперация – орталық қызметін жалаң құжат жүзінде емес, іс жүзінде нәтижелі етеді. Осындай кешенді шаралардың арқасында ата-аналар бала тәрбиесіне қажетті заманауи дағдыларды меңгеріп қана қоймай, кез келген дағдарыстық жағдайда мектепке сенімді тірек ретінде арқа сүйей алатынын түсінеді. Мұның өзі отбасындағы қолайлы психологиялық климатты сақтап, баланың үйлесімді тұлға болып қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Сонымен қатар, ата-аналарды педагогикалық қолдау орталықтарының жұмысы бүкіл қоғамның әлеуметтік саулығын жақсартуға бағытталған маңызды қадам екенін ұмытпауымыз керек. Сауатты, көзі ашық, баласының ішкі әлемін түсінетін позитивті ата-ана – мықты қоғамның негізі. Білім беру ұйымдары бұл бағытта көшбасшылық танытып, отбасылық құндылықтарды дәріптеудің, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін көтерудің заманауи ошағына айналуы тиіс.Түптеп келгенде, мектеп пен отбасының мақсаты бір: ол – психологиялық дені сау, білімді, бәсекеге қабілетті және бақытты ұрпақ тәрбиелеу. Осы ортақ мақсат жолында күш біріктіріп, орталық жұмысына формалды емес, шынайы жанашырлықпен қараған жағдайда ғана біз нақты, ұзақмерзімді әрі тұрақты нәтижелерге қол жеткізе аламыз. Ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығы – бұл жай ғана құрылымдық бөлімше емес, бұл мектеп пен отбасы арасындағы алтын көпір және әрбір баланың жарқын болашағына салынған ең құнды инвестиция.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әмірова, Ә. (2020). Отбасы педагогикасы: оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті.

2. . Құсайынова, М. А. (2022). Мектеп пен отбасының ынтымақтастығы: заманауи тәсілдер мен практика. Нұр-Сұлтан: Ұлттық білім академиясы.

3. Омарова, В. Қ., & Сүлейменова, Ж. Т. (2021). Жеткіншектердің психологиялық саулығы және ата-аналармен жұмыс тренингтері. Қарағанды.

Жаншина Аманқыз Төребекқызы
Қобызшы, педагогика ғылымының магистрі,
Ғ.Жұбанова атындағы облыстық филармоүиясының әртісі,
Үлгілі “Кәусар” қобызшылар ансамблінің түлегі

«КӘУСАР» – МЕНІҢ ӨНЕРГЕ АШЫЛҒАН АЛҒАШҚЫ ЕСІГІМ

Үлгілі “Кәусар”қобызшылар ансамблі туралы

Қобыз – қазақ халқының ғасырлардан жеткен қасиетті аспабы. Оның қоңыр үні халықтың тарихын, рухын, салт-дәстүрін бүгінгі ұрпақпен жалғап тұрған асыл мұра. Қобызды меңгеру – тек музыкалық білім алу емес, ұлттық құндылықтарды бойға сіңіру, сабырлылықты, жауапкершілікті және өнерге деген сүйіспеншілікті қалыптастыру.

Менің өнерге деген алғашқы қадамым **Ақтөбе қаласындағы қалалық оқушылар Сарайының жанынан құрылған Үлгілі «Кәусар» қобызшылар ансамблінде** басталды. **2009-2014 жылдар аралығында** осы ансамбльде білім алып, шығармашылық өмірімнің ең жарқын кезеңдерін өткіздім.

Ансамбльдің көркемдік жетекшісі әрі алғашқы ұстазым – менің анам **Асылханова Гульнар Асылханқызы**. Алайда ансамбльде ол маған ана ретінде емес, барлық шәкіртке бірдей талап қоятын ұстаз ретінде қарады. Ешқашан жеңілдік жасаған емес. Керісінше, өзгелерден де жоғары талап қойып, әр шығарманы мінсіз орындауға, сахнада өзін еркін ұстауға, әр нотаны жүрекпен сезінуге тәрбиеледі. Сол талапшылдықтың арқасында мен еңбекқорлықты, тәртіпті және кәсіби жауапкершілікті ерте жастан меңгердім.

Мен қобызды кішкентай күнімнен бастап үйрендім. Ұлттық өнерге деген қызығушылығым артып, әрдайым ізденіп жүретін зерек шәкірттердің бірі болдым. Ансамбль құрамында облыстық, республикалық және халықаралық байқауларға тұрақты қатысып, Бас жүлде мен I дәрежелі дипломдардың иегері атандым. Әрбір жеңісім – ұстазымның маған деген сенімі мен тынымсыз еңбегінің нәтижесі.

«Кәусар» ансамблі маған тек музыкалық білім берген жоқ. Ол мені үлкен өмірге дайындады. Осы өнердің арқасында Қазақстанның көптеген қалаларында ғана емес, шетел мемлекеттерінде де өнер көрсету бақыты бұйырды. Әр сапар жаңа тәжірибе, жаңа орта және үлкен жауапкершілік болатын.

Ұстазым Гульнар Асылханқызының ерекше тәрбиелік ұстанымы әлі күнге дейін есімде. Бізді қай мемлекетке апарса да, сапар алдында сол елдің тіліндегі «Сәлеметсіз бе?», «Рақмет», «Сау болыңыз» сияқты қарапайым сөздерді жаттататын. «Өнер адамды халықтармен жақындастырады, ал құрмет кез келген тілден басталады» деп үнемі айтып отыратын. Сол тәрбиенің арқасында біз барған еліміздің мәдениетіне құрметпен қарап, Қазақстанның мәдениетін лайықты деңгейде таныстыруға тырысатынбыз.

Қалалық оқушылар сарайындағы Үлгілі «Кәусар» қобызшылар ансамблін аяқтағаннан кейін мен **Ахмет Жұбанов атындағы Ақтөбе музыкалық колледжіне** оқуға түсіп, оны **үздік дипломмен** тәмамдадым. Колледж қабырғасында жүргенде де түрлі

республикалық және халықаралық байқаулардың Бас жүлде иегері атанып, орындаушылық шеберлігімді шыңдай түстім.

Кейін білімімді **Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясында** жалғастырып, бұл оқу орнын да **үздік дипломмен** аяқтадым. Жоғары оқу орнын тәмамдағаннан кейін өзім білім алған Ахмет Жұбанов атындағы Ақтөбе музыкалық колледжінде оқытушылық қызмет атқардым. Қазіргі таңда мен **педагогика ғылымдарының магистрімін** және ұлттық музыка өнерін жас ұрпаққа насихаттау жолында еңбек етіп келемін.

Кейде менен жетістігімнің сыры туралы сұрайды. Сондай сәттерде мен еш ойланбастан: **«Менің барлық жетістігімнің негізі – Ақтөбе қаласындағы қалалық оқушылар Сарайының жанындағы Үлгілі "Кәусар" қобызшылар ансамблінде алған білімім мен тәрбием»**, – деп жауап беремін.

Ұстаздың берген білімі шәкірттің өмірлік жолын айқындайды. Мен бүгін өз ұстазымнан алған тәлімді шәкірттеріме жеткізіп келемін. Бұл – өнердегі ұрпақтар сабақтастығының жарқын көрінісі.

Қобыз мені үлкен өнер жолына жетеледі. Ал сол жолдың алғашқы баспалдағы болған Ақтөбе қаласындағы Қалалық оқушылар сарайының жанынан құрылған Үлгілі **«Кәусар» қобызшылар ансамблі** мен үшін әрқашан қасиетті өнер ордасы болып қала береді. Сол шаңырақта алған тәлім-тәрбие мені кәсіби музыкант, ұстаз және тұлға ретінде қалыптастырды. Осы қасиетті өнер ордасына және алғашқы ұстазым Гульнар Асылханқызына деген алғысым мен құрметім шексіз.

Шалғынбай Айгерім Қайратқызы
Тарих пәні мұғалімі
Алматы облысы білім басқармасының Балқаш ауданы бойынша білім бөлімінің
«Үлгілі жалпы білім беретін мектебі мектепке дейінгі шағын орталығы» КММ

«ЖЕҢІС ЖОЛЫНДАҒЫ ЕРЛІК ТАРИХЫ» АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация: Мақалада жалпы білім беретін мектептердің 8-сынып оқушыларына арналған «Жеңіс жолындағы ерлік тарихы» атты тарихи-танымдық элективті курстың мазмұны мен әдістемелік ерекшеліктері қарастырылған. Курс барысында Ұлы Отан соғысының тарихы жергілікті архивтік деректермен, сондай-ақ заманауи жасанды интеллект және цифрлық технологиялармен ұштастырыла оқытылады. Зерттеу жұмысында оқушылардың сыни ойлауын, эмоционалдық интеллектісін және зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған интерактивті оқыту әдістері мен бағалау жүйесі жан-жақты талданады.

Түйін сөздер: тарихи сана, элективті курс, жасанды интеллект, архивтік деректер, патриоттық тәрбие, зерттеу жобасы.

Жасанды интеллект дәуірінде жастардың бойында шынайы тарихи сананы қалыптастыру және оларды жасанды идеологиялардан қорғау аса маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы мақсатта жалпы білім беретін мектептердің сегізінші сынып оқушыларына арналған «Жеңіс жолындағы ерлік тарихы» атты тарихи-танымдық бағдарлама әзірленіп, білім беру үдерісіне енгізіліп отыр. Аталған вариативті курс Ұлы Отан соғысының тарихын тек құрғақ фактілермен шектемей, жергілікті архивтік деректермен және заманауи цифрлық технологиялармен ұштастыра оқытуды көздейді. Бағдарламаның басты ерекшелігі – оқушыларды жай ғана тыңдаушы еңбегінен зерттеуші деңгейіне көтеріп, жасанды интеллект құралдары арқылы тарихи фотосуреттерді жандандыруға және виртуалды реконструкция жасауға баулу.

Бұл курстың жалпы оқу жүктемесі аптасына бір сағатты құрап, бір оқу жылына шақталған барлық отыз төрт сағатты қамтиды. Бағдарламаның мазмұндық құрылымы теориялық сабақтар, практикалық жұмыстар және зерттеу қызметі болып жүйелі түрде бөлінген. Курс барысында оқушылар соғыстың басталу себептері мен батырлар жолын зерделеп қана қоймай, тылдағы қажырлы еңбек, ұлы шайқастар және батырлықтың заманауи үлгілері туралы жан-жақты білім алады. Оқыту үдерісінде «Хронологиялық сызық», «Кейіпкер орындығы», «Сандар сөйлейді», «Оқиға картасы» сияқты интерактивті әдістер мен сынақ тұрғысынан ойлау технологиялары кеңінен қолданылады. Бұл тәсілдер оқушылардың сыни ойлау, жобалау және шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың эмоционалдық интеллектісі мен эмпатиясын арттыруға мол мүмкіндік береді.

Педагог қызметі бұл бағдарламада ақпарат берушілік функциядан шығып, фасилитатор әрі коуч-модератор бағытына ауысады. Мұғалім оқыту үдерісінде нейрожелілер арқылы ескі ақ-қара суреттерді түрлі-түсті форматқа көшіру, тілдік модельдер көмегімен тарихи тұлғалармен сұхбат сценарийлерін құру және визуалды генерация құралдары арқылы 3D макеттер жасау технологияларын тиімді пайдаланады. Мұндай дидактикалық кешен оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, тарихи мұраны терең түсінуіне жол ашады. Сонымен қатар бағдарламада критериалды бағалау жүйесі толық қамтылып, ағымдағы белсенділік, зерттеу өнімі және жыл соңындағы «Менің отбасымның немесе өлкемнің соғыс шежіресі» атты қорытынды жобаны қорғау арқылы оқушылардың жетістіктері жан-жақты бағаланады.

Авторлық бағдарламамен оқыған оқушылар Ұлы Отан соғысының кезеңдерін терең талдап, архивтік құжаттармен жұмыс істеуді меңгереді және өз өлкесінің соғыс жылдарындағы тарихы бойынша шағын зерттеу жобаларын қорғай алады. Бағдарламаның соңғы нәтижесі ретінде жастардың бойында белсенді азаматтық ұстаным, ұлттық мақтаныш сезімі және тарихи жадқа деген құрмет қалыптасады. Осындай кешенді түрде ұйымдастырылған оқу үдерісі ұрпақтар сабақтастығын нығайтып, жас ұрпақтың отансүйгіштік рухын көтеруге және тарихты саналы түрде зерделеуге бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (06.05.2020 ж. өзгерістерімен). – Астана, 2020.

2. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (МЖМБС). – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022.

3. Қазақстан Республикасында мектеп оқушыларын патриоттық тәрбиелеудің тұжырымдамалық негіздері. – Алматы: Мектеп, 2023.

4. Момышұлы Б. Ұшқан ұя. естеліктер мен әскери эсселер. – Алматы: Жазушы, 2018.

5. Ахметов М.С. Тарихты оқытуда заманауи цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын қолдану әдістемесі. // Педагогика жаршысы. – 2025. – №2. – 45-50 бб.

Тастанбек Беклан Момынбайұлы
Информатика пәні мұғалімі
№2 мамандандырылған үш тілде оқытатын мектеп-интернаты
Шымкент қаласы

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА МЕТАПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ДАМЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЛГОРИТМДІК ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақалада информатика сабақтарында оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастыру мәселесі метапәндік құзыреттіліктерді дамыту тұрғысынан қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында оқушының тек пәндік білімді меңгеруі жеткіліксіз, оның алған білімін жаңа жағдайларда қолдануы, мәселені талдауы, мақсат қоюы, әрекетін жоспарлауы, шешімнің тиімді жолдарын анықтауы және алынған нәтижеге рефлексия жасай алуы маңызды. Осы тұрғыдан информатика пәнінің алгоритмдеу, модельдеу және бағдарламалау мазмұны оқушылардың метапәндік дағдыларын қалыптастыруға кең мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында алгоритмдік ойлау мәселені анықтау, ақпаратты талдау, декомпозиция, жоспарлау, модельдеу, алгоритм құру, тестілеу, қателерді түзету және рефлексия сияқты өзара байланысты әрекеттер жүйесі ретінде қарастырылды. Автор информатика сабақтарында метапәндік құзыреттіліктерді дамытуға негізделген «Мәселені анықтау – Құрылымдау – Модельдеу – Алгоритмдеу – Тестілеу – Рефлексия» әдістемелік моделін ұсынады. Модельді жүзеге асыру барысында проблемалық, жобалық, зерттеушілік және пәнаралық тапсырмаларды қолданудың ерекшеліктері сипатталды.

Жүргізілген әдістемелік жұмыс нәтижесінде оқушылардың есеп шартын талдау, күрделі мәселені қарапайым бөліктерге жіктеу, әрекеттер ретін жоспарлау, алгоритмді графикалық және бағдарламалық түрде ұсыну, қателерді өздігінен анықтау және шешімді жетілдіру дағдыларын жүйелі дамытуға мүмкіндік қалыптасқаны анықталды. Зерттеу нәтижелері информатика сабақтарында метапәндік тәсілді мақсатты қолдану алгоритмдік ойлауды дамытуға және оқушылардың білімді басқа оқу және өмірлік жағдаяттарға тасымалдау мүмкіндігін кеңейтуге ықпал ететінін көрсетті.

Түйін сөздер: информатика, алгоритмдік ойлау, метапәндік құзыреттілік, метапәндік дағдылар, алгоритмдеу, бағдарламалау, декомпозиция, модельдеу, рефлексия, пәнаралық байланыс.

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы цифрландыру үдерісінің қарқынды дамуы білім беру жүйесіне қойылатын талаптардың өзгеруіне алып келуде. Бүгінгі оқушыдан ақпаратты есте сақтау немесе дайын білімді қайталау ғана емес, алынған білімді жаңа жағдайда қолдану, мәселені

өздігінен анықтау, ақпаратты талдау, шешім қабылдау және өзінің оқу әрекетін бағалау қабілеттері талап етіледі.

Осы өзгерістер жағдайында білім беру нәтижелерін пәндік біліммен ғана шектеу жеткіліксіз. Оқушының әртүрлі пәндерде және күнделікті өмірде қолдана алатын әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Мұндай әрекеттер метапәндік дағдылар мен құзыреттіліктер арқылы көрініс табады.

Информатика пәні метапәндік құзыреттіліктерді қалыптастыруға ерекше мүмкіндік береді. Себебі пәннің негізгі мазмұны ақпаратты өңдеу, алгоритмдеу, модельдеу, бағдарламалау, деректермен жұмыс істеу және есептерді шешу сияқты әрекеттерге негізделеді [1, 3]. Әсіресе алгоритмдеу үдерісінде оқушы есептің шартын талдайды, қажетті ақпаратты анықтайды, мәселені бірнеше бөлікке ажыратады, әрекеттердің ретін жоспарлайды, алгоритм құрады, оны тексереді және қателерді түзетеді.

Осы әрекеттердің барлығы тек информатика пәніне тән емес, сонымен қатар оқушының басқа пәндерді меңгеруінде және күнделікті өмірлік мәселелерді шешуінде де қолданылатын әмбебап дағдылар болып табылады.

Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беруге қатысты нормативтік талаптарында да білім алушылардың логикалық және алгоритмдік ойлауын, модельдеу қабілетін, ақпаратты сыни талдауын және практикалық міндеттерді шешуде алгоритмдер мен бағдарламаларды қолдануын дамытуға назар аударылады. Осыған байланысты информатика сабақтарында алгоритмдік ойлауды қалыптастырудың тиімді педагогикалық тәсілдерін іздестіру өзекті болып табылады [1, 5].

Зерттеудің өзектілігі алгоритмдік ойлауды тек бағдарламалау дағдысы ретінде емес, метапәндік сипаттағы әмбебап ойлау құралы ретінде қалыптастыру қажеттілігімен айқындалады.

Зерттеудің мақсаты – информатика сабақтарында метапәндік құзыреттіліктерді жүйелі дамыту арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастырудың тиімді әдістемелік тәсілдерін анықтау.

Осы мақсатқа жету үшін метапәндік құзыреттілік пен алгоритмдік ойлаудың өзара байланысын теориялық тұрғыдан талдау, информатика сабақтарында қолданылатын тапсырмаларды жүйелеу, алгоритмдік ойлауды қалыптастыруға бағытталған әдістемелік модель ұсыну және оның практикалық нәтижелерін сипаттау міндеттері қойылды.

Зерттеу барысында ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау, салыстыру, жүйелеу, педагогикалық бақылау, оқу тапсырмаларын жобалау, қалыптастырушы бағалау, оқушылардың практикалық жұмыстарын талдау және рефлексиялық әдістер қолданылды.

Педагогикалық тәжірибеде оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесі әзірленіп, информатика сабақтарының алгоритмдеу, бағдарламалау және модельдеу тақырыптарына енгізілді [2]. Оқу тапсырмаларын орындау барысында оқушылардың мәселені анықтау, жоспарлау, декомпозициялау, алгоритм құру, тестілеу және өз шешімін бағалау әрекеттеріне назар аударылды.

Алгоритмдік ойлау – белгілі бір мәселені шешу үшін әрекеттердің ретін анықтау ғана емес, мәселенің құрылымын түсіну, оны құрамдас бөліктерге бөлу, қажетті ақпаратты іріктеу, шешімнің бірнеше жолын қарастыру және тиімді алгоритмді таңдау қабілетін қамтитын күрделі ойлау үдерісі.

Информатика сабағында оқушы есепті шешу кезінде белгілі бір ойлау тізбегін жүзеге асырады. Алдымен ол мәселенің шартын түсініп, нені анықтау қажет екенін белгілейді. Одан кейін бастапқы ақпаратты талдап, есепті бірнеше қарапайым міндетке бөледі. Келесі кезеңде шешімнің қадамдарын жоспарлап, алгоритм құрады. Алгоритмді орындағаннан кейін оның нәтижесін тексеріп, қате болған жағдайда түзету енгізеді.

Осы әрекеттердің әрқайсысы метапәндік сипатқа ие. Мәселені түсіну мен талдау – танымдық әрекетке, жоспарлау мен өзін-өзі бақылау – реттеушілік әрекетке, шешімді түсіндіру

мен қорғау – коммуникативтік әрекетке, ал өз жұмысын бағалау – рефлексивтік әрекетке жатады [3, 4].

Сондықтан алгоритмдік ойлауды қалыптастыру барысында метапәндік құзыреттіліктерді мақсатты түрде дамыту оқушының тек бағдарламалау дағдысын емес, оның жалпы оқу әрекетін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты информатика сабақтарында «Мәселені анықтау – Құрылымдау – Модельдеу – Алгоритмдеу – Тестілеу – Рефлексия» кезеңдерінен тұратын әдістемелік модель қолданылды.

Бірінші кезеңде оқушыға дайын алгоритм ұсынылмай, нақты мәселе беріледі. Мысалы, «Мектеп оқушыларының сабақ кестесін тиімді құру үшін қандай алгоритм қолдануға болады?» деген проблемалық тапсырма ұсынылған жағдайда оқушы алдымен мәселенің негізгі шарттарын анықтайды.

Екінші кезеңде оқушы мәселені құрамдас бөліктерге бөледі. Бұл жерде декомпозиция әдісі қолданылады. Мысалы, сабақ кестесін құру барысында пәндердің саны, мұғалімдердің бос уақыты, кабинеттердің қолжетімділігі және сабақтардың ұзақтығы сияқты факторлар жеке қарастырылады.

Үшінші кезеңде оқушы мәселенің моделін құрады. Модель блок-схема, кесте, сызба немесе псевдокод түрінде берілуі мүмкін. Бұл кезең оқушының абстракциялық және құрылымдық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Төртінші кезеңде оқушы нақты алгоритм құрады. Мұнда алгоритмнің қадамдарының реттілігіне, шарттардың дұрыстығына және нәтижелілігіне назар аударылады.

Бесінші кезеңде алгоритм тестіленеді. Оқушы әртүрлі бастапқы деректерді пайдаланып, алгоритмнің жұмысын тексереді. Қате анықталған жағдайда оның себебін іздеп, алгоритмге түзету енгізеді.

Алтыншы кезеңде рефлексия ұйымдастырылады. Оқушы өзінің шешімін бағалап, қандай қиындық кездескенін, қандай қадамның тиімді болғанын және алгоритмді қалай жетілдіруге болатынын анықтайды [6].

Бұл модельдің негізгі ерекшелігі – оқушының дайын алгоритмді орындауынан оны өздігінен құрастыруға біртіндеп көшуі.

Практикалық тапсырмаларды ұйымдастыру

Алгоритмдік ойлауды қалыптастыру мақсатында информатика сабақтарында әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды қолдану тиімді.

Мысалы, бастапқы кезеңде оқушыларға дайын алгоритмнің қадамдарын дұрыс ретке келтіру немесе қате алгоритмді анықтау тапсырмалары беріледі. Мұндай тапсырмалар оқушының алгоритмдік құрылымды түсінуіне мүмкіндік береді.

Келесі кезеңде бір мәселенің бірнеше шешімі ұсынылып, олардың тиімділігін салыстыру тапсырмасы орындалады. Бұл жағдайда оқушы тек алгоритм құрып қана қоймай, оның сапасын бағалайды.

Күрделірек деңгейде оқушыларға нақты өмірлік жағдай негізінде алгоритм құру ұсынылады. Мысалы, қоғамдық көлікте тиімді маршрут таңдау, мектеп асханасындағы кезекті ұйымдастыру, кітапханадағы кітаптарды іздеу немесе күн тәртібін жоспарлау сияқты тапсырмалар информатикадағы алгоритмдік ұғымдарды өмірлік жағдаяттармен байланыстырады.

Пәнаралық тапсырмаларды пайдалану да маңызды нәтиже береді. Математикадағы есепті шешу алгоритмін, физикалық тәжірибені орындау ретін немесе биологиялық процестің кезеңдерін алгоритм түрінде көрсету оқушыларға алгоритмдік ойлаудың тек информатикаға ғана тән емес екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері

Жүргізілген педагогикалық-әдістемелік жұмысты талдау барысында метапәндік тапсырмаларды жүйелі қолданудың оқушылардың алгоритмдік әрекетіне оң ықпал ететін бірнеше нәтижесі анықталды.

Алдымен оқушылардың есептің шартын талдау әрекеті біртіндеп жүйелене түсті. Бастапқыда кейбір оқушылар тапсырманы бірден бағдарламалауға көшіруге тырысса, метапәндік тәсіл енгізілгеннен кейін есептің мақсатын анықтау, бастапқы және қажетті ақпаратты ажырату әрекеттеріне көбірек көңіл бөле бастады.

Екінші маңызды нәтиже – декомпозиция дағдысының қалыптасуы. Күрделі есепті бірден шешуге тырысудың орнына оқушылар оны бірнеше қарапайым міндетке бөлу тәсілін қолдана бастады. Бұл бағдарламалау тапсырмаларын орындау кезінде алгоритмнің құрылымын түсінуді жеңілдетті.

Үшінші нәтиже алгоритмді жоспарлау және модельдеу әрекеттерінен байқалды. Блок-схема, кесте және псевдокод түріндегі тапсырмалар оқушыларға бағдарламалық код жазбас бұрын шешімнің логикасын құруға мүмкіндік берді. Нәтижесінде кодтағы кейбір логикалық қателерді бағдарламаны іске қоспай тұрып анықтау мүмкіндігі қалыптасты.

Төртінші нәтиже оқушылардың қателерді өздігінен анықтау қабілетінің дамуымен байланысты болды. Тестілеу кезеңін міндетті оқу әрекеті ретінде енгізу оқушылардың «бағдарлама жұмыс істеді – тапсырма орындалды» деген түсініктен «бағдарламаның нәтижесі әртүрлі жағдайларда дұрыс па?» деген тексеру әрекетіне көшуіне ықпал етті.

Бесінші нәтиже рефлексиялық әрекеттерден көрінді. Сабақ соңындағы қысқа рефлексия барысында оқушылар өз шешімдерінің әлсіз және күшті жақтарын анықтап, алгоритмді жетілдіру жолдарын ұсына бастады.

Сонымен бірге метапәндік тапсырмаларды пәнаралық мазмұнмен байланыстыру оқушылардың алгоритмдік тәсілді басқа оқу жағдайларына тасымалдау мүмкіндігін кеңейтті. Оқушылар математикалық, физикалық немесе күнделікті өмірлік мәселелерді де белгілі бір ретпен орындауға болатын әрекеттер жүйесі ретінде қарастыра бастады.

Осы нәтижелер алгоритмдік ойлауды қалыптастыруда тек бағдарламалау тапсырмаларының санын көбейту жеткіліксіз екенін көрсетеді. Негізгі нәтиже оқушының мәселені шешу стратегиясының өзгеруімен байланысты: мәселені түсіну, оны құрылымдау, жоспарлау, алгоритм құру, тексеру және нәтижеге рефлексия жасау біртұтас оқу әрекетіне айналады.

Зерттеу нәтижелері алгоритмдік ойлаудың қалыптасуын тек пәндік білімнің нәтижесі ретінде қарастырудың жеткіліксіз екенін көрсетеді. Оқушы бағдарламалау тілінің негізгі командаларын меңгергенімен, мәселені өздігінен құрылымдай алмаса, оның алгоритмдік ойлауы толық қалыптасты деп айту қиын.

Осы тұрғыдан метапәндік тәсілдің артықшылығы – оқушының назарын дайын жауаптан оны алу үдерісіне бағыттауында.

Мұғалім оқушыға «дұрыс жауап қандай?» деген сұрақтың орнына «осы шешімге қалай келдің?», «есепті қандай бөліктерге бөлдің?», «алгоритмнің дұрыстығын қалай тексердің?», «басқа тиімді жол бар ма?» деген сұрақтар қою арқылы оқушының ойлау әрекетін тереңдетеді.

Бұл тәсіл мұғалімнің де кәсіби әрекетіне өзгеріс енгізеді. Педагог ақпарат жеткізуші ғана емес, оқушының оқу әрекетін ұйымдастырушы және оның ойлау процесін бағыттаушы ретінде әрекет етеді.

Метапәндік тәсілдің тағы бір ерекшелігі – оның пәнаралық сипаты. Информатикада қалыптасқан алгоритмдік тәсіл математикалық есептерді шешуде, ғылыми зерттеу жүргізуде, тәжірибе жоспарлауда және күнделікті мәселелерді шешуде қолданылуы мүмкін.

Осылайша информатика пәнінің нәтижесі тек цифрлық құралдарды қолдану немесе бағдарлама құру қабілетімен шектелмей, оқушының әмбебап мәселе шешу қабілетін қалыптастыруға бағытталады.

Қорытынды

Информатика сабақтарында метапәндік құзыреттіліктерді дамыту арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастыру – қазіргі білім беру жағдайындағы маңызды әдістемелік бағыттардың бірі.

Жүргізілген педагогикалық-әдістемелік жұмыс нәтижесінде алгоритмдік ойлаудың қалыптасуына мәселені талдау, декомпозиция, жоспарлау, модельдеу, алгоритм құру, тестілеу және рефлексия сияқты метапәндік әрекеттердің жүйелі түрде ықпал ететіні анықталды.

Ұсынылған «Мәселені анықтау – Құрылымдау – Модельдеу – Алгоритмдеу – Тестілеу – Рефлексия» моделі оқушының алгоритмді дайын күйінде қабылдауынан оны өздігінен әзірлеуіне және бағалауына мүмкіндік береді.

Педагогикалық тәжірибе барысында оқушылардың есеп шартын талдауға, күрделі мәселені бөліктерге жіктеуге, алгоритмді модельдеуге, қателерді анықтауға және өз шешімін негіздеуге бағытталған әрекеттері жүйеленді. Сонымен бірге алгоритмдік ойлаудың басқа пәндер мен өмірлік жағдаяттарға тасымалдану мүмкіндігі кеңейді.

Зерттеудің негізгі қорытындысы – алгоритмдік ойлауды тиімді қалыптастыру үшін информатика сабағында бағдарламалау тапсырмаларын орындаумен қатар, оқушының **ойлау әрекетін ұйымдастыруға** бағытталған метапәндік тапсырмалар жүйесін қолдану қажет.

Мұндай тәсіл информатика пәнінің мазмұнын терең меңгертуге ғана емес, оқушының өздігінен шешім қабылдау, мәселені құрылымдау, ақпаратты талдау, өз әрекетін бақылау және нәтижесін бағалау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Сондықтан метапәндік құзыреттіліктерді дамытуға негізделген информатиканы оқыту әдістемесін оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастырудың тиімді педагогикалық тетіктерінің бірі ретінде қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Wing J. M. Computational Thinking. // *Communications of the ACM*. – 2006. – Vol. 49. – No. 3. – P. 33–35.

2. Wing J. M. Computational Thinking and Thinking About Computing. // *Philosophical Transactions of the Royal Society A*. – 2008. – Vol. 366. – P. 3717–3725.

3. Grover S., Pea R. Computational Thinking in K–12: A Review of the State of the Field. // *Educational Researcher*. – 2013. – Vol. 42. – No. 1. – P. 38–43.

4. Shute V. J., Sun C., Asbell-Clarke J. Demystifying Computational Thinking. // *Educational Research Review*. – 2017. – Vol. 22. – P. 142–158.

5. Papert S. *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. – New York: Basic Books, 1980.

6. UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers*. – Paris: UNESCO, 2024.

7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы білім беретін мектептерге арналған информатика пәнінің оқу бағдарламасы.

Миншарипова Дина
Есептеу техникасының арнайы пән оқытушысы
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІН ТАЛДАУ

Жасанды интеллекттің (ЖИ) дамуы механикалық ойлау туралы ежелгі философиялық идеялардан басталды. XVII-XVIII ғасырларда инженерлер алғашқы автоматтарды жасады, ал XIX ғасырда Ада Лавлейс Чарльз Бэббидждің аналитикалық машинасының алғашқы бағдарламасын жасады, бұл компьютерлер тек математикалық есептерді шеше алмайды деген болжамдады.

Серпіліс 1950 жылы Алан Тьюринг машиналардың интеллектісін бағалау үшін тест ұсынған кезде болды. 1952 жылы Артур Самуил тәжірибеден үйренуге қабілетті бағдарлама жасаса, ал 1956 жылы Дартмут колледжіндегі конференцияда "жасанды интеллект"термині енгізілді.

1960-1970 жылдар General Problem Solver сияқты алғашқы ЖИ бағдарламаларының құрылуымен ерекшеленді, бірақ алғашқы "ЖИ қысын" (1974-1980) тудырған техникалық шектеулерге байланысты даму баяулады. 1980 жылдары қызығушылықтың жануын сараптамалық жүйелер, сондай-ақ машиналық оқытудың (МО) дамуы қамтамасыз етті. Бұл деректерді талдауға және нақты бағдарламалаусыз заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

ЖИ адам интеллектін қажет ететін тапсырмаларды орындай алатын жүйелерді құруға бағытталған технологиялар мен әдістердің кең ауқымын қамтиды. Жасанды интеллекттің негізгі компоненттері машиналық оқыту (МО), терең оқыту (ТО) және деректерді өңдеу.

Машиналық оқыту - бұл деректерді талдау және заңдылықтарды анықтау үшін алгоритмдерді қолданатын ЖИ жиынтығы, бұл жүйелерге нақты бағдарламалаусыз тәжірибе негізінде өздігінен білім алуға мүмкіндік береді. Қолданба мысалдарына деректерді болжау, жіктеу және кластерлеу жатады [1, 2].

Терең оқыту - бұл адам миының құрылымынан шабыттанған көп қабатты нейрондық желілерді қолданумен сипатталатын МО жиынтығы. Бұл желілер шикі деректерден күрделі белгілерді автоматты түрде алуға қабілетті, бұл go-ны компьютерлік көру, табиғи тілді өңдеу және сөйлеуді тану тапсырмаларында әсіресе тиімді етеді.

Деректерді өңдеу деректерді жинауды, тазалауды, түрлендіруді және оларды МО және ТО модельдерінде қолдануға дайындау үшін талдауды қамтиды. Деректерді сапалы өңдеу өте маңызды, өйткені модельдердің дәлдігі мен сенімділігі оған байланысты. Деректерді өңдеу әдістеріне қалыпқа келтіру, категориялық белгілерді кодтау және сыныпты теңестіру кіреді.

Міне, машиналық оқытуды (МО), терең оқытуды (ТО) және деректерді өңдеуді салыстыратын кестесі (1-кесте):

1- кесте. Жасанды интеллекттің негізгі компоненттері

Критерий	Машиналық оқыту	Терең оқыту	Деректерді өңдеу
Анықтама	Мәліметтердегі заңдылықтарды анықтау үшін алгоритмдерді қолданатын ЖИ бөлімі	Автоматты оқыту үшін көп қабатты нейрондық желілерді қолданатын ТО кіші бөлімі	Деректерді дайындау, тазарту және түрлендіру процесі
Әдістері	Сызықтық регрессия, шешім ағаштары, SVM, кездейсоқ орман	Конволюциялық нейрондық желілер (CNN), қайталанатын нейрондық желілер (NN), трансформаторлар	Деректерді тазарту, қалыпқа келтіру, кодтау, сыныпты теңестіру

Деректерге тәуел	Шағын деректер жиынтығында жұмыс істей алады	Оқыту үшін үлкен көлемдегі деректер қажет	МО және МО-ға дайындау үшін деректерді өңдейді
Дәлдік	Орташа (алгоритмнің сапасына байланысты)	Жоғары (әсіресе қиын тапсырмалар үшін)	МО және go дәлдігіне әсер етеді, бірақ өзі болжамайды
Интерпрета-ция	Жоғары (көптеген МО модельдерін түсіндіруге болады)	Төмен (нейрондық желілер көбінесе "қара жәшік" ретінде жұмыс істейді)	Деректердің интерпретациясы өңдеу әдісіне байланысты
Есептеу ресурста	Төмен немесе орташа (модельге байланысты)	Жоғары (қуатты графикалық процессорлар қажет - GPU)	Орташа (деректердің көлемі мен күрделілігіне байланысты)
Қолдану	Қаржы, медицина, маркетинг, киберқауіпсіздік	Компьютерлік көру, сөйлеуді өңдеу, табиғи тілді өңдеу	МО және ТО барлық салалары үшін деректерді дайындау

Машиналық оқыту (МО) және терең оқыту (ТО) бірқатар ұқсастықтарға ие:

- *Жасанды интеллектке жату.* Бұл екі әдіс те жасанды интеллекттің ішкі жиындары болып табылады, олар деректерден үйренуге және болжам жасауға немесе нақты бағдарламалаусыз шешім қабылдауға қабілетті жүйелерді құруға бағытталған;

- *Статистикалық әдістерді қолдану.* МО және ТО деректерді талдау және заңдылықтарды анықтау үшін статистикалық тәсілдерді қолданады, бұл модельдерге мысалдар негізінде білім алуға және уақыт өте келе болжамдарын жақсартуға мүмкіндік береді;

- *Деректер сапасына тәуелділік.* МО және ТО тиімділігі пайдаланылатын деректердің сапасы мен көлеміне байланысты. Деректер неғұрлым репрезентативті және таза болса, модельдердің нәтижелері соғұрлым дәл және сенімді болады;

- *Тапсырмаларды автоматтандырудың жалпы мақсаты* - бұл екі тәсіл де үлгіні тану, табиғи тілді өңдеу және шешім қабылдау сияқты дәстүрлі түрде адам интеллектін қажет ететін тапсырмаларды автоматтандыруға бағытталған.

Қаржы секторы ЖИ-ді де қолданады. ЦентрКредит Банкі клиенттердің төлем қабілеттілігін бағалау үшін нейрондық желілік модельдер жасады, бұл проблемалық несиелер санын азайтып, жұмыс тиімділігін арттырды. Жасанды интеллект процестерді автоматтандыруға, алаяқтықтың алдын алуға және тұтынушы қызметін жақсартуға көмектеседі [3-4].

Қазақстан компаниялары деректерді талдау, сұранысты болжау және бизнес-процестерді оңтайландыру үшін терең оқытуды қолданады. Astana IT University ЖИ және оның бизнес-қолданылуы саласында мамандар даярлайды. 2025 жылы АИ саммитінде француз ғалымы Ян Лекун жоғары бағалаған қазақ тілінің kazllm - моделі жобасы халықаралық тануға ие болды.

2020 жылдан бастап жасанды интеллект алға айтарлықтай қадамдар жасады. 2022 жылы OpenAI генеративті модельдердің мүмкіндіктеріне назар аударған ChatGPT ұсынды. Алайда, жасанды интеллекттің одан әрі дамуы жаңа тәсілдерді қажет ететін масштабтау проблемаларына тап болады.

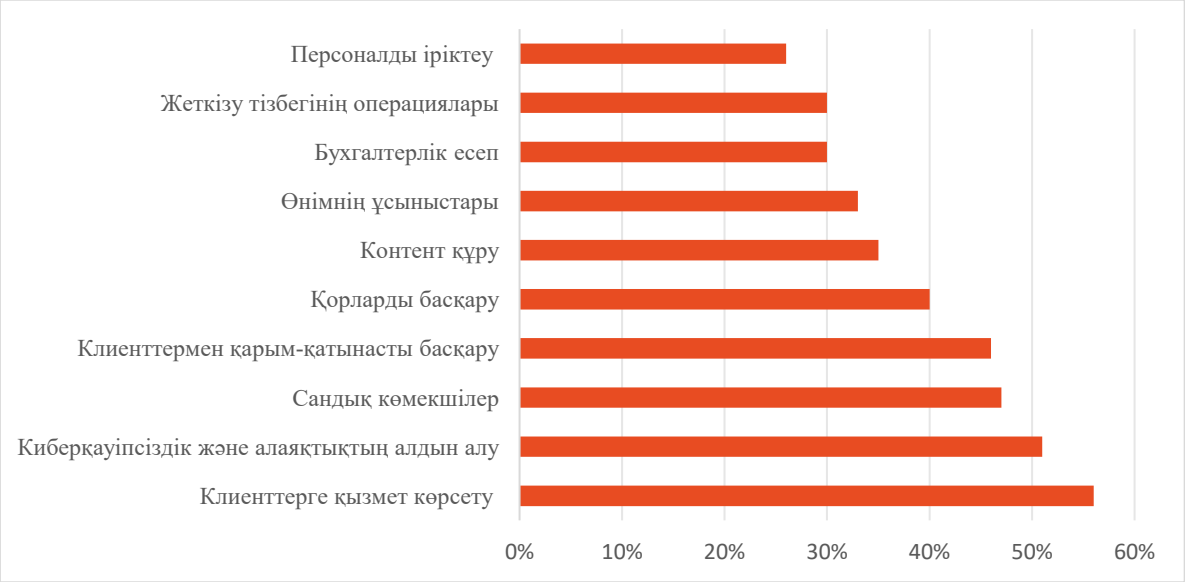
Технологияның өсуімен оларды реттеу қажеттілігі туындайды. 2024 жылы ЕО жасанды интеллект туралы ережені қабылдады, ол ЖИ қолдану қаупінің деңгейіне байланысты нормативтік талаптарды белгілейді.

Exploding Topics сайтында ұсынылған мәліметтерге сәйкес, 2024 жылы дүние жүзіндегі компаниялардың 40% - ы жасанды интеллект технологияларын өз қызметіне енгізді. Сонымен қатар, ұйымдардың 42% - ы ЖИ қолдану мүмкіндіктерін зерттейді, бұл жиынтықта компаниялардың 82% - дан астамы ЖИ-ны қолдануды немесе енгізуді қарастыруды білдіреді.

Айта кету керек, ЖИ енгізу деңгейі аймаққа байланысты өзгереді. Үндістанда компаниялардың 59%-ы ЖИ қолданады, Біріккен Араб Әмірліктерінде - 58%, ал Сингапурда

- 53%. Сонымен бірге, АҚШ-та компаниялардың тек 33% - ы өз қызметінде ЖИ пайдаланады [5-8].

Бизнесте жасанды интеллектті пайдаланудың негізгі бағыттары (1-сурет).

1 - сурет. Компаниялардың ЖИ қолдануының ең көп таралған әдістері [10]

Бұл деректер ЖИ-нің іскерлік қызметтің әртүрлі аспектілерінде өсіп келе жатқан маңыздылығын және компанияларды жаңа технологиялық шындыққа бейімдеу қажеттілігін көрсетеді.

ЖИ-тің заманауи технологиялары экономиканы цифрландыруда және ұлттық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. 2 - суретте көрсетілгендей, 2024 жылы Астана Times жариялаған есепке сәйкес, Қазақстан әлемнің 174 елі арасында ЖИ-ге дайындық рейтингінде 48-ші орынға ие болды.

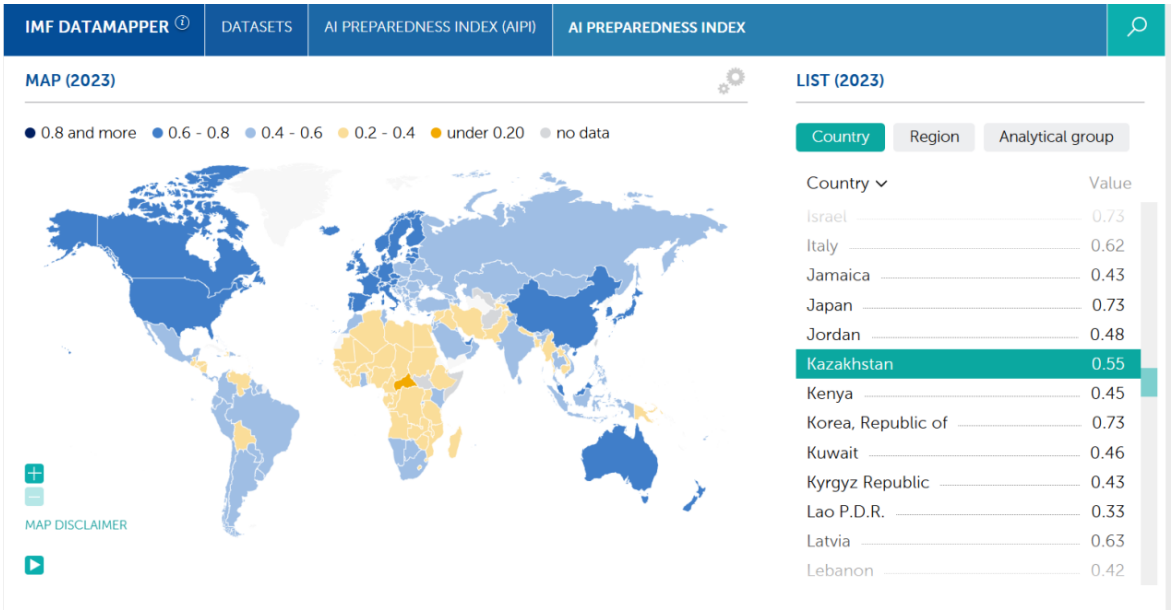
2- сурет. Орталық Азия және Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің ЖИ енгізуге дайындығы бойынша рейтингі [9]

Бұл көрсеткіш елдің цифрлық трансформация және озық технологияларды енгізу саласындағы елеулі ілгерілеуін айғақтайды [11].

Oxford Insights жүргізген зерттеу елдерді бірнеше критерийлер бойынша бағалайды: деректерге қол жеткізу, цифрлық инфрақұрылым, зерттеуге инвестициялар және кадрлар. Қазақстан 0,55 балл алды, бұл оған Орталық Азия елдерінің көпшілігінен озып, Ресей (47-

орын, 0,56 балл) және Түркия (45-орын, 0,57 балл) сияқты мемлекеттердің деңгейіне жақындауға мүмкіндік берді.

-суретте Қазақстан цифрландыру және технологиялық инфрақұрылымға инвестициялар саласындағы дәйекті мемлекеттік саясатқа негізделген ЖИ-ге дайындық деңгейі бойынша өңірде көшбасшы позицияларды көрсетуде [12].

3 - сурет. ЖИ дайындық индексі [44]

Қазақстанның ЖИ-ге дайындығының өсуінің негізгі драйверлері:

- Мемлекеттік бастамалар. "Цифрлық Қазақстан" сияқты цифрлық трансформация бағдарламалары экономиканың түрлі секторларында ЖИ енгізуді ынталандырады.

- Кадрлық әлеуетті дамыту. Қазақстанда университеттерде жасанды интеллект және машиналық оқыту бойынша білім беру бағдарламалары белсенді енгізілуде, сондай-ақ мамандандырылған зерттеу орталықтары құрылуда.

- Инфрақұрылымға инвестициялар. Елде Astana Hub сияқты ЖИ саласындағы стартаптар үшін технопарктер мен инкубаторлар құрылуда.

Жасанды интеллектке дайындықтың әлемдік рейтингінде 48 - ші орынға ие бола отырып, Қазақстан осы саладағы технологияларды одан әрі дамыту үшін жоғары әлеует көрсетіп отыр. Әлемдік деңгейге жету цифрлық инфрақұрылымды жетілдіруді және инвестициялар тартуды ғана емес, сонымен қатар зерттеу бастамаларын, оның ішінде машиналық және терең оқыту саласында белсенді дамытуды талап етеді. Жасанды интеллектті сәтті енгізудің маңызды аспектісі деректермен жұмыс істеу болып табылады (2 - кесте), өйткені оларды сапалы өңдеу жасалған модельдердің тиімділігі мен дәлдігіне тікелей әсер етеді. Бұл процестің негізгі кезеңдеріне мыналар жатады.

2-кесте. Деректерді өңдеу кезеңдері

Деректерді өңдеу кезеңі	Сипаттама	Әдістер мен құралдар	Мысал
1	2	4	5
Деректерді жинау	деректердің толықтығы мен дұрыстығын қамтамасыз ету үшін әртүрлі көздерден (дерекқорлар, файлдар, веб-ресурстар, сенсорлар) ақпарат алу.	SQL, Python (pandas, requests, BeautifulSoup), Apache Kafka.	Олардың қанағаттанушылығын талдау үшін сайттар мен әлеуметтік желілерден клиенттердің пікірлерін жинау.

Деректерді тазарту	көшірмелерді жою, қателерді түзету, шуды жою және модельдердің дәлдігін жақсарту үшін жетіспейтін мәндерді толтыру.	Python (pandas, NumPy), OpenRefine, Trifacta.	Медициналық жазбалары бар датасеттегі өткізіп алған мәндерді толтыру.
Деректерді біріктіру	модельдердің ақпараттылығы мен сапасын арттыру үшін әртүрлі көздерден алынған деректерді бір жиынтыққа біріктіру.	SQL (JOIN), Python (pandas.merge), ETL-пайплайны (Airflow, Talend).	Несиелік скоринг үшін CRM және қаржылық операциялардан клиенттер туралы мәліметтерді біріктіру.
Деректерді түрл	деректерді ыңғайлы форматқа келтіру үшін категориялық айнымалыларды қалыпқа келтіру, біріктіру, масштабтау және кодтау.	Scikit-learn (LabelEncoder,StandardScaler), TensorFlow, PyTorch.	Категориялық деректерді (мысалы,тұрғылықты қалалар) сандық форматқа түрлендіру.
Сыныпты теңест	Модель сапасын жақсарту үшін деректердегі сынып теңгерімсіздігін жою.	Oversampling (SMOTE), Undersampling, Class Weighing.	Алаяқтық сирек кездесетін алаяқтық транзакциялар туралы деректерді теңестіру.
Деректерді бөлу	Деректерді оқыту, тест және валидация үлгілеріне бөлу.	train_test_split (Scikit-learn), K-fold cross-validation.	80/20 пропорциясында жылжымайтын мүлік бағасын болжау үшін dataset бөлу.
Талдау және визуализация	Деректер құрылымын талдау, тәуелділіктерді, ауытқуларды анықтау.	Matplotlib, Seaborn, Power BI, Tableau	Банк секторындағы клиенттердің кірістерін бөлуді визуализациялау.

Деректерді мұқият өңдеу модельдердің дәлдігін жақсартады және машиналық және терең оқытуды тиімдірек қолдануға мүмкіндік береді.

Деректерді өңдеу модельдердің дәлдігі мен тиімділігін арттыра отырып, машиналық оқытуда шешуші рөл атқарады. Категориялық деректерді масштабтау, қалыпқа келтіру және кодтау маңызды кезеңдер болып табылады.

Масштабтау және қалыпқа келтіру сандық деректерді бір масштабқа келтіруге көмектеседі, бұл әсіресе мәндер диапазонына сезімтал алгоритмдер үшін маңызды:

- *Масштабтау (Standardization)* — деректерді орташа мән 0, ал стандартты ауытқу 1 болатындай етіп түрлендіреді, бұл модельді оқытуды тездетеді.

- *Қалыпқа келтіру (Normalization)* — мәндерді берілген диапазонға әкеледі (әдетте 0-1 немесе-1–1), әртүрлі өлшем бірліктерінде пайдалы [13].

Бұл әдістер алгоритмдердің конвергенциясын және болжамдардың дәлдігін жақсартады. Мысалы, градиентті түсіру кезінде деректерді қалыпқа келтіру модельді оқытуды тездетеді.

Категориялық деректерді кодтау қажет, өйткені көптеген Алгоритмдер тек сандармен жұмыс істейді. Негізгі әдістер:

- Label Encoding - әр санатқа бірегей Сан тағайындайды, бірақ жалған тәртіп жасай алады.

- H-Hot Encoding - Тапсырыс мәселесін қоспағанда, бірақ деректер көлемін ұлғайта отырып, екілік айнымалылар түрінде санаттарды ұсынады.

- Impact Encoding(эффектілерді кодтау) - санаттарды мақсатты айнымалыға негізделген статистикамен алмастырады, көптеген санаттар үшін пайдалы.

Кодтау әдісін таңдау деректер түріне және тапсырмаға байланысты. Мысалы, белгілер арасындағы қашықтыққа сезімтал алгоритмдер үшін One-Hot Encoding қолданған дұрыс.

Санаттарды масштабтау, қалыпқа келтіру және дұрыс кодтау арқылы деректерді мұқият өңдеу машиналық оқытудың дәлірек және сенімді модельдерін жасауға ықпал етеді.

Қазақстанда медицина, қаржы және маркетингті қоса алғанда, әртүрлі салаларда деректерді өңдеу технологияларын белсенді енгізу байқалады. Төменде осы тенденцияларды көрсететін негізгі жаңалықтар мен бастамалар берілген:

- Медициналық деректерді стандарттау. 2023 жылғы наурызда ҚР Денсаулық сақтау министрлігі цифрлық денсаулық сақтаудағы олардың сапасы мен қауіпсіздігін арттыру үшін дербес медициналық деректерді өңдеу ережелерін жаңартты.

- Медициналық ақпараттық жүйелермен интеграциясы. 2023 жылдың қазан айынан бастап пациенттерді ақпараттандыруды және деректерді қорғауды қамтамасыз ететін қол жеткізуді бақылау қызметтерімен медициналық ақпараттық жүйелерді интеграциялау басталды.

- Open Banking-ті дамыту. 2023 жылы ҚР Ұлттық Банкі мен Қаржы нарығын реттеу агенттігі қаржы секторын цифрлық трансформациялау және тұтынушылардың құқықтарын қорғау үшін Open banking (2023-2025) тұжырымдамасын бекітті.

- Halyk Bank деректер фабрикасы. 2021 жылдың шілдесінде банк тәуекелдерді бағалауды жақсарту, алаяқтықпен күресу және банк процестерін оңтайландыру үшін "деректер фабрикасы" жобасын іске қосты.

Бұл мысалдар тиімділікті, қауіпсіздікті және тұтынушыға бағдарлануды арттыруға ықпал ете отырып, Қазақстанның негізгі салаларында деректерді өңдеу технологияларының қарқынды дамуы мен интеграциясын көрсетеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. История и развитие искусственного интеллекта: от зарождения идеи до массового внедрения (2025). (Электрондық ресурс). - URL: https://serverflow.ru/blog/stati/istoriya-i-razvitie-iskusstvennogo-intellekta-ot-zarozhdeniya-idei-do-massovogo-vnedreniya/ (жүгінген күні: 15.05.2025).

2. Фабрика данных в крупнейшем банке Казахстана - Halyk Bank (2021) - Profit.kz. (Электрондық ресурс). - URL: https://profit.kz/news/62201/Fabrika-dannih-v-krupnejshem-banke-Kazahstana-Halyk-Bank/ (жүгінген күні: 19.02.2025).

3. Банк ЦентрКредит рассказал, как использует искусственный интеллект (2024) - Bizmedia - URL: https://bizmedia.kz/2024-10-30-bank-czentrkredit-rasskazal-kak-ispolzuet-iskusstvennyj-intellekt/ (жүгінген күні: 19.02.2025).

4. «Генеративный ИИ повышает нашу конкурентоспособность через развитие клиентоцентричности». Интервью с CDO Банк ЦентрКредит о влиянии искусственного интеллекта в банковской сфере (2024) - Digital Business - URL: https://digitalbusiness.kz/2024-12-12/cdo-bank-tsentrkredit-o-vliyanii-iskusstvennogo-intellekta-v-bankovskoy-sfere/ (жүгінген күні: 02.03.2025).

5. Ян Лекун высоко оценил казахстанский проект KazLLM на саммите по ИИ в Париже (2025) - Digital Business - URL: https://digitalbusiness.kz/2025-02-10/yan-lekun-visoko-otsenil-kazahstanskiy-proekt-kazllm-na-sammite-po-ii-v-parizhe/ (жүгінген күні: 19.02.2025).

6. Nvidia и бум искусственного интеллекта сталкиваются с проблемой масштабирования - FINANCIAL TIMES - URL: https://www.ft.com/content/f24ba8d5-4c33-47ef-a91e-8f76340b08c4? (жүгінген күні: 19.02.2025).

7. Довели до ума: какой закон об искусственном интеллекте приняли в Европе (2024) - forbes - URL: https://www.forbes.ru/tekhnologii/508210-doveli-do-uma-kakoj-zakon-ob-iskusstvennom-intellekte-prinali-v-evrope (жүгінген күні: 21.02.2025).

8. ГЕТЬМАН А.И., ГОРЮНОВ М.Н., МАЦКЕВИЧ А.Г., РЫБОЛОВЛЕВ Д.А., НИКОЛЬСКАЯ А.Г. Применение глубокого обучения для обнаружения компьютерных атак в сетевом трафике. Труды Института системного программирования РАН. 2023 - 35(4) - стр.65-92. https://doi.org/10.15514/ISPRAS-2023-35(4)-3

Садулла Бабажан Бақытжанұлы
Алғашқы әскери және технологиялық дайындық пәнінің оқытушысы,
«Гуманитарлық пәндер» бөлімшесі
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

АЛҒАШҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ РӨЛІ

Аңдатпа. Мақалада алғашқы әскери дайындықтың жастар тәрбиесіндегі орны мен маңызы қарастырылады. Пәннің білім алушылар бойында отансүйгіштік, азаматтық жауапкершілік, тәртіп, ерік-жігер, дене дайындығы және төтенше жағдайларда дұрыс әрекет ету дағдыларын қалыптастырудағы тәрбиелік әлеуеті талданады. Сонымен қатар алғашқы әскери және технологиялық дайындықтың қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі, әскери-патриоттық тәрбиемен байланысы, практикалық сабақтардың тиімділігі және пәнді заманауи талаптарға сай ұйымдастыру жолдары сипатталады.

Түйін сөздер: алғашқы әскери дайындық, жастар тәрбиесі, патриотизм, азаматтық жауапкершілік, тәртіп, өмір қауіпсіздігі, әскери-патриоттық тәрбие, технологиялық дайындық.

Қазіргі қоғамда жастар тәрбиесі мемлекеттің тұрақты дамуы мен ұлттық қауіпсіздігінің маңызды негіздерінің бірі болып саналады. Жас ұрпақтың бойында отансүйгіштік сезімді, азаматтық жауапкершілікті, тәртіпті, ерік-жігерді және өмір қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастыру білім беру жүйесінің басты міндеттеріне жатады. Осы тұрғыдан алғанда алғашқы әскери дайындық пәні тек әскери білім берумен шектелмей, оқушының тұлғалық дамуына, азаматтық көзқарасының қалыптасуына және қоғам алдындағы борышын түсінуіне ықпал ететін маңызды тәрбие құралы болып табылады [1; 2].

Алғашқы әскери дайындық қазіргі білім беру жүйесінде «Алғашқы әскери және технологиялық дайындық» атауымен оқытылады. Пән мазмұны әскери іс негіздерімен қатар технологиялық дайындық, азаматтық қорғаныс, төтенше жағдайларда әрекет ету, алғашқы медициналық көмек және қауіпсіздік мәдениеті сияқты бағыттарды қамтиды [3; 4]. Бұл пән жастарды Қазақстан Республикасын қорғауға дайын болуға, заңды құрметтеуге, ұжымдық жауапкершілікті сезінуге және нақты жағдайда дұрыс шешім қабылдауға тәрбиелейді.

Зерттеудің мақсаты – алғашқы әскери дайындықтың жастар тәрбиесіндегі рөлін анықтау, оның патриоттық, азаматтық, адамгершілік және практикалық тәрбиемен байланысын талдау. Осы мақсатқа жету үшін пәннің мазмұны, тәрбиелік бағыттары, жастардың тұлғалық қасиеттеріне әсері және оқу-тәрбие процесін жетілдіру жолдары қарастырылды.

Мақаланы дайындау барысында нормативтік құжаттарды талдау, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге шолу, салыстырмалы талдау, педагогикалық бақылау және қорытындылау әдістері қолданылды. Тақырыпты ашу үшін пән мазмұнының тәрбиелік мүмкіндіктері, практикалық сабақтардың оқушы тұлғасына ықпалы және әскери-патриоттық тәрбиенің қазіргі білім беру жүйесіндегі орны қарастырылды.

Зерттеу логикасы пәнді үш қырынан талдауға негізделді: біріншіден, алғашқы әскери дайындықтың патриоттық және азаматтық тәрбиеге ықпалы; екіншіден, өмір қауіпсіздігі мен практикалық дағдыларды қалыптастырудағы рөлі; үшіншіден, технологиялық дайындық арқылы оқушының заманауи құзыреттерін дамыту мүмкіндігі.

Алғашқы әскери дайындықтың ең маңызды қызметі – жасөспірімдердің бойында Отанға деген құрмет пен жауапкершілік сезімін қалыптастыру. Отаншылдық тек ұран немесе мерекелік шаралармен шектелмейді; ол өз елінің тарихын, заңын, рәміздерін, мемлекеттік

мүддесін құрметтеу, бейбіт өмірдің қадірін түсіну және қажет болған жағдайда ел қауіпсіздігіне үлес қосуға дайын болу арқылы көрінеді [5; 6].

Пән оқушыларға Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері, әскери қызметтің мәні, әскери ант, әскери жарғылар, азаматтың құқықтары мен міндеттері туралы түсінік береді. Бұл білім жастардың құқықтық сауаттылығын арттырып, мемлекетті қорғаудың әр азамат үшін маңызды парыз екенін ұғындырады [1]. Сондықтан алғашқы әскери дайындық құқықтық тәрбие мен патриоттық тәрбиені байланыстыратын пәндердің бірі болып табылады.

Жастар тәрбиесінде тәртіп пен жауапкершіліктің орны ерекше. Алғашқы әскери дайындық сабағында оқушы белгіленген киім үлгісін сақтауға, нұсқауды мұқият орындауға, қауіпсіздік ережелерін бұзбауға, уақытында келуге және ұжыммен үйлесімді әрекет етуге дағдыланады. Бұл қасиеттер әскери салада ғана емес, күнделікті өмірде, болашақ кәсіби қызметте және қоғамдық қатынаста да қажет.

Азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру

Азаматтық жауапкершілік – жастар тәрбиесінің негізгі көрсеткіштерінің бірі. Алғашқы әскери дайындық пәні білім алушыны тек әскери қызметке дайындап қана қоймай, оны қоғам мүшесі ретінде ойлауға үйретеді. Сабақ барысында мемлекет, заң, қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, азаматтық қорғаныс, төтенше жағдайлар, алғашқы көмек секілді ұғымдар өзара байланыста түсіндіріледі.

Азаматтарды әскери-патриоттық тәрбиелеу қағидаларында патриотизмді, Отанды қорғауға дайындықты және қажетті білім мен дағдыларды қалыптастыру жүйелі қызмет ретінде қарастырылады [7]. Осы тұрғыдан пән жастардың бойында «менің қауіпсіздігім – қоғам қауіпсіздігімен байланысты» деген түсінікті орнықтырады. Бұл түсінік өскелең ұрпақты бейқамдық пен немқұрайдылықтан сақтап, белсенді азаматтық ұстанымға жетелейді.

Ел қорғау ұғымы әскери қызметпен ғана шектелмейді. Ол бейбіт өмірде заңды сақтау, төтенше жағдайда көмек көрсету, қоғамдық тәртіпті құрметтеу, ортақ мүлікті қорғау және қоғам игілігіне қызмет ету арқылы да көрінеді. Сондықтан алғашқы әскери дайындық жастардың әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға мүмкіндік береді.

Өмір қауіпсіздігі және практикалық дағдылар

Алғашқы әскери дайындықтың маңызды бағыты – өмір қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастыру. Табиғи апаттар, өрт, жол-көлік оқиғалары, жарақат алу және төтенше жағдайлар кез келген ортада туындауы мүмкін. Мұндай жағдайда әр азаматтың сабыр сақтап, дұрыс әрекет етуі маңызды. Пән аясында оқушылар алғашқы медициналық көмек көрсету, қорғаныс құралдарын пайдалану, қауіпті аймақтан шығу, дабыл белгілерін білу және қауіпсіздік техникасын сақтау сияқты практикалық дағдыларды меңгереді [4].

Практикалық сабақтар теориялық білімді нақты әрекетпен байланыстырады. Мысалы, жарақат алған адамға алғашқы көмек көрсету, компаспен бағыт табу, саптық пәрмендерді орындау, қорғаныс құралдарын дұрыс пайдалану оқушыны өзіне сенімді болуға үйретеді. Мұндай дағдылар тек сабақ барысында емес, өмірлік жағдайда да қажет болуы мүмкін.

Дене дайындығы да жастар тәрбиесінің маңызды бөлігі болып табылады. Денсаулығы мықты, шыдамды, қозғалыс белсенділігі қалыптасқан жас адам қиындыққа төзімді келеді. Әскери дайындық элементтері оқушылардың күшін, төзімділігін, шапшаңдығын және ерік-жігерін дамытуға ықпал етеді.

Тәрбиелік жағдаяттар арқылы оқыту

Пәннің тәрбиелік әсерін күшейтудің тиімді жолдарының бірі – жағдаяттық тапсырмалар қолдану. Мысалы, «төтенше жағдай кезіндегі әрекет» тапсырмасында оқушылар шартты қауіп кезінде қауіпсіз аймақты анықтап, алғашқы көмек көрсету ретін түсіндіреді. Бұл жұмыс жауапкершілік пен шұғыл шешім қабылдау қабілетін дамытады.

«Командалық тапсырма» кезінде әр оқушының рөлі нақты белгіленеді: біреуі топ жетекшісі, екіншісі бақылаушы, үшіншісі байланысшы, төртіншісі көмек көрсетуші міндетін атқарады. Бір оқушының қателігі бүкіл топ нәтижесіне әсер ететінін түсіну арқылы білім алушылар тәртіптің ұжымдық маңызын сезінеді.

«Азаматтық ұстаным» тақырыбында оқушылар «Елге қызмет ету тек әскери міндетпен шектеле ме?» деген проблемалық сұрақты талқылайды. Олар қорғаныс, еңбек, білім, қоғамдық тәртіп және еріктілік арқылы елге қызмет етудің жолдарын дәлелдейді. Мұндай тапсырмалар пән мазмұнын өмірмен байланыстырады.

Технологиялық дайындық және заманауи талап

Қазіргі білім беру жүйесінде алғашқы әскери дайындықтың технологиялық мазмұны күшейіп келеді. Қауіпсіздік саласы цифрлық технологиялармен, байланыс құралдарымен, навигациялық жүйелермен, робототехникамен және ақпараттық қауіпсіздікпен тығыз байланысты. Сондықтан пәннің технологиялық бағыты жастардың заманауи құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді [3; 4].

Технологиялық дайындық оқушының логикалық ойлауын, техникалық сауатын және жағдайды талдау қабілетін дамытады. Карта және бағдарлау, байланыс құралдары, төтенше жағдайдағы ақпарат алмасу, робототехника элементтері сияқты тақырыптар оқушыға қауіпсіздік мәдениетін жаңа деңгейде түсінуге көмектеседі.

Бұл бағыт жастардың кәсіби бағдарын да кеңейтеді. Әскери қызмет, құтқару қызметі, инженерлік бағыт, ақпараттық технологиялар, байланыс, медицина және қауіпсіздік салаларына қызығушылық танытқан оқушылар үшін алғашқы әскери және технологиялық дайындық болашақ мамандық таңдауға ықпал етуі мүмкін.

Пәнді тиімді ұйымдастыру жолдары

Алғашқы әскери дайындықты тиімді оқыту үшін сабақ мазмұны тек теориялық түсіндірумен шектелмеуі керек. Рөлдік сабақтар, қауіпсіздік квестері, топтық тапсырмалар, бейнематериалдар, практикалық тренингтер және әскери-патриоттық іс-шаралар оқушының пәнге қызығушылығын арттырады.

Мұғалім әр сабақта тақырыптың өмірлік мәнін көрсетуі қажет. Мысалы, саптық дайындық тәртіп пен үйлесімділікті, алғашқы көмек адам өміріне жауапкершілікті, азаматтық қорғаныс қауіп кезінде сабыр сақтауды, технологиялық дайындық нақты ақпаратпен жұмыс істеуді үйретеді.

Сабақ соңында рефлексия жүргізу де маңызды. «Бүгін қандай жауапкершілікті түсіндім?», «Қандай дағдыны өмірде қолдана аламын?», «Топпен жұмыс барысында қандай қиындық кездесті?» деген сұрақтар оқушының алған білімін тәрбиелік нәтижемен байланыстырады.

Талдау нәтижесі алғашқы әскери дайындық пәнінің жастар тәрбиесінде кешенді рөл атқаратынын көрсетті. Біріншіден, пән оқушының бойында Отанға құрмет, заңға бағыну және азаматтық парызды сезіну сияқты құндылықтарды қалыптастырады. Екіншіден, сабақтар тәртіп, жинақылық, уақытты бағалау, тапсырманы дәл орындау және ұжыммен әрекет ету дағдыларын дамытады.

Үшіншіден, пән өмір қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастырады. Алғашқы көмек, азаматтық қорғаныс, төтенше жағдайдағы әрекет, дене дайындығы және практикалық жаттығулар оқушының нақты жағдайда дұрыс шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Төртіншіден, технологиялық дайындық жастардың техникалық сауатын арттырып, заманауи қауіпсіздік талаптарын түсінуге көмектеседі.

Демек, алғашқы әскери дайындықты тек әскери терминдерді үйрететін пән ретінде қабылдау дұрыс емес. Ол оқушыны ішкі жауапкершілікке, белсенді азаматтық ұстанымға, ұжымдық мәдениетке және қауіпсіздікке саналы қарауға тәрбиелейтін кешенді педагогикалық құрал болып табылады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, алғашқы әскери дайындық жастар тәрбиесінде маңызды орын алады. Бұл пән оқушыларға әскери білім берумен қатар, олардың бойында отансүйгіштік, азаматтық жауапкершілік, тәртіп, табандылық, өмір қауіпсіздігі мәдениеті және ұжымдық әрекет дағдыларын қалыптастырады. Сондықтан алғашқы әскери дайындықты жас ұрпақты елін

құрметтейтін, заңды сыйлайтын, қиындыққа төзімді және қоғамға пайдалы азамат етіп тәрбиелейтін кешенді тәрбие жүйесі ретінде қарастыру қажет.

Пәннің тиімділігі мұғалімнің әдістемелік шеберлігіне, оқу-материалдық базаның сапасына, практикалық сабақтардың жүйелілігіне және тәрбиелік жұмыстың өмірмен байланысына тәуелді. Егер сабақ мазмұны нақты жағдайлармен, заманауи технологиялармен, әскери-патриоттық іс-шаралармен және оқушының жеке тәжірибесімен ұштасса, оның тәрбиелік ықпалы әлдеқайда жоғары болады.

Алғашқы әскери дайындықтың басты нәтижесі – тек әскери ұғымдарды меңгерген оқушы емес, өз Отанын қадірлейтін, қауіпсіздікке жауапкершілікпен қарайтын, тәртіпті, батыл, саналы әрі белсенді азамат қалыптастыру. Ел болашағы жастардың санасына, мінезіне және жауапкершілігіне байланысты болғандықтан, бұл пәннің тәрбиелік мәні әрқашан өзекті болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Заңы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000561 (қаралған күні: 26.05.2026).

2. Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 12 шілдедегі № 347 «Бастапқы әскери дайындық қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015725 (қаралған күні: 26.05.2026).

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 21 сәуірдегі № 154 бұйрығы. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы». URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000020456 (қаралған күні: 26.05.2026).

4. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. «Алғашқы әскери және технологиялық дайындық» пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдама. – Астана, 2017. – 122 б.

РОЛЬ НАЧАЛЬНОЙ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматриваются роль и значение начальной военной подготовки в воспитании молодежи. Анализируется воспитательный потенциал предмета в формировании патриотизма, гражданской ответственности, дисциплины, силы воли, физической подготовки и навыков правильного поведения в чрезвычайных ситуациях. Также раскрываются связь начальной военной и технологической подготовки с военно-патриотическим воспитанием, значение практических занятий и пути эффективной организации предмета.

Ключевые слова: начальная военная подготовка, воспитание молодежи, патриотизм, гражданская ответственность, дисциплина, безопасность жизнедеятельности, военно-патриотическое воспитание, технологическая подготовка.

THE ROLE OF BASIC MILITARY TRAINING IN YOUTH UPBRINGING AND DEVELOPMENT

Abstract. This article examines the role and importance of initial military training in youth education. It analyzes the educational potential of the subject in developing patriotism, civic responsibility, discipline, willpower, physical readiness, and emergency response skills. The paper also discusses the connection between initial military and technological training and military-patriotic education, the importance of practical lessons, and effective ways to organize the subject in educational institutions.

Keywords: initial military training, youth education, patriotism, civic responsibility, discipline, life safety, military-patriotic education, technological training.

Сайдуллаева Сайда Абдурашитқызы
География пәнінің оқытушысы, магистр
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан облысы, Түркістан қаласы

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА САЯСИ-ГЕОГРАФИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Саяси-географиялық білім берудің теориялық негіздері педагогикалық ғылым, геосаясат, аймақтану және халықаралық қатынастар теориясы секілді пәнаралық бағыттарды қамтиды. Бұл салада келесі теориялық тұжырымдамалар негізгі әдіснамалық тірек бола алады:

1. Геосаяси мектептер мен теориялар:

Классикалық геосаясат өкілдерінің (Г. Маккиндер, Н. Спайкман, К. Хаусхофер және З. Бжезинский) теориялық еңбектері мемлекеттердің кеңістіктік саясатын түсіндіруде маңызға ие. Қазақстанның Еуразия кеңістігіндегі стратегиялық орны, «Жібек жолының қайта жаңғыруы» және «Еуразиялық интеграция» идеялары осы теориялармен үйлесімді талдана алады.

2. Құндылықтық бағдарлы білім беру:

ҚР білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұнның басты ерекшелігі -ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделу. География сабағында саяси - географиялық білім беру арқылы патриотизм, бейбітшілік, жаһандық жауапкершілік сынды құндылықтар оқушылардың санасына сіңіріледі.

3. Пәнаралық интеграция:

Саяси - географиялық білім тарих, құқық, қоғамтану пәндерімен тығыз байланыста беріледі. Бұл өз кезегінде оқушылардың көпқырлы көзқарасын қалыптастырып, тарихи - саяси құбылыстарды кеңістік тұрғыда зерделеу қабілетін дамытады.

4. Біліктілікке негізделген оқыту әдістемесі:

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мақсатында саяси тақырыптар контексінде дербес шешім қабылдау, ақпаратты сұрыптау, картографиялық деректермен жұмыс істеу біліктері қалыптасады.

Шетелдік авторлар, атап айтқанда Джессоп пен Сэмнің еңбектері геоэкономика мен мәдени саяси экономияның халықаралық қатынастардың қалыптасуына, сондай-ақ Қытайдың «Бір белдеу -бір жол» секілді аймақтық бастамаларының дамуына әсерін атап көрсетеді. Бұл зерттеулер геосаясаттың тек теориялық деңгейде ғана емес, сонымен қатар жаһандық бәсекелестік жағдайындағы мемлекеттер үшін маңызды практикалық құрал ретінде де маңыздылығын дәлелдейді.

Докторлық зерттеулерге, оның ішінде Гөкмен Сенраның диссертациялық еңбегіне жүргізілген шолу, геосаяси ойлаудың маңызды теоретиктері ретінде Джон Агнью мен Саймон Долбидің халықаралық қатынастарға қатысты әдіснамалық тәсілдердің дамуына елеулі ықпал етіп отырғанын көрсетті. Әсіресе, сындарлы геосаясатты зерттеу бұл ұғымның халықаралық қатынастар теориясының реалистік парадигмасымен өзара байланысын аша түседі, бұл мәселені болашақ ғылыми ізденістер үшін өзекті ете түседі.

Сонымен қатар, зерттеу қорытындылары геосаясатты білім беру процесіне, әсіресе мектеп оқулықтарына енгізудің маңыздылығын дәлелдейді. Бұл жас ұрпақта жүйелі ойлау қабілетін қалыптастыруға, халықаралық жағдайды сараптауға және аумақтық, мәдени әрі экономикалық процестер арасындағы өзара байланысты түсінуге ықпал етеді.

Мақалада геосаясат саласындағы негізгі жарияланымдарды талдаудың маңыздылығы да атап өтіледі. Мысалы, Б. Чэмпменнің жұмысы қазіргі және жаңа пайда болған үрдістерді, соның ішінде аумақтық және табиғи ресурстардың ұлттық әрі халықаралық қауіпсіздікке әсерін қарастырады. Бұл ғылыми зерттеулерді білім беру және практикалық қызметте пайдаланудың қажеттілігін көрсетеді.

Ұзақ уақыт бойы елеусіз қалып келген Б. Чэмпменнің «Геосаясат: Мәселелерге жолбасшы» атты маңызды еңбегі географияның жеке, ұлттық және халықаралық экономикаға, саясат пен қауіпсіздікке қалай ықпал ететінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл кітап геосаясаттың XIX ғасырдың соңынан қазіргі кезеңге дейінгі тарихынан басталып, бүгінгі таңда бұл сала халықаралық қауіпсіздікке төнетін аумақтық, әуе, ғарыш және су иеліктерімен байланысты қауіп-қатерлердің артуына байланысты қайтадан жанданып келе жатқан интеллектуалдық ренессансты сипаттайды. Сондай-ақ онда АҚШ пен басқа елдердің (Аустралия, Бразилия, Қытай, Үндістан, Ресей) геосаясатты ұлттық қауіпсіздікті жоспарлауға қалай енгізіп отырғаны көрсетілген[14].

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін жариялаған сәттен бастап сыртқы саяси бағытын жедел әрі тиімді түрде қалыптастыруға ерекше назар аударды. Себебі сыртқы саясатты нақтылап айқындау халықаралық деңгейдегі ұлттық мүдделерді қорғаудың маңызды алғышарты болып саналды. Осыған байланысты тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінен бастап Қазақстанда сыртқы саяси қызметті реттейтін нормативтік-құқықтық база жасалып, сыртқы істер министрлігі құрылды. Бүгінде ҚР Сыртқы істер министрлігі - еліміздің сыртқы саяси бағытын үйлестіретін, дипломатиялық қызметті ұйымдастыратын және шетелдік инвестицияларды тарту бойынша мемлекеттік саясатты жүзеге асыратын басты құрылым болып табылады.

Қазақстанның сыртқы саясат ведомствосының қалыптасуы мен даму үдерісі бұл салада еңбек еткен мамандар мен зерттеуші ғалымдардың еңбектерінде жан-жақты қарастырылған. Тарихшы Б.Қ. Сұлтанов өз зерттеулерінде тәуелсіздік кезеңіндегі сыртқы саяси бағыттың қалыптасуына терең талдау жүргізеді. Ғалымның мерейтойына орай ҚР Стратегиялық зерттеулер институтының бастамасымен жарық көрген еңбекте оның таңдамалы мақалалары жинақталған. Бұл еңбектерде Сұлтанов Орталық Азия республикаларымен қарым-қатынасты дамытуда интеграциялық ұғымдардан гөрі, нақты ынтымақтастық негізінде мемлекетаралық тұрақты кездесулерді ұйымдастыру арқылы өзара байланысты тереңдетуді ұсынады.

Сонымен қатар Ж.М. Медеубаеваның «История формирования внешнеполитической доктрины Республики Казахстан (1991-2010)» атты монографиясы да назар аударарлық. Онда Қазақстанның сыртқы саяси доктринасын қалыптастыру тарихы, оның институционалдық негіздері, ішкі және сыртқы факторлардың ықпалы ғылыми негізде қарастырылады. Автор алғашқылардың бірі болып сыртқы саясаттағы «эндогендік» және «экзогендік» факторлар ұғымдарын қолдана отырып, ҚР-ның халықаралық қатынастар жүйесіне субъект ретінде қосылу процесін зерттейді. Оның ойынша, Қазақстан сыртқы саясаты тек географиялық немесе салалық бағыттармен ғана емес, сонымен қатар тұжырымдамалық және кезеңдік тәсілдер арқылы да зерделенуі қажет.

Қазақстанның халықаралық қауымдастықтағы орнын қалыптастыруға арналған зерттеулердің ішінде М.Б. Мұхамедовтың «Қазақстан әлемдік қауымдастықта» атты еңбегі маңызды орын алады. Бұл еңбекте еліміздің АҚШ, Қытай, Түркия, Ресей, Германия секілді жетекші мемлекеттермен дипломатиялық және экономикалық байланыстарының эволюциясы сараланады. Автор Қазақстанның сыртқы саясатына әсер еткен факторлар қатарында этникалық, қорғаныс, экономикалық және рухани ынтымақтастық салаларын атайды. Ол сонымен қатар егемен елдің сыртқы саясаттағы басым бағыттары мен сыртқы әлемнен қолдау табудың маңызын атап көрсетеді. Мұхамедов Қазақстанның қысқа мерзім ішінде халықаралық беделге ие болып, 800-ден астам халықаралық келісім-шарттарға қол қойғанын, көптеген саяси және экономикалық ұйымдарға мүшелікке өткенін ғылыми түрде дәлелдейді.

Сайлау Батыршаұлының «Дипломатиялық қызмет және халықаралық қатынастар» атты еңбегі - отандық дипломатияны жан-жақты талдаған алғашқы қазақ тіліндегі ғылыми еңбек ретінде ерекшеленеді. Еңбекте Қазақстан Сыртқы істер министрлігінің құрылымы, дипломатиялық қатынастардың қалыптасуы және сыртқы саясат тұжырымдамалары кеңінен баяндалады. Сонымен бірге, еңбекте БҰҰ Жарғысы, Вена конвенциясы және басқа да маңызды халықаралық-құқықтық құжаттар қазақ тілінде ғылыми айналымға енгізілген. Автор

Қазақ хандығы дәуірінен бастап, кеңестік кезеңдегі дипломатияға және қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі Қазақстанның орнын айқындауға баса назар аударады. «Тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясаты» тарауында егемен елдің халықаралық қатынастар жүйесіне белсенді түрде қосылып, жаһандық саясатқа ену жолындағы нақты дипломатиялық қадамдары сараланған.

«Геосаясат» ұғымына қатысты мәселелер әлі де толық зерттелмеген. Оқулықтарда, ғылыми мақалалар мен жинақтарда геосаясат мәселесіне арналған басылымдар жеткіліксіз. «Геосаясат» тақырыбы бойынша диссертациялар әлі қорғалмаған. География пәні өсіп келе жатқан ұрпақты тұлға ретінде дамытуда, олардың жалпы мәдениетін қалыптастыруда, шығармашылық еңбекке тәрбиелеуде, дүниедегі орнын ғылыми географиялық білім негізінде анықтауда маңызды рөл атқарады. Сондықтан географиялық саясатты елдің жалпы саясатының ажырамас бөлігі ретінде қалыптастыру - ең өзекті мәселелердің бірі, ал оны шешуге ең алдымен мектептегі география пәні жауапты.

География пәнінің мазмұны мен әдістемесін меңгеру география мұғалімінің дүниетанымдық көкжиегін кеңейтуді талап етеді. Бұл -географиялық ғылым мен мұғалім мамандығына деген сүйіспеншілік, жаңа идеялар мен қызықты деректерді, жеке тәжірибені үнемі іздестіріп отыруға деген ұмтылыс туралы мәселе. Мұның бәрі оқу пәнінің мазмұны мен танымдық саяхат тәсілі ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Смаилов Л.К. Қазіргі география курсын оқыту // Жаршы. Шымкент, «Аламан». - 2019. . - Б. 114-120.

2. Тоқаев Қ-Ж.К. Қазақстан Республикасының дипломатиясы. -Алматы: Gauhar, 2020. - 568 б

3. Өскенаев Б.Р., Абильдин Д.Н. Мұғалімдердің оқыту шеберлігін арттыру әдістері. Оқу құралы, Шымкент.: Тау, 2019. 2019. - 220 б.

4. Мұғалімге арналған нұсқаулық ,2021ж 12-б.

Аманбек Әзиза Жеңісбекқызы[1] - «Биология» кафедрасы, магистр, аға оқытушы
Орынтай Гульназ[2] - «Медиктік биологиялық іс» ББ-ның 1 курс студенті
[1,2]М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті КеАҚ
Тараз қаласы

КЛИНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПАТОЛОГИЯЛЫҚ ГИСТОЛОГИЯ

Аннотация. Бұл мақалада клиникалық және патологиялық гистологияның теориялық негіздері, зерттеу әдістері мен медицинадағы маңызы қарастырылады. Гистология ұлпалардың микроскопиялық құрылысын зерттейтін ғылым ретінде ауруларды диагностикалауда маңызды орын алады. Патологиялық гистология әртүрлі аурулар кезінде ұлпалар мен жасушаларда пайда болатын құрылымдық өзгерістерді зерттейді. Клиникалық тәжірибеде гистологиялық зерттеулер диагноз қоюдың, аурудың ағымын бағалаудың және емдеу тактикасын анықтаудың сенімді әдістерінің бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: гистология, патологиялық гистология, ұлпа, жасуша, биопсия, диагностика, микроскопия, патоморфология.

Гистология – тірі ағзалардың ұлпалық құрылысын, олардың дамуын және қызметін зерттейтін биологиялық ғылым саласы. Қазіргі медицинада гистологиялық зерттеулер ауруларды ерте анықтауға, олардың даму механизмдерін түсінуге және емдеу нәтижелерін бағалауға мүмкіндік береді.

Клиникалық гистология дәрігерлерге аурудың морфологиялық негізін анықтауға көмектессе, патологиялық гистология әртүрлі патологиялық процестердің нәтижесінде ұлпаларда пайда болатын өзгерістерді зерттейді. Бұл екі бағыт өзара тығыз байланысты және медициналық диагностиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Клиникалық гистология – науқастан алынған биологиялық материалдарды микроскопиялық зерттеу арқылы диагноз қоюға бағытталған ғылым саласы. Оның негізгі мақсаты – ұлпалардың қалыпты және патологиялық жағдайларын салыстыра отырып, аурудың сипатын анықтау. Клиникалық гистологияда зерттеу материалы ретінде:

- биопсия үлгілері;
- операция кезінде алынған ұлпалар;
- эндоскопиялық материалдар;
- аутопсиялық үлгілер пайдаланылады.

Зерттеу барысында материал арнайы өңделіп, парафин блоктарына салынады, жұқа кесінділер дайындалып, әртүрлі бояулармен боялады. Кейін олар жарық немесе электрондық микроскоп арқылы зерттеледі.

Патологиялық гистология аурулар кезінде ұлпаларда пайда болатын морфологиялық өзгерістерді зерттейді. Бұл ғылым патологиялық анатомияның маңызды бөлімі болып табылады. Патологиялық гистология келесі процестерді зерттейді:

- қабыну;
- дистрофия;
- некроз;
- атрофия;
- гипертрофия;
- ісік процестері;
- регенерация.

Патологиялық өзгерістердің сипатын анықтау арқылы аурудың даму сатысы мен ауырлық дәрежесі бағаланады. Әсіресе онкологиялық ауруларды диагностикалауда патологиялық гистологияның рөлі өте жоғары.

Гистологиялық зерттеудің дәлдігі препараттарды дұрыс дайындауға тікелей байланысты. Ұлпаларды зерттеуге дайындау бірнеше кезеңнен тұрады:

Фиксация. Фиксация кезінде ұлпа арнайы ерітінділерге (формалин, спирт және басқа фиксаторлар) орналастырылады. Бұл жасушалардың табиғи құрылымын сақтап, олардың ыдырауын болдырмайды.

Сусыздандыру. Ұлпа құрамындағы су біртіндеп спирттің әртүрлі концентрацияларымен алмастырылады. Бұл кезең ұлпаны әрі қарай өңдеуге дайындайды.

Парафинге енгізу. Сусыздандырылған ұлпа парафинге салынып, қатты блокқа айналдырылады. Бұл микротом арқылы өте жұқа кесінділер алуға мүмкіндік береді.

Кесінді дайындау. Микротом көмегімен қалыңдығы 3–10 мкм болатын жұқа кесінділер дайындалады. Олар арнайы шыныларға орналастырылады.

Бояу. Ұлпаларды жақсы ажырату үшін әртүрлі бояулар қолданылады. Ең кең таралған әдіс – гематоксилин және эозинмен бояу. Гематоксилин ядроларды көк-күлгін түске, ал эозин цитоплазманы қызғылт түске боядайды.

Микроскопиялық зерттеу. Дайын препараттар микроскоп арқылы зерттеліп, ұлпалардың морфологиялық ерекшеліктері бағаланады.

Гистологияның заманауи даму бағыттары. Қазіргі уақытта гистология ғылымы цифрлық технологиялармен тығыз байланыста дамуда. Сандық микроскопия мен жасанды интеллект негізіндегі жүйелер гистологиялық кескіндерді автоматты түрде талдауға мүмкіндік береді. Заманауи бағыттарға мыналар жатады:

- цифрлық патология;
- компьютерлік кескіндерді талдау;
- молекулалық гистология;

• генетикалық маркерлерді анықтау;
• жасанды интеллект көмегімен диагностика жүргізу.

Бұл технологиялар диагноз қою жылдамдығын арттырып, адам факторынан туындайтын қателіктерді азайтады.

Онкологиялық ауруларды диагностикалаудағы гистологияның рөлі. Гистологиялық зерттеу қатерлі ісіктерді анықтаудың «алтын стандарты» болып саналады. Биопсия арқылы алынған материалды зерттеу нәтижесінде:

• ісіктің қатерлі немесе қатерсіз екендігі;
• ісік жасушаларының дифференциация дәрежесі;
• ісіктің таралу ерекшеліктері;
• метастаздардың болуы;
• емдеу әдістеріне сезімталдығы анықталады.

Иммуногистохимиялық әдістердің көмегімен ісіктің нақты түрін анықтауға және тиімді емдеу тактикасын таңдауға болады.

Гистологиялық зерттеулердің артықшылықтары мен шектеулері

Артықшылықтары:

• диагноздың жоғары дәлдігі;
• ауруды ерте кезеңде анықтау мүмкіндігі;
• ісік түрін нақты ажырату;
• емдеу тиімділігін бақылау;
• ғылыми зерттеулер жүргізуге мүмкіндік беру.

Шектеулері:

• зерттеу жүргізуге белгілі бір уақыт қажет;
• арнайы құрал-жабдықтардың болуы міндетті;
• нәтижелерді түсіндіру жоғары білікті мамандарды талап етеді;
• кейбір жағдайларда биопсия алу инвазивті процедура болып табылады.

Гистология саласының болашағы жасанды интеллект, цифрлық патология және молекулалық диагностикамен байланысты. Алдағы уақытта автоматтандырылған диагностикалық жүйелер кеңінен қолданылып, ауруларды ерте анықтау мүмкіндігі арта түседі. Сонымен қатар, дербестендірілген медицина дамуымен бірге әрбір науқас үшін жеке емдеу стратегиясын әзірлеуде гистологиялық зерттеулердің маңызы одан әрі күшейе береді.

Клиникалық және патологиялық гистология қазіргі медицинаның маңызды ғылыми және практикалық бағыттарының бірі болып табылады. Олар аурулардың морфологиялық негіздерін зерттеп, нақты диагноз қоюға мүмкіндік береді. Заманауи микроскопиялық және молекулалық әдістердің дамуы гистологиялық зерттеулердің дәлдігін арттырып, медициналық көмектің сапасын жақсартуға ықпал етуде. Сондықтан гистология медицина ғылымының ажырамас бөлігі ретінде болашақта да өз маңызын сақтай береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Саттаров Ә.С. Гистология. – Алматы: Эверо, 2022.
2. Ахметов Қ.С. Адам анатомиясы және гистологиясы. – Алматы: Білім, 2021.
3. Ross M.H., Pawlina W. Histology: A Text and Atlas. – Philadelphia: Wolters Kluwer, 2023.
4. Junqueira L.C., Carneiro J. Basic Histology. – New York: McGraw-Hill Education, 2022.
5. Kumar V., Abbas A.K., Aster J.C. Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease. – Philadelphia: Elsevier, 2024.

Оксюз Рахман[1] - директор
Катышева Куралай Каликешевна[2] - директордың II санатты орынбасары
Кадиров Фаррух Абдукадирович[3] - директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
[1,2,3]Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасының
«Өскемен қаласындағы Шығыс Қазақстан облыстық дарынды балаларға арналған мамандандырылған «БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ» лицейі» КММ

БІЛІМ БЕРУ МЕНЕДЖМЕНТІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі білім беру жүйесіндегі менеджменттің теориялық негіздері, басқарудың заңдылықтары мен қағидаттары, сондай-ақ педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың тиімді технологиялары (коучинг, Lesson Study, Action Research, педагогикалық хакатон) қарастырылады. Коучинг технологиясының GROW моделі, SMART әдісі, сұрақ қою дағдылары, цифрлық саулық концепциясы және мета-дағдылар (4K моделі) жүйелі түрде сипатталады.

Түйін сөздер: білім беру менеджменті, педагогикалық коучинг, кәсіби құзыреттілік, GROW моделі, цифрлық саулық, мета-дағдылар, 4K моделі.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» және «Педагог мәртебесі туралы» заңдарында педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілігін үздіксіз дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде айқындалған. Бүгінгі білім беру кеңістігіндегі өзгерістер – жаңартылған оқу бағдарламалары, цифрлық трансформация, жасанды интеллекттің енуі – мұғалімдерден дәстүрлі педагогикалық білімнен бөлек, жаңа жағдайларда жұмыс істей алуды талап етеді. Дегенмен, мектептердегі дәстүрлі әдістемелік жұмыс жүйесі (пәндік бірлестіктер, семинарлар, ашық сабақтар) көбінесе формальды сипатқа ие және әрбір мұғалімнің жеке қажеттіліктерін ескере алмайды. Осы олқылықты толтыру үшін коучинг, педагогикалық хакатон, Lesson Study, Action Research сияқты инновациялық технологияларды енгізу қажеттігі туындап отыр.

«Менеджмент» термині (ағылш. *management*) «басқару», «басқару өнері» деген мағыналарды білдіреді. Жалпы ғылыми тұрғыдан менеджмент – ұйымның мақсаттарына жету үшін жоспарлау, ұйымдастыру, мотивациялау және бақылау функцияларын орындау арқылы ресурстарды тиімді пайдалану процесі [1, 2].

Білім беру менеджменті - педагогикалық ұжымдардың, оқушылардың және оқу процесінің басқа да қатысушыларының қызметін ұйымдастыруға, реттеуге және бақылауға бағытталған басқарушылық әрекеттердің жиынтығы. Оның жалпы менеджменттен ерекшеліктері: әлеуметтік маңыздылық (басты нәтиже - жеке тұлғаның дамуы), шығармашылық сипат (әрбір педагогикалық жағдаят бірегей), объектінің күрделілігі (оқушылар үнемі өзгеріп, дамып отырады) және субъектінің ерекшелігі (мұғалімдер – шығармашылық тұлғалар) [3, 4].

Педагогикалық менеджмент – педагогтардың қызметін дамытуға және оқу-тәрбие процесін жетілдіруге бағытталған басқару. Оның негізгі функциялары: педагогикалық диагностика, жоспарлау, реттеу, бақылау және талдау. Педагогикалық менеджменттің басты ерекшелігі – басқару объектісі (оқушы) мен субъектісі (мұғалім) арасындағы қатынастардың гуманистік сипатта болуы [5].

Білім беру менеджментінің негізгі заңдылықтары [6, 7]:

1. Мақсат бірлігі заңдылығы – басқарудың барлық деңгейлерінің мақсаттары ортақ стратегиялық мақсатқа бағынуы тиіс.

2. Оңтайлылық заңдылығы – шектеулі ресурстарды барынша үнемді әрі тиімді пайдалану.

3. Кері байланыс заңдылығы – басқару субъектісі мен объектісі арасында үздіксіз ақпарат алмасу.

4. Жүйелілік заңдылығы – барлық элементтердің өзара байланысы.

5. Демократияландыру заңдылығы – басқару процесіне барлық қатысушыларды тарту.

Т.Буштың (2020) классификациясы бойынша білім беру менеджментінің негізгі модельдері [9]:

- Формальды модель – ресми құрылым, ережелер, иерархия (мектептің ұйымдық құрылымын сипаттауда);
- Коллегиалды модель – шешімдерді ұжымдық қабылдау, консенсус (педагогикалық кеңес, әдістемелік бірлестіктер);
- Саяси модель – мүдделер күресі, келіссөздер (ресурстарды бөлу, даулы мәселелер);
- Мәдени модель – құндылықтар, дәстүрлер, рәміздер (мектеп имиджін қалыптастыру);
- Субъективті модель – жеке түсініктер, мағыналар (жеке ерекшеліктерді ескеру);
- Белгісіздік моделі – күрделілік, болжауға келмеушілік (ірі білім беру жүйелерін басқару).

Құзыреттілік – адамның белгілі бір салада тиімді әрекет етуге мүмкіндік беретін білім, білік, дағды және жеке қасиеттерінің жиынтығы. Құзыреттілік тек білімнің болуы ғана емес, сол білімді практикада қолдана білу [10].

Педагогикалық құзыреттілік – мұғалімнің өз қызметін жоғары деңгейде жүзеге асыруға дайындығы мен қабілеттілігі. Оның құрылымы келесі компоненттерден тұрады [11, 12]:

Компонент	Сипаттамасы
Мотивациялық	Кәсіби қызметке деген ынта, өзін-өзі дамытуға ұмтылыс
Когнитивтік	Пәндік, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік білімдер
Операционалдық	Педагогикалық іс-әрекет дағдылары мен біліктері
Рефлексивтік	Өз іс-әрекетін талдау, бағалау, түзету қабілеті

Ғылыми әдебиеттерде мұғалімнің келесі негізгі құзыреттіліктері бөліп көрсетіледі [13, 14]:

1. Пәндік құзыреттілік - өз пәнін терең білу, пәнаралық байланысты орнату.
2. Әдістемелік құзыреттілік – оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдана алу.
3. Психологиялық-педагогикалық құзыреттілік - оқушылардың жас ерекшеліктерін білу.
4. Ақпараттық құзыреттілік – цифрлық ресурстарды пайдалана алу.
5. Коммуникативтік құзыреттілік – тиімді қарым-қатынас орната алу.
6. Зерттеушілік құзыреттілік – өз тәжірибесін талдау, зерттеу.
7. Рефлексивті құзыреттілік – өз іс-әрекетін бағалай алу.
8. Креативті құзыреттілік – шығармашылықпен жұмыс істеу.

Коучинг (ағылш. *coaching* – жаттықтыру, баулу) – адамның жеке және кәсіби әлеуетін ашуға, оның дамуына, белгілі бір мақсаттарға жетуіне бағытталған әдіс [15, 16]. Бұл – психология, менеджмент, философия, аналитика және логика тоғысында пайда болған әдістеме.

Коучингтің негізгі философиясы келесі постулаттарға негізделеді:

1. Әрбір адамда оның күнделікті өмірде көрсететінінен әлдеқайда көп ішкі қабілеттер бар.
2. Әрбір адамда өзін-өзі дамытуға деген әлеует бар.
3. Әрбір адамда мақсатқа жету үшін барлық қажетті ресурстар бар.
4. Фокус проблемаға емес, шешімге және күшті жақтарға бағытталады.
5. Қабылдау, ашықтық, сенім – өзара әрекеттің кілті.

Коучингтің мәні: мақсатқа қарай жылжу, адамның және командаңың әлеуетін толық ашу. Коуч үйретпейді, керісінше үйренуге көмектеседі.

Коучинг пен дәстүрлі әдістемелік жұмыстың салыстырмалы талдауы

Критерий	Дәстүрлі әдістемелік жұмыс	Коучинг
Негізгі принцип	«Мен сияқты істе»	«Өз шешіміңді өзің тап»
Басшылық стилі	Директивті, бағыттаушы	Директивті емес, сұрақ қоюшы
Мұғалімнің рөлі	Пассивті тыңдаушы	Белсенді қатысушы, зерттеуші
Білім беру тәсілі	Дайын білімді беру	Өз білімін өзі құру
Рефлексия	Рефлексияға аз көңіл бөлінеді	Рефлексия – негізгі құрал

GROW моделі – коучингте кеңінен қолданылатын құрылым:

1. G (*Goal* – Мақсат): «Сіз нақты нені қолжеткізгіңіз келеді?»
2. R (*Reality* – Шындық): «Қазіргі жағдай қандай? Сізге не кедергі?»
3. O (*Options* – Мүмкіндіктер): «Мәселені шешудің қандай жолдары бар?»
4. W (*Will* – Ниет): «Сіз нақты не істейсіз? Қашан?»

SMART әдісі мақсат қоюдың тиімді құралы:

1. *Specific* (нақты) – мақсат нақты тұжырымдалуы керек;
2. *Measurable* (өлшенетін) – нәтижені өлшеуге болатындай болуы керек;
3. *Achievable* (қолжетімді) – мақсат шынайы болуы керек;
4. *Relevant* (маңызды) – мақсат ұзақ мерзімді міндеттерге сәйкес келуі керек;
5. *Time-bound* (мерзімді) – нақты орындалу мерзімі анықталуы керек

Кезең	Сипаттамасы	Үлгі сұрақтар
Бағыттау	Мақсатты анықтау, ахуал қалыптастыру	Бүгін неге қол жеткізгіңіз келеді?
Зерттеу	Ағымдағы жағдайды талдау	Қазір не болып жатыр? Қандай қиындықтар бар?
Түсіну	Себептерін түсіну, мүмкіндіктерді анықтау	Неге бұлай болып жатыр? Тағы не істеуге болады?
Жоспарлау	Іс-әрекет жоспарын құру	Не істейсіз? Қашан? Кім көмектеседі?
Қорытындылау	Қорытынды жасау, келесі қадамдарды белгілеу	Бүгін не түсіндіңіз? Келесіге дейін не істейсіз?

Action Research – мұғалімнің өз тәжірибесін зерттеуі, өз сабағындағы мәселені анықтап, оны шешу жолдарын іздеуі. Бұл әдіс мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігін дамытады. Циклі: мәселені анықтау → зерттеу сұрағын тұжырымдау → деректер жинау → талдау → өзгерістер енгізу → бағалау.

Педагогикалық хакатон – мұғалімдердің командалық жұмыс арқылы білім беру мәселелерін шешуге, жаңа идеялар мен жобалар әзірлеуге бағытталған шара. Кезеңдері: дайындық → ашылу → идеялар генерациясы → жобалау → әзірлеу → қорғау → жабу. Хакатон мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Цифрлық саулық (Digital Wellbeing) – цифрлық технологияларды пайдалану кезінде адамның физикалық, психологиялық және әлеуметтік денсаулығын сақтау мәселелерін қарастыратын концепция. Оның негізгі компоненттері: экран уақытын бақылау, цифрлық детокс, әлеуметтік желілерді саналы түрде пайдалану, жұмыс пен демалыс арасындағы тепе-теңдік.

XXI ғасыр дағдылары ретінде танылған 4K моделі келесі құзыреттіліктерді қамтиды:

Дағды	Сипаттамасы	Дамыту жолдары
Сыни ойлау	Ақпаратты талдау, бағалау	Пікірталастар, проблемалық оқыту
Креативтілік	Жаңа идеялар ұсыну	Миға шабуыл, жобалық жұмыс
Коммуникация	Ойды анық жеткізу	Топтық жұмыс, презентация, дебат
Коллаборация	Топта тиімді жұмыс істеу	Командалық жобалар, коучинг

Жүргізілген теориялық талдау негізінде келесі қорытындылар жасалды:

1. Білім беру менеджменті – күрделі әрі көпқырлы ғылыми сала. Оның заңдылықтары (мақсат бірлігі, оңтайлылық, кері байланыс, жүйелілік, демократияландыру) мен қағидаттары мектепті тиімді басқарудың негізін құрайды.

2. Педагог құзыреттілігі – мотивациялық, когнитивтік, операционалдық және рефлексивтік компоненттерден тұратын күрделі құрылым. Қазіргі мұғалім сегіз негізгі құзыреттілікке ие болуы керек.

3. Коучинг технологиясы – дәстүрлі әдістемелік жұмыстан түбегейлі ерекшеленетін, мұғалімнің өз әлеуетін ашуына, кәсіби қиындықтарын өз бетімен шешуіне көмектесетін тиімді құрал. GROW моделі мен SMART әдісі мақсат қою мен сессия құрылымында маңызды рөл атқарады.

4. Lesson Study, Action Research және педагогикалық хакатон сияқты инновациялық әдістер мұғалімдердің зерттеушілік, рефлексивтік және командалық жұмыс дағдыларын дамытады.

5. Цифрлық саулық концепциясы мен 4K моделі (сыни ойлау, креативтілік, коммуникация, коллаборация) заманауи педагогтың дамуындағы маңызды бағыттар болып табылады.

Қорытындылай келе, ұстаздар құзыреттілігін дамыту – үздіксіз әрі жүйелі процесс. Коучинг, хакатон, Lesson Study, Action Research және басқа да инновациялық әдістер мұғалімнің өз тәжірибесіне сын көзбен қарап, өз бетімен білім алуына, өзекті мәселелерді шешуге және өз әлеуетін толық ашуға жол ашады. Л.Н. Толстой айтқандай: *«Әрбір мұғалім әр ойлап табылған әдістің тек сатысы ғана бар екенін, ал ары қарай жүру үшін оған аяқ басу керектігін білуге тиіс»*. Осы ұсынылған теориялық негіздер мен әдіс-тәсілдер мұғалімдердің кәсіби даму жолындағы сенімді сатысы бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбенов Б.Б. Білім беру менеджменті: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 256 б.

2. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – М.: Академия, 2014. – 576 б.

3. Жампейісова К.К., Әбдірахманова М.А. Педагогикалық менеджмент. – Астана: Фолиант, 2022. – 240 б.

4. Құдайбергенова К.С. Педагогикалық шеберлік негіздері. – Алматы: Атамұра, 2019. – 312 б.

5. Нұрғалиева Г.К., Жүнісова А.Б. Білім беру үдерісін ұйымдастырудың инновациялық технологиялары. – Алматы: Эверо, 2021. – 188 б.

6. Сейтқазы П.Б. Білім беру менеджментінің теориялық негіздері // Қазақстан педагогикалық хабаршысы. – 2022. – №4. – 24–29 бб.

7. Загвязинский В.И. Психологиялық-педагогикалық зерттеу әдіснамасы мен әдістері. – М.: Академия, 2012. – 208 б.

8. Оспанова Г.С. Педагогтардың кәсіби дамуындағы коучингтің рөлі // Білімді ел. – 2023. – №12. – 8–10 бб.

9. Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. – 5th ed. – London: SAGE Publications, 2020. – 208 p.

10. Кларин М.В. Корпоративный тренинг, наставничество, коучинг. – М.: Юрайт, 2023. – 288 с.
11. Whitmore J. Coaching for Performance. – 5th ed. – London: Nicholas Brealey Publishing, 2017. – 288 p.
12. Downey M. Effective Modern Coaching. – London: LID Publishing, 2014. – 256 p.
13. Парслоу Э., Лидхем М. Коучинг и наставничество. – М.: Библос, 2021. – 434 с.
14. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – 5th ed. – New York: Teachers College Press, 2016. – 312 p.
15. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012. – 240 p.
16. Серікбаева А.Т. Lesson Study әдісін мектеп практикасында қолдану тәжірибесі // Педагогикалық инновatика: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы, 2023. – 112–116 бб.
17. Кобачевская С.М. Коучинговый подход в педагогической деятельности современного учителя // Адукацыя і выхаванне. – 2015. – №4. – С. 19-25.

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«АЙТУҒАНОВА» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «ULAGAT» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «ULAGAT», относящийся к индивидуальному предпринимателю «АЙТУҒАНОВА».

Журнал 2023 жылдың желтоқсан айынан бастап жарық көруде.
Басылым 1 айда 4 рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитеті 2023 жылғы 22 қыркүйектегі Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі № KZ44VPY00078195 берілген.

Журнал издается с декабря 2023 года.
Периодичность выпуска — 4 раза в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан № KZ44VPY00078195 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 22 сентября 2023 года.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды. Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы. Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 29.09.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 29.09.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «АЙТУҒАНОВА».

Білім –
болашақтың кілті

ULAGATTY USTAZ Joly

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ-ҒЫЛЫМИ-
ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛЫ

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303

Біздің сайтқа
өтіңіз

Устаз –
ұлы тұлға!